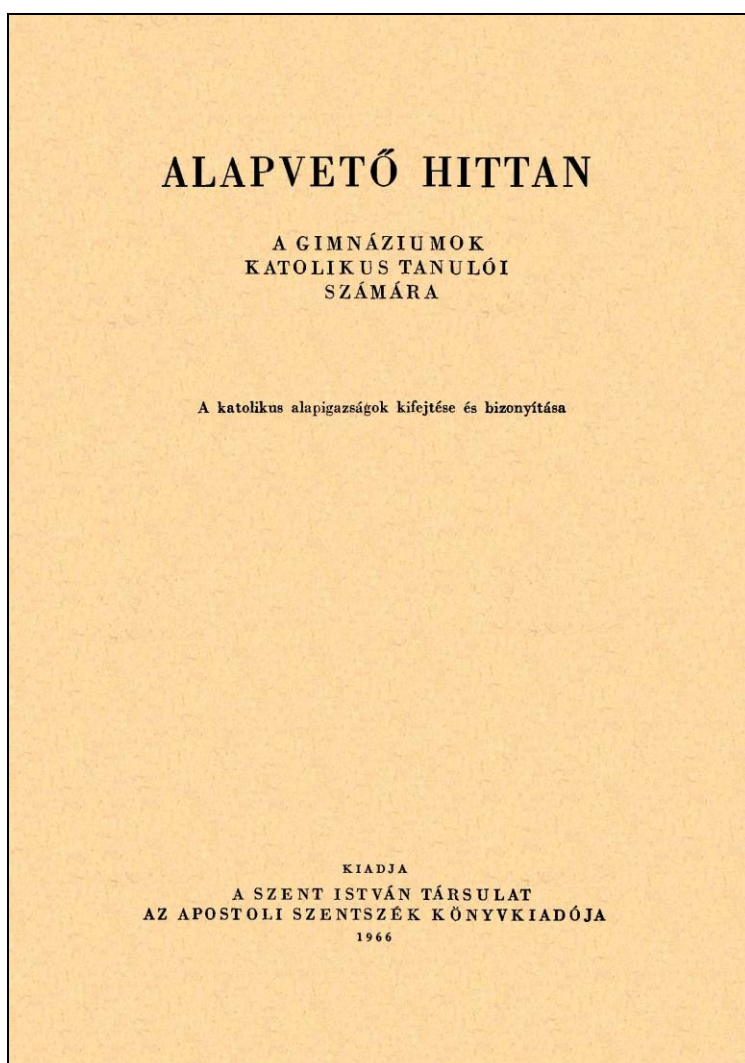

Hamvas Endre
Alapvető hittan
A gimnáziumok katolikus tanulói számára
A katolikus alapigazságok kifejtése és bizonyítása

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Hamvas Endre
Alapvető hittan
A gimnáziumok katolikus tanulói számára
A katolikus alapigazságok kifejtése és bizonyítása

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv a Szent István Társulat kiadásában jelent meg 1966-ban. Az elektronikus változat a Szent István Társulat engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Szent István Társulaté.

A könyvet kiegészítettük a szentírási könyvek itt használt rövidítéseinek listájával (lásd Függelék).

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezetés rész	5
1. §. Az alapvető hittanról általában	5
2. §. Az okság elve	7
I. rész: Isten, ember, vallás	8
A) Isten	8
3. §. Az Isten léte a látható világból eszünkkel felismerhető és bizonyítható	8
4. §. A kozmológiai istenérv. Isten a világ létoka	10
5. §. A biológiai istenérv	12
6. §. A biológiai istenérv és a fejlődésemélet	14
7. §. A törvényszerűségből és célszerűségből vett istenérvek	17
8. §. Az emberi természetből vett istenérvek	20
9. §. Isten tulajdonságai	22
10. §. Isten személy	24
11. §. Az ateizmus	25
B) Az ember	27
12. §. A lélek	27
13. §. A lélektagadók ellenvetései	30
14. §. A lélek halhatatlan	32
15. §. Ember és állat	34
16. §. Az ember származása	36
C) Isten és ember viszonya a vallás	40
17. §. A vallás fogalma és eredete	40
18. §. A vallásfejlődés. A természeti vallás. A vallás jövője	42
II. rész: Isten szólt az emberekhez	44
A) A kinyilatkoztatás	44
19. §. A kinyilatkoztatásról általában	44
20. §. A kinyilatkoztatás ismertetőjelei	46
21. §. Csodák	47
22. §. A jövendölések	50
23. §. A szentírás	52
24. §. Az ószövetségi kinyilatkoztatás	56
25. §. A Pentateuchus	58
26. §. A tereméstörténet a Pentateuchus szerint	60
27. §. Az újszövetségi kinyilatkoztatás. Az evangéliumok	64
28. §. Az evangéliumok történeti jellege	70
B) Jézus krisztus	73
29. §. Jézus a megígért Messiás	73
30. §. Jézus istensége	77
31. §. Jézus feltámadása	81
32. §. Egyéb külső és belső bizonyítékok az újszövetségi kinyilatkoztatás mellett	84
III. rész: Az Egyház	88
33. §. Az Egyház fogalma. Az egyház alapítása	88
34. §. Krisztus Egyháza hierarchikus	91
35. §. Krisztus Egyháza monarchikus. Szt. Péter elsőbbsége	94

36. §. Szt. Péter utódai a római pápák.....	97
37. §. Az egyház ismertető jegyei	100
38. §. Az egyház lényeges tulajdonságai	104
39. §. A pápai csalatkozhatatlanság	107
40. §. A katolikus hitszabály.....	110
41. §. Támadások az egyház ellen	112
42. §. Az egyház működésének áldásos hatásai.....	118
Függelék: A szentírási könyvek rövidítése	121

Bevezetés rész

1. §. Az alapvető hittanról általában

1. Az alapvető hittan az a tudomány, amely katolikus vallásunk alapigazságait rendszeresen tárgyalja és észokokkal bizonyítja

Vallásunk alapigazságai a következők: (1) Van Isten és van halhatatlan lélek. (2) Isten szólott az emberekhez, azaz kinyilatkoztatást adott nekik. A kinyilatkoztatás teljessége Jézus Krisztustól való, ő az Isten Fia. (3) Jézus Krisztus egyházat alapított és arra bízta a kinyilatkoztatott igazságok őrzését és hirdetését.

Aki ezeket az alapigazságokat elfogadja, az a többi hitigazságot is könnyen hinni fogja.

Az alapvető hittan a hitigazságokat észokokkal bizonyítja, nem pedig tekintélyi érvekkel, pl. a Szentírással mint sugalmazott könyvvel, vagy a szentatyákkal. Teszi ezt azért, hogy meggyőzze az olyanokat is, akik a Szentírásnak vagy szentatyáknak nem hisznek, továbbá, hogy megerősítsen bennünket a hitellenes támadásokkal szemben, amelyek az „ész nevében” történnek.

Aki az alapvető hittant gondosan tanulmányozza, látni fogja, mily szép és mily észszerű a mi hitünk, és nem fog ijedezni vagy szégyenkezni, ha hitét támadják.¹

2. Rövid történeti visszatekintés

Már az ókorban heves támadások érték a keresztény alapigazságokat a pogány bölcselek részéről. Ezeket a támadásokat csak bölcséleti, azaz észokokkal lehetett visszaverni. A különböző eretnokségek is védekezésre szorították az Egyházat, és arra indították, hogy tanait világosan kifejtse és rendszerbe foglalja. Ilyen módon egész sor rendszeres hittudományi mű keletkezett, amelyek közt itt említjük Szt. Ágoston „De vera religione” (az igaz hitről) és „De civitate Dei” (Isten államáról) című műveit.

A középkorban új szellemi ellenfele támadt a kereszténységnek a spanyolországi arab bölcselekben. Ezek Arisztotelész görög bölcselelő filozófiáját művelték, azt a maguk céljainak megfelelően átalakították, és a vallásos hittal ellentétbe állították. Velük szemben a keresztény hittudósok ugyancsak *Arisztotelészt* fogadták el mesterüknek, őt helyesen értelmezték, és így mutatták ki segítségével a keresztény tanok észszerűségét. Aquinói Szt. Tamás két nagy műve: a „Summa contra Gentiles” és a „Summa Theologica” ennek a szellemi harcnak a gyümölcsei.

Az újkorban a protestánsok támadásai kényszerítették a katolikus teológusokat az Egyház tanainak új megvilágítására és rendszeres bizonyítására. Magyarországon Pázmány Péter „Igazságra vezérő Kalauza” ennek a kornak egyik legértékesebb hittudományi műve.

A XVIII. századtól kezdve a racionalisták támadásának pergőtüzében áll az Egyház. Nem maradt alapigazság, amelyet megingatni nem törekedtek volna. Az Egyház a támadásokat visszaverte és igazságait megvédte, és így keletkeztek a különböző „apologetikák”, azaz hitvédelmi művek,² amelyek között nálunk Prohászka Ottokár, Szuszai Antal és Schütz Antal munkái az ismertebbek.

¹ Vö. Róm 12,1; 1Pét 3,14.15. Nemcsak az alapigazságokat, hanem az összes hitigazságokat az ágazatos hittan tárgyalja.

² *Apologein* = védeni, görög szóból.

3. Az alapvető hittannak nem célja hitet adni, hanem a hitet a lélekben előkészíteni, illetőleg megerősíteni

Egyszerűen az ész elé tárja a hitigazságokat és azok érveit, és mintegy azt mondja: íme ezek az igazságok hihetők, sőt hiendők! (*Credibiles, imo credendae!*)

Maga a hit az *akarattól* függ, amely az ész elé tárt igazságokat elfogadja vagy elveti. „Csak az tud hinni, aki akar hinni”, mondja Szt. Ágoston.³ Az evangélium szerint pedig: aki nem akar hinni, akkor sem hisz, ha mindjárt a halottak feltámadnak.⁴

Isten is segítségére jó az embernek a hit elnyerésében az ő *kegyelmével*. Az isteni kegyelem segít az ész gyarlóságán, amely sokszor nehezen fogja fel az elvont hitigazságokat; de segít az akarat gyengeségén is, amely megtorpan attól az önmegtagadástól és áldozattól, amelyet a hit kíván tőle. Különösen pedig segít a kegyelem a velünk született kevélység legyőzésében, mely vonakodik meghódolni a hitigazságok előtt.

Három tényező szükséges tehát a hit létrejöttéhez: *az ész, az akarat és az Isten kegyelme*.

Mivel a hithez kegyelem kell, imádkozni kell érte. Sokan köszönhették hitüket a maguk és mások buzgó imáinak.

Akik így sok imádság és lelki tusa után jutottak téves utakról az igaz hithez és általa a lelki békéhez, azokat konvertitáknak nevezzük. Nevezetes konvertiták: Szt. Pál, Szt. Ágoston, Pázmány Péter, Stolberg német író, Newman és Manning angol bíborosok, Verkade holland festő, Huysmans francia író, Ruville német történettudós, Jørgensen dán író, Lagerlöf Zelma és Sigrid Unset svéd és norvég írónők, a két Ratisbonne-testvér, gazdag zsidó bankár fiai, Edit Stein, zsidóból lett karmelita apáca, bölcséleti művek szerzője, Marconi feltaláló stb., stb.

4. A hitnek bizonyossága nem ugyanaz, mint a fizikai bizonyosság

Ez utóbbi a természeti törvények megfigyelésén és állandóságán alapszik; pl. az elejtett kő leesik, a víz a forráspontnál gőzzé változik. Ezek *fizikai* bizonyosságok. Az *erkölcsi* bizonyosság szavahihető emberek tanúbizonyságán és észokoskodáson nyugszik; pl. Krisztus csodákat tett, Isten létezik. Az erkölcsi bizonyosság nem kisebb értékű, mint a fizikai bizonyosság, mert mindkettő egyformán kizár minden indokolt kételyt. (Ha indokolt kételyem van, akkor már nincs semmilyen bizonyosságom.) Ismereteink túlnyomó része *erkölcsileg* bizonyos, mert nem a magunk tapasztalásából, hanem mások közléséből származnak. Más szóval így is mondhatjuk: hitből ered tudásunk jó része, mert egyszerűen elhisszük, amit másoktól hallunk vagy tanulunk.

5. Az alapvető hittan felosztása

Könyvünket három részre osztjuk:

I. Isten és ember. A vallás (*Pars religiosa*). Ezt a részt a zsidók és mohamedánok is elfogadják.

II. Isten szólt az emberekhez. Jézus Krisztus. (*Pars christiana*). Ezt a részt a hívő protestánsok is vallják.

III. A katolikus Egyház. (*Pars catholica*).

³ Tract. in Jo. 26,21.

⁴ Lk 16,31.

2. §. Az okság elve

1. Mikor az alapvető hittan a maga igazságait bizonyítja, az okság elvére támaszkodik

Az okság elve a következőképpen hangzik: *Mindennek szükségképpen megvan a maga elegendő oka.*

Létesítő oka van a fizikai világban mindennek, ami keletkezik vagy változik. (*Causa efficiens.*) A gyakorlatban ezt senki nem tagadja: figyelünk, ha fény gyúl a sötétben, vagy ha hang hallatszik a csendben; és ha fájdalmat érzünk, a bajnak okát kérezzük. Nincs értelmes lény, aki azt mondaná, hogy egy élő lény vagy élettelen tárgy, pl. óra, magától lett.

Nem létesítő, hanem *magyarázó* oka van az értelmi világban minden állításnak, illetve igazságnak. (Indok, *ratio.*) Tudományos tételeinket megindokoljuk, és ezáltal bizonyítjuk. Okos ember semmit sem mond vagy cselekszik kellő ok nélkül.

Az okság elve bizonyításra nem szoruló szembeszökő (*evidens*) igazság. Aki ezt tagadná, tagadását is meg kellene okolnia.

2. Minden esetleges dolognak és történésnek oka nem önmagában, hanem rajta kívül fekszik

Esetleges az, ami valami esetnek köszöni létét – tehát nem szükségképpeni –, és aminek nem-létét könnyű elképzelni. Vele szemben áll a feltétlenül (*abszolúte*) szükséges.

Hogy az esetleges dolgoknak: élő lényeknek, emberi alkotásoknak, természeti változásoknak oka rajtuk kívül fekszik, ezt tapasztalásból tudjuk, de elméletileg is igazolhatjuk; ugyanis, ami nem feltétlenül szükséges, annak a lét nem képezi belső lényeges tulajdonságát, azért azt csak kívülről mástól kaphatja.

Az esetleges is lehet szükséges, de nem feltétlenül, hanem csak feltételelesen és viszonylagosan (*relatív*) szükséges. Pl. feltételezve a fiú létét, szükséges az apa.

Minden, ami esetleges, az *változó* és *korlátolt* (határolt). Mivel ugyanis létét kívülről kapta, továbbra is függő viszonyban marad külső tényezőktől, amelyeknek ráhatása következtében változik. Továbbá: ami az esetlegesnek létet adott, önmagánál csak kisebb, tehát korlátolt létet adhatott.

3. Mindennek elegendő okát kell keresnünk

Egy egértúrás nem lehet elegendő oka a ház összeomlásának; a szedőgép nem lehet elegendő oka egy irodalmi remekműnek, a holt anyag nem lehet elegendő oka az életnek stb.

Értelmes okot kell feltételeznünk mindannyiszor, valahányszor szabályos formákat, törvényszerűséget, rendet és célszerűséget tapasztalunk. Mindezen esetekben ugyanis egység érvényesül a sokféleségben. A sokféleséget azonban egy szempont alá foglalni, egy szabálynak alávetni, egy gondolat, egy cél felé irányítani csak értelmes lény képes.

I. rész: Isten, ember, vallás

A) Isten

3. §. Az Isten léte a látható világból eszünkkel felismerhető és bizonyítható

Tételünket tagadják:

1. *a szkeptikusok*, akik hivatkoznak az emberi ész gyarlóságára és megbízhatatlanságára. Különböző korokban – mondják – és különböző helyeken különbözőképpen vélekednek az emberek. Kopernikusz előtt pl. azt hitték, hogy a Nap mozog a Föld körül, ami nyilvánvaló tévedés volt. Keleten tagadják, amit Nyugaton igaznak vallanak. De miféle igazság az – kérdik –, amely idők és helyek szerint változik?

Ámde abból, hogy az emberi ész tévedhet, nem következik, hogy képtelen az igazság megismerésére. Éppen Kopernikusz esete a szkeptikusok legjobb cáfolata, mert ő megmutatta, hogy minden ellenkező látszat ellenére is képes az ész legyőzni sok ezer éves tévedést, és biztosan meg tudja találni az igazságot. És ha bizonyos dolgokban az emberi vélemények, idők és helyek szerint különböznek is, viszont ezer és ezer igazságban véglegesen és kivétel nélkül megegyeznek.

2. *A Kant-féle kriticismus* abban kételkedik, hogy vajon az okság elve érvényes-e a tapasztalati világon kívül is? És vajon a végesről lehet-e vele a végtelenre következtetni? Ezen kétsége miatt tagadja, hogy Isten léte a látható világból bizonyítható.

3. *A pozitivizmus* megalapítója, Comte francia bölcsele kimondja, hogy az emberi ész az érzékeket meghaladó dolgokat, mint aminők Isten, lélek, – megismerni és bizonyítani nem képes. Csak tudományos kísérletekkel igazolható és számokkal kifejezhető fizikai igazságok vannak. Rajtuk túlmenő metafizikai igazságok nincsenek.

Ezzel szemben állítjuk, hogy az ész megismerő képességét nem lehet csak az érzékelhető fizikai világra korlátozni. Az értelem keresi a világ végső okát, és ha azt az érzékelhető dolgok körében nem találja, akkor joga van az érzékelhető világ korlátain áttörni és a végső okot az érzékfeletti (*transzcendens*) világban keresni.

4. *Bergson*, francia bölcsele. Kanttal együtt tagadja ugyan, hogy Isten léte közvetve, azaz következtetés útján megismerhető, de megismerhető, úgymond, közvetlenül belső meglátás, intuíció útján.

Bergsonnak voltak katolikus követői, teológusok is, az ún. *modernisták*. Az Egyház elítélte őket, nem mintha intuíció útján nem lehetne Istent megismerni, hanem mert az intuíció nem az egyedüli, sőt nem is a biztosabb és általánosabb útja Isten megismerésének.

5. **Az anyaszentegyház, amelyet oly sokszor támadtak az ész nevében, védelmébe vette az ész jogait**, amikor a vatikáni zsinaton 1869-ben kimondotta: „Ha valaki állítja, hogy az egy igaz Istent, teremtőnk és urunkat a teremtett dolgokból az emberi ész világánál biztosan megismerni nem tudjuk, legyen kiközösítve.”

Mikor pedig a modernisták kibúvót kerestek és azt mondták: igen, Isten léte a látható világból megismerhető ugyan, de nem bizonyítható, akkor X. Szt. Pius pápa 1910-ben az antimodernista eskü szövegébe bevétette a következő szavakat: „*Vallom, hogy Istent, minden dolog kezdetét és végét a természetes ész világánál meg tudjuk ismerni, következésképp létét a látható világból kétséget kizáróan bizonyítani is tudjuk úgy, mint az okot az okozatból.*”⁵

6. A főbb istenérvek:

- (1) *A kozmológiai istenérv, amelyet a világ létezéséből veszünk.*
- (2) *A biológiai istenérv, azaz az életről vett istenbizonyíték.*⁶
- (3) *A törvényszerűségekből és célszerűségekből vett istenérvek.*
- (4) *Magából az emberi természetből merített istenbizonyítékok.*

⁵ Vö. Bölcs 13,5, Róm 1,20.

⁶ Kozmosz és biosz görög szavak. Az első a rendezett anyagi világot jelenti, a második életet jelent.

4. §. A kozmológiai istenérv. Isten a világ létoka

1. A világ esetlegességéből vett istenérv

Láttuk, hogy minden esetlegesnek létoka rajta kívül fekszik.

Ámde a világ esetleges, mert minden, ami benne van, változó és korlátolt.

Ha pedig a világ esetleges, akkor az ő létoka is rajta kívül fekszik, és ez a létok nem más, mint a feltétlen szükséges lény, az Isten.

2. Ne keressük a világ létokát rajta kívül, mondják erre a pozitívizmus hívei. Az anyag és erő öröktől fogva vannak és belőlük áll a világ. Nincs itt szükség kívül fekvő létrehozó okra.

Ezzel az állítással szemben igazság az, hogy

az anyag és erő is esetlegesek,

nem feltétlenül szükségesek. Megtaláljuk bennük az esetlegesség minden tulajdonságát. Változnak, azaz nincs bennük állandóság. Változnak az anyag legkisebb részecskéi, az atomok, mert bennük az elektronok majd kisebb, majd nagyobb sebességgel keringenek és sokszor más pályára térnek. De változnak a nagy égitestek, a csillagok is, amelyek állandóan anyagot és energiát sugároznak ki, és így öregsznek. Továbbá *határolt* is, *korlátolt* is mind az anyag, mind az erő. A vízcsepp nem lehet olyan nagy, mint a szemem, és a napnak is megvannak a határai. „A fák sem nőnek az égig.” Sőt a világmindenség is határolt, és görbéjének rádiuszát a tudósok kiszámítani törekszenek (Einstein). A *függőség* is jellemzi az anyagot és erőt, maga az ember is uralma alá tudja kényszeríteni őket. Valóban: ennyi tökéletlenséggel anyag és erő nem tölthetik be a feltétlen szükségesnek szerepét. Ki kell tehát mondanunk a tételt:

Még ha az anyag és erő öröktől fogva léteznének is, mivel esetlegesek, létokuk akkor is rajtuk kívül van, és ez a rajtuk kívül fekvő létok az Isten.

Képzeljünk egy örök napsugarat. Ennek is volna létoka: egy örök nap.

3. Az Isten feltétlen szükséges végső létoka mindennek

Az ő nemlétét nem lehet elképzelni, mert ha ő sem volna, semmi sem lenne. Mivel ő nem esetleges, neki nincsen rajta kívül fekvő létoka, ő önmagától való. Igen primitív ellenvetés tehát, ha valaki azt kérdi: hát az Isten honnan lett? Ő nem lett, ő szükségképpen mindig volt és mindig van és mindig lesz. Nem lévén létoka, senkitől és semmitől nem függ, hanem *abszolút és változatlan*. Senki nem korlátozhatja, tehát *végtelen*.

4. A világ nem mindig volt, van kezdete

A tudósok különböző számítások alapján a világ korát 8–10 milliárd évre teszik. Azt is egyértelműleg megállapítják, hogy a világ fejlődést mutat. A fejlődés azonban kezdetet tételez fel és egy végpont felé irányul. *Lemaître* belga kanonok, asztrofizikus szerint a világ kezdete az ősatom, amely felrobbant és részei mint égitestek szóródtak szét a világűrben. A *Kant–Laplace*-elmélet értelmében viszont a világ ősködből fejlődött, amelyben a vonzás és taszítás törvényei alapján sűrűsödési pontok keletkeztek, és ezek mozgásba jöttek. Ismét

mások kozmikus porból eredeztetik a világot. Bármily kezdete is volt a világnak, teremtő nélkül nem kezdődhetett.⁷

Akik a világot örökkévalónak tartják, azok feltételezik, hogy a fejlődési folyamat lejártával a világ energiái eddig ismeretlen mechanikai okból, talán az égitestek összeütközéséből megújulnak, és a mindenség, mint felhúzott óra, újra kezdi működését. Ez a feltevés azonban beleütközik az *entrópia* törvényébe. Ezen törvény szerint vannak energiaváltozások, amelyek vissza nem fordíthatók. Így pl. a vonat tengelyének és kerekeinek súrlódása által a mozgási energia hőenergiává változik, de ez a hő elszáll a légkörbe és többé vissza nem hozható, sem nem hasznosítható. Az égitestek által a világűrbe kisugárzott hő sem változtatható vissza hasznos energiává, hanem a világűrt fűti. A világűr hője tehát növekszik, ugyanakkor, amikor az égitestek hűlnek. Így évmilliárdok múlva eljön az idő, amikor egyenletes hő terjeng a világűrben. Ha pedig nem lesz hőkülönbség, akkor nem lesz mozgás, tehát nem lesz olyan energia, amelyből a világűr megújulhatna.

„*Kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet*” – mondja a Biblia,⁸ és ezt az igazságot a tudomány is megerősíti.

Végül tudnunk kell azt is, hogy Isten a világot nemcsak megteremtette, hanem most is *fenntartja és kormányozza*.

Állandóan ható létoka ő a világnak, és ha fenntartó akaratát megvonná, akkor a világ újra a semmiségbe hullanék.

⁷ Demokritosz görög bölcsele szerint (Kr. e. 500 körül) a világ atomokból lett, amelyek a végtelen világűrben mozogtak, kavargtak, szétváltak és összeálltak, míg belőlük *véletlenül* a mostani világ kialakult. A véletlen azonban semmit sem magyaráz, kivált nem magyarázza az állandó és általános törvényszerűséget és célszerűséget. L. [7. §.](#)

⁸ Ter 1,1.

5. §. A biológiai istenérv

1. Az élet a holt anyaggal szemben többletet jelent

Az élőlényeket jellemzi, hogy belülről növekszenek, míg az élettelen anyag külső felületén gyarapszik.

Az élőlények *táplálkoznak*, azaz kívülről anyagot vesznek fel, azt asszimilálják, és szervek kiépítésére fordítják. A felesleges salakot és égési anyagot testükből eltávolítják. Sérüléseiket belülről hegesztik, gyógyítják. Az élettelen testek minderre képtelenek.

Az élőlények *szaporodnak*, azaz magukhoz hasonló utódokat hoznak létre.

Minden élő test *sejtekből* épül fel, a sejtek bomlása a szervek szétesését és a test halálát okozza. Az élettevékenységek e szétesés megakadályozására irányulnak.

Az élőlények *ingerlékenyek*, azaz külső hatásokra belülről kifelé reagálnak.

Mivel eszerint az élőlények az élettelen anyaggal szemben jelentős többlettel rendelkeznek, az elegendő okság elvénél fogva élő az élettelenből nem származhatik, miért is végső fokon külön létesítő okot kíván, és ez az Isten.

Az igaz, hogy az élőlények is anyagból vannak felépítve, és hogy fizikai és kémiai folyamatok nélkül el sem képzelhetők. Az anyag és a biofizikai, illetve biokémiai erők azonban *nem létokai, hanem csak előfeltételei az életnek.*

A vitalizmus hívei az élőlényekben anyagtalan életelvet tételeznek fel, amely az életjelenségeket indítja és egységesen irányítja. (Latinul *principium vitae*, görögül *entelechia*.) Ez az életelv megvan a növényben, magasabb rendű az állatban, legmagasabb rendű az emberben. Az ember testét és minden szervét a lélek élteti.

2. Az ősnemződés

Az ősnemződés hívei azt tanítják, hogy élő és élettelen között lényeges különbség nincs, és hogy az élettelen anyag a maga erejével önmagából létrehozhatja az életet. Erre a tanra szükségük van azoknak, akik a Teremtőt tagadják. Ugyanis a földön mindig élet nem lehetett, hiszen kezdetben a föld tüzes állapotban volt. Az élet okát tehát meg kell keresni, kezdetét meg kell magyarázni. Ily magyarázatul kíván szolgálni az *ősnemződés*.

Az ősnemződés bizonyításra szorul, eddig azonban ez a bizonyítás nem sikerült.

1857-ben az óceán fenekén valami kocsonyás anyagot fedeztek fel, amelyről egyes tudósok azt hitték, hogy ez az életet nemző őszanyag. El is nevezték azt „*bathübiosz Häckeli*”-nek.⁹ Hamarosan kitűnt azonban róla, hogy tengeri állatok bomlásából származó hulladék.

Erre laboratóriumban próbáltak élő sejteket létrehozni, és egyszer-kétszer híre ment, hogy ez sikerült. (*J. Burke* fiatal angol tudós 1905-ben, *É. Leduc* francia tanár 1906-ban, *O. B. Lepesinszkája* asszony.) A kísérletezők azonban hamarosan kénytelenek voltak bevallani, hogy tévedtek.

Újabban a *vírusok* világában vélték az élet kezdetét felismerni. A vírusok a milliméter milliommodrészének 15–20-szorosai és csak elektromikroszkóppal láthatók. Majd

⁹ *Bathübiosz* görög szó és a *bathüsz* = mély és *biosz* = élet szavakból van összetéve.

Häckel az ősnemződés elméletének előharcosa. Róla nevezték el tisztelői a talált anyagot.

kristályosodnak, mint az ásványok, majd osztódnak, mint az élő sejtek. Ez utóbbi „osztódás” azonban valószínűleg az élettelen anyagban is tapasztalható kémiai folyamat: duzzadás és szétesés.

Ma már bizonyos, hogy a vírusok élő protoplazma nélkül nem létezhetnek, tehát már feltételezik az életet, és így nem lehetnek az élet kezdetei.

Az a feltevés, hogy az élet csírái a világűrbe kerültek földünkre (W. Preyer, 1880, Svante Arrhenius, 1908, J. Schultz, 1929), az élet eredetét meg nem magyarázza, mert felmerül a kérdés: honnan kerültek az életcsírák a világűrbe?

3. Az ősnemződés cáfolata

Az ősnemződést hívei bizonyítani nem tudják, viszont annak lehetőségét ellenfelei bőségesen cáfolták. Így Pasteur 1862-ben bebizonyította, hogy élő csak élőből származhatik. Őelőtte még az volt a hiedelem, hogy poshadt vízből, rothadó húsból stb. élő miazmák, baktériumok és más alsóbbrendű lények maguktól támadhatnak. Ennek cáfolatára Pasteur palackba légmentesen folyadékot zárt és azt felforralt. Ezáltal a benne levő élet-csírákat elpusztította. Az így „pasztörizált” folyadékban azután semmiféle élet nem keletkezett. Bizonyos lett tehát, hogy nem az anyag hozta létre a bennük jelentkezett miazmákat és baktériumokat, hanem a levegőből a folyadékba került élő csírák.

„Minden élő élőből van” – állította fel erre tételét a tudomány. És hozzátette: minden sejt sejtől és minden sejt mag sejt magból ered. (Virchow, Strassburger.)

Az is bebizonyított tény, hogy a legegyszerűbb élő sejt protoplazmája olyan bonyolult szerkezetű anyag, hogy laboratóriumi előállításához semmi reményünk sem lehet. Egy 1/10 000 mm² területű sejtben pl. 10 000 óriásmolekula van, azonfelül számtalan más testecske, erjesztő anyag, diasztáz stb. De ha sikerülne is a protoplazma bonyolult szerkezetű anyagát előállítani, vajon hozzá tudnók-e adni az „élet leheletét”, hogy az megmozduljon?

A tudomány újabb megállapításai tehát csak mélyítik az árkot az élő és élettelen között, és az utóbbiból az átmenet az előbbibe tisztán az anyag erőivel lehetetlen. Azért mondta Reinke: „Az ősnemződés menthetetlenül megbukott. A mechanikus és kémiai erők semmiféle körülmények között nem elegendők az élet létrehozására.”¹⁰

Az ősnemződés hívei azt mondják: szükségünk van erre az elméletre, mert különben kénytelenek vagyunk csodát elfogadni, ti. a teremtés csodáját. Velük szemben mi inkább elfogadjuk a teremtés csodáját, mint az ősnemződés „csodáját”.

A tudósok természetesen tovább kutatják az élet titkát és erre joguk van. Isten másodlagos okokkal dolgozik, lehet tehát, sőt valószínű, hogy az életet sem közvetlenül, hanem ilyen másodlagos okok által hozta létre. Már Szent Ágoston (†430) azt tanította, hogy az anyagba életet fakasztó erőket (*rationes seminales*) oltott, amelyek a maguk idején működésbe léptek. Nincs kizárva, hogy ezeket az életet fakasztó erőket a tudósok egykor még felfedezik.

¹⁰ Id. A. Zwettler: Die Wahrheit, Tyrolia. 52. 1.

6. §. A biológiai istenérv és a fejlődéstudomány

Nemcsak az élet eredete, hanem az élőlények számtalan fájának keletkezése is magyarázatot kíván. *Linné* svéd természettudós (†1778) még azt tartotta, hogy annyi faj van, amennyit Isten teremtett. Szerinte tehát minden faj közvetlenül Istennek köszöni eredetét. A mai tudósok a fajok létrejöttét a *fejlődéstudomány* magyarázzák. Eszerint a ma létező növényi és állati fajok sok millió év folyamán fejlődés útján lettek egyszerű kezdetleges formákból. Hogy ez a fejlődés hogyan folyt le, azt a tudósok különböző elméletekkel magyarázzák.

1. Lamarck

(†1829) a múlt század elején azt tanította, hogy a *környezetváltozás*, tehát más éghajlati és táplálkozási viszonyok, változott terep stb. a meglévő szervek módosulását, sőt új szervek keletkezését idézte elő. Ezek a változások igen lassan, alig észrevehetően és fokozatosan történtek, az utódokra átöröklődtek és évezredek folyamán új fajokat hoztak létre. Például hozza fel a zsiráfot, amely falevelekkel táplálkozott. Ámde a sivatagosodás előhaladtával az alsó lombok fokozatosan elszáradtak és a zsiráf kénytelen volt nyakát mindig feljebb nyújtogatni, hogy a faleveleket elérje.

Lamarck tanítása a maga korában csekély visszhangra talált, mert a tudósok közt akkor a fajok állandóságának elve uralkodott. A fejlődés tanát ezzel szemben Darwin korszakalkotó munkái tették népszerűvé.

2. Darwin

(†1882) új elemet vitt a fejlődés tanába: a létért való küzdelmet (*Struggle for life*). Ebben a küzdelemben – mondja – az alkalmazkodni kevésbé tudó egyedek elhullanak, az erősek azonban fennmaradnak, és a küzdelemben szerzett előnyös tulajdonságaikat tovább adják utódaiknak. Ily módon kiválasztódás történik, amely biztosítja a felfelé irányuló fejlődést. Például hozza fel többi közt a ló fejlődését. A ló 80 millió évvel ezelőtt egy juh nagyságú állat volt ötujjú lábakkal és mocsaras erdőben élt. A mocsár lassú kiszáradásával fokozatosan füves terület következett kemény talajjal. A kemény talaj kedvezett a pata kialakulásának, a pata viszont megkönnyítette a gyors futást és így az életbiztonságot. Amely egyedek az új viszonyhoz alkalmazkodtak, megmaradtak és tovább szaporodtak, az alkalmazkodni nem tudók elpusztultak.

Az ember származását is hasonló módon törekedett megmagyarázni a darwinizmus. Valamely katasztrófa elpusztította az erdőt, minek következtében a majom a fákat elhagyni és egyenesen járni kényyszerült. Az egyenes járás előidézte az agy fejlődését és így az emberré való átalakulást.¹¹

Miként a felhozott példákból látjuk, mind Lamarck, mind Darwin elméletében *külső mechanikai okok és véletlenek* indítják a fejlődést.¹² Ezzel szemben ma már bizonyos, hogy sem a környezethez való alkalmazkodás, sem a létért való küzdelem és kiválasztódás önmagában nem képes új szerveket és új fajokat létrehozni, hanem legfeljebb *felületi változásokat* idéznek elő. Ilyen felületi változások az állatok fehér színe az Északi Jeges-

¹¹ A paleontológiai leletek az idézett példákat nem igazolják. A ló patája előbb alakult ki, mint a füves térségek (szteppék). Az emberi agy fejlődését sem az egyenes járás okozta, hanem fordítva, az agy növekedése lett oka az egyenes járásnak.

¹² Mechanikus elképzelés szerint egy fénysugár, amely egy átlék testének felületét tartósan ingerli, ezen a ponton olyan változást indíthat meg, amely a szem kifejlődésére vezet.

tenger vidékén, a sárga szín a forró sivatagban; vagy a néger fekete bőre és gyapjas haja. Az is bizonyos, hogy használat által egyes szervek (pl. az izmok) erősödnek, nem-használat esetén satnyulnak (pl. a legyek szárnya állandóan szeles vidékeken, az állatok szeme sötét barlangokban stb.), de új szervek így sohasem keletkeznek.

3. De Vries mutációs elmélete

De Vries (†1935) szerint a fejlődés nem fokozatos átmenetekkel, hanem *ugrásszerűen* történt, azaz az utód egyszerre változott el az elődtől annyira, hogy új fajtát képezett, a változások (*mutációk*) sorozata pedig új fajt hozott létre. Ilyen mutációkat a természetben ma is megfigyelnek, sőt laboratóriumban kísérletileg is előállítanak. A kísérleteket a *Drosophila* nevű légyen végzik, amely gyors időközökben szaporítja ivadékait. A mutáció alapja a gének számában vagy csoportosulásában előidézett változás. Ilyen változásokat laboratóriumokban besugárzásokkal hoznak létre. Bár a természetben megfigyelt és a laboratóriumokban létrehozott mutációk csak felületiek és nem mélyrehatóak, azaz csak új változatokat, de nem új fajtákat idéznek elő, a mutációs elmélet hívei feltételezik, hogy a Föld őskorában mélyreható, azaz fajképző mutációk is lehetségesek voltak.

De Vries elméletének előnye Lamarckkal és Darwinnal szemben az, hogy megfigyeléseken kívül kísérletekre is hivatkozhatik, és hogy az átöröklés törvényeinek figyelembevételével készült.

Az átöröklés törvényeire Mendel brünni apát (†1884) kísérletei hívták fel a tudomány figyelmét. Ő különböző színű, de egy fajtához tartozó virágokat keresztezett, és figyelte, hogyan öröklődnek ezek a színek az utódokban. Megállapította, hogy az átöröklődés bizonyos szabályok, tehát belső törvények szerint történik, és nem véletlen külső hatások határozzák meg az utódok tulajdonságait.

A sejtkutatások viszont megmutatták, hogy a sejtek magjában vessző alakú színezhető testecskék, az ún. *kromoszómák* vannak, és ezeken sorakoznak fel párosával a gének, azaz olyan részecskék, amelyek az átöröklődő tulajdonságokat hordozzák. Minden génpár egyike az atyától, másika az anyától származik. Egy viperapár génjei vipera-tulajdonságokat hordoznak, egy gorillapáré gorilláét és semmi más.

4. A fejlődés-elmélet elfogadható

A tudósok, a katolikusok is, szinte egyhangúan a fejlődéselméletet vallják. Hivatkoznak a különböző fajok anatómiai, fiziológiai és biológiai azonosságára, pl. a gerincesek csoportjába tartozó számtalan faj anatómiailag egyezik, az emlősök közé tartozó fajok biológiailag is azonosak stb. Honnan magyarázható ez az egyezés, ha nem a közös eredetből?

Hivatkoznak továbbá a paleontológiai leletekre. Földünk legmélyebb rétegeiben ugyanis kezdetleges alakú és egyszerű szervezetű élőlények maradványai találhatók; feljebb a fiatalabb rétegekben fokozatosan tökéletesebb és bonyolultabb szervezetű fajok jelentkeznek. Nyilvánvaló, mondják, hogy az utóbbiak az előbbiektől keletkeztek, mert élő csak élőtől származhatnak.

A fejlődéselméletet mi is elfogadhatjuk. El kell hárítanunk azonban minden olyan fejlődéselméletet, amely tisztán külső és mechanikai okokkal és véletlen hatásokkal akarja a fajok létrejöttét megmagyarázni. Így tesznek azok, akik teremtő Istent elfogadni vonakodnak. Világnézeti okokból erőltetik a lamarcki és darwini magyarázatot, amint erőltették az ősnemződést is.

Ha azonban feltételezzük, hogy a) azokat a kezdeti plazmákat, amelyekből a fejlődés kiindult, Isten teremtette; b) hogy a fejlődési képességet az élőkbe Isten oltotta be; és c) hogy

Istentől valók azok a célirányos törvények, amelyek szerint a fejlődés történt, – akkor a fejlődéstudományt nemcsak hogy elfogadhatjuk, hanem istenérvnek is felhasználhatjuk.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a fejlődés tana csak *tudományos elmélet*. Tudományos elméleten az olyan valószínűséget értjük, amely egyes tényekkel alátámasztható, de amellyel szemben komoly nehézségek is merülnek fel. Ilyen elméletekre a tudománynak szüksége van, hogy irányt szabjon kutatásainak és rendet vigyen az adatok tömkelegébe. Megengedhetetlen eljárás azonban, ami, sajnos, gyakran előfordul, hogy tudományos elméletet idő előtt kétségbevonhatatlan igazságnak tüntessünk fel.

A fejlődéstudománnyal szemben is vannak komoly nehézségek. Az egyik nehézség, hogy *hiányzanak a geológiai rétegekben az átmeneti formák az egymást követő fajok között*. Nehezen tehető fel, hogy éppen ezek pusztultak el, amikor egyébként igen finom anyagú élőtestek nyomai megmaradtak. Egy másik nehézség, hogy mióta az ember a természetet megfigyelni képes, a fajok nem fejlődés, hanem szívos állandóság jeleit mutatják.

A fejlődéstudomány materialista követői hivatkoznak a különböző fajok *embrióinak* hasonlóságára. Azt is állítják, hogy az egyén embriója átmegy azon fejlődési fokokon, amelyeken a faj átment létrejötté folyamán. Ezt úgy fejezik ki, hogy az *ontogenezis azonos a filogenezissel*. Az embriókutatás haladásával azonban nyilvánvalóvá lett, hogy a különböző fajú embriók hasonlósága csak külsőleges, és hogy mi emberek az anyaméhben egy pillanatig sem voltunk sem halak, sem majmok.¹³

A fejlődés hívei hivatkoznak még a *csökevényekre* is, azaz olyan szervekre, amelyek nem-használat következtében a későbbi fajokban állítólag visszafejlődtek. Ilyenek pl. a bálna fogai, amelyeknek embrionális állapotban megvan a fogmedrük, vagy ugyancsak a bálnának csökevényes végtagjai, amelyek kimutathatók a csontvázon. Ebből azonban nem következik, hogy a bálna ősei valamikor szárazföldön éltek és fogazattal rendelkeztek, hanem csak az következik, hogy az állati test felépítője, a természet, a fajhoz tartozó minden jellegzetes testrészt feltüntet akkor is, ha azok használatba nem kerülnek. (L. pl. a csecsbimbókat a férfi mellén.)

¹³ Az emlősök embrióin kopolytú alakú képződmény van, éppúgy, mint a halakén. De míg ebből a képződményből a halaknál tényleg kopolytú lesz, az emlősöknél a fülrészek fejlődnek ki belőle. A majom és ember embriójának szőrzete sem azonos, mert amabból állati szőr, emeből az emberi testen a születés után is megmaradó hajzat lesz.

7. §. A törvényszerűségből és célszerűségből vett istenérvek

1. A törvényszerűségből vett istenérv¹⁴ így szól:

A természetben uralkodó törvényszerűség törvényhozót követel.

A természet törvényhozója az Isten

Törvények uralmát a természetben senki sem tagadja. A különböző tudományok nem tesznek mást, mint a természet törvényeit kutatják és rendszerezik. Egy-egy ilyen törvény felfedezése a tudomány ünnepe. (Archimédesz: „*heuréka*”!) Ezeket a törvényeket az ember felhasználja, de megszüntetni nem tudja. Nem ő hozta, ő maga is kénytelen hozzájuk alkalmazkodni. Egy felette álló abszolút hatalomtól valók.

Törvények érvényesülése rendet teremt. A természet törvényeinek érvényesülése a természet rendjét alapítja meg. Ennek a rendnek köszönhető, hogy a világban minden a maga idejében történik: a napkelte, a napnyugta, a természet ébredése és hervadása, a madarak költözése stb. A csillagokról előre meg tudjuk mondani, hogy az éjszakának bizonyos órájában az égboltnak mely pontján fognak ragyogni. Ugyancsak a rendnek köszönhető, hogy a természetben mindennek megvan a maga helye. Minden kémiai elem egy bizonyos helyet foglal el az elemek szakaszos rendszerében. Hasonlóképpen a növények és állatok mindegyike egy bizonyos fajba, ez a faj bizonyos osztályba, ez az osztály bizonyos törzsbe tartozik. A tudósok nem tudnák rendszerezni a dolgokat, ha nem volna meg ehhez az alap a világ törvényszerű rendjében.

Amint a természet törvényeiből nagy törvényhozóra, hasonlóképp a természet rendjéből nagy rendezőre kell következtetnünk.

És ez a rend *szépséggel* párosul.

Mily szép a csillagos ég, a napnyugta, a virágos mező, a csillogó víztükör, egy üde virág, egy kecses állat, az ártatlan gyermeki szem stb. *És mindennek a szépségnek művésze az Isten,* és mintája Isten belső szépsége.

2. A világban uralkodó célszerűségből is Istenre következtetünk¹⁵

Az emberi alkotások közt számtalan célszerű, azaz valami hasznos eredményre irányzott tárgyat látunk. Ezek között a tárgyak között vannak nagyon egyszerűek, pl. kapa, kasza, de vannak igen bonyolultak, pl. írógép, számológép, rádió, vagy művészi épület. Soha senkinek eszébe nem jut állítani, hogy ezek a tárgyak maguktól lettek olyanokká, mint amilyenek, vagy hogy véletlenül jöttek létre. Mindenki elismeri, hogy létrehozásukhoz értelmes lény, ember kellett, aki azokat a tárgyakat előre kigondolta, megtervezte, részeit elkészítette, összerakta. És mentől bonyolultabb szerkezete van egy műnek, annál nagyobb értelem kellett megvalósításához.

A természetben is minden rész és minden egész, minden forma és minden törvény célszerű. Célszerű a hal uszonya, mert jó az úszásra, a madár szárnya, mert jó a repülésre, a ragadozók csőre, foga és karma, mert jók a zsákmányszerzésre.

A mi testünkön is célszerűek a részek: a szem, amely szerkezete szerint tökéletesebb minden fényképezőgépnél, a fül, amely alkalmasabb minden telefonkagylónál; a szív, amely

¹⁴ *Nomologikus* istenérv a görög *nomosz* = törvény szóból.

¹⁵ *Teleologikus* istenérv a görög „*telosz*” = cél szóból.

csodálatosabb munkát fejt ki minden szivattyúnál; az emésztőszervek, amelyek bonyolultabbak minden kémiai laboratóriumnál; az egyes sejtek, amelyek alakjuk és összetételük szerint alkalmazkodnak sajátos feladatukhoz stb. És ezek a részek megint célszerűen illeszkednek egybe és építik fel a testet úgy, hogy ez alkalmazkodni tudjon a környezet minden változásához és eleget tudjon tenni az élet minden igényének.

A természet törvényei és történései is célszerűek. Érdekes és tanulságos példa erre a víz lehülése. Amint a víz lehül, mindig jobban sűrűsödik és nehezedik, de csak $+4\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ig. Ettől kezdve ritkul és könnyebbé lesz. Ennek köszönhető, hogy a 4° -nál hidegebb vízrétegek a felszínre jutnak, és így a jég is a felszínen képződik. A jégpáncél védelme alatt pedig megmarad az élet.

Azt is könnyen megfigyelhetjük, hogy a természetben a részek és történések egymást kiegészítik és összeműködnek. Ezt az összeműködést harmóniának nevezzük. A harmóniát jellemzi az egység a sokféleségben. Hasonlíthatjuk a világ harmóniáját zeneműhöz, amelyet nagyon értelmes karmester vezényel.

A világban levő együttműködésre, harmóniára jó példa a növények és állatok biológiai viszonya. A növények a földből fehérjét állítanak elő, amely nélkül élet nincs. Ezt a fehérjét átadják az állatoknak, amelyek növényekkel táplálkoznak. Az állatok viszont ürülékükkel és holttestükkel a fehérjéhez szükséges anyagot visszaadják a földnek, amelyből a növények élnek.

Vagy: az állatok oxigént lehelnek be és széndioxidot lehelnek ki. Hogy a levegő összetételében az egyensúly ezáltal meg ne bomoljék: a növények széndioxidot lehelnek be és oxigént lehelnek ki.

Gyönyörű harmóniát mutat az égbolt számtalan csillagaival. Mindegyik a maga pályáján mozog, mindegyiknek súlya, távolsága, mozgási sebessége úgy van kiszámítva, hogy az egészen egyensúlya biztosítva legyen. Theosz arithmei – mondták erre a régiek: Isten számol.

Amint egy célszerű emberi alkotásnál, pl. gépnél, épületnél, zeneműnél stb., biztosan következtetünk értelmes alkotóra még akkor is, ha ezt az alkotót nem láttuk és a mű létrejöttének tanúi nem voltunk, hasonlóképpen *biztosan következtetünk a természet célszerű műveinek láttára egy értelmes lényre, aki ezeket a műveket kitervezte és megvalósította. Ez a végtelenül értelmes lény az Isten.*

A célszerűségből vett istenérv valamennyi istenérv között a legmegragadóbb. A legegyszerűbb ember is megérti, hogy miként egy repülőgép, fényképezőgép, telefon vagy művészi festmény magától nem keletkezhetik és véletlenül létre nem jöhetett, hasonlóképpen nem jöhetett létre magától vagy véletlenül a madár szárnya, az ember szeme és füle, avagy egy szép virág. Legkevésbé jöhetett létre így a világ elképzelhetetlen sok része között fennálló csodás egység és harmónia.

Ellenvetések:

1. „A világban csupán okok és okozatok vannak, a célszerűséget csak mi magyarázzuk bele. Tehát: a szem nem azért van, hogy vele lássunk, hanem azért látunk vele, mert van; a fül nem azért van, hogy vele halljunk, hanem azért hallunk vele, mert alkalmas a hallásra stb.”

Válasz:

Ennél az ellenvetésnél azonnal felismerhető a pozitivizmus egész korlátoltsága. Mivel kísérletileg nem tudja előhívni a célszerűen működő Istent, azért számára sem Isten, sem célszerűség nem létezik.

Ha a fenti ellenvetést komolyan vennők, akkor mondani kellene: a kés nem azért van, hogy vele vágjunk, hanem azért vágunk vele, mert éle van; a távcső nem azért van, hogy vele messze lássunk, hanem csak messze látunk vele, mert véletlenül alkalmas a messzelátásra stb.

Azok ellenében, akik a célszerűséggel szemben mindig a természetben nyilvánvaló okszerűségre hivatkoznak, meg kell állapítani, hogy a célszerűség nem zárja ki az okszerűséget, hanem ellenkezőleg, feltételezi és megvilágítja azt.

2. „A világban célszerűtlenségek is vannak.”

Válasz:

A célszerűtlenségből vett istenérvet legkevésbé sem gyengítené az a körülmény, ha a számtalan célszerűség mellett egy-két célszerűtlen esetet lehetne megállapítani, éppoly kevésbé, mint ahogyan egy remekmű értékét nem csökkenti a szövegbe becsúszott egy-két sajtóhiba.

Kérdés azonban, hogy amit a mi szűk látókörünkben nézve célszerűtlennek ítélnék, magasabb szempontból tekintve valóban célszerűtlen-e? – A fájdalom például kellemetlen, de nem célszerűtlen, mert a szervezetben bekövetkezett bajra figyelmeztet. A tartós fájdalomnak és szenvedésnek viszont erkölcsi céljai lehetnek, amilyenek a lelki tisztulás, hősies erőfeszítések, különböző erények gyakorlása stb. Még a halál is célszerű, mert helyet biztosít a következő nemzedékeknek.

3. „Törvényszerűség és célszerűség az anyagnak és energiának immanens, azaz belső, lényegükhöz tartozó tulajdonságai, nincs tehát szükség kívül fekvő okra, hogy ezeket magyarázzuk.”

Válasz:

Törvényszerűség és célszerűség értelmes okot tételez fel, azt pedig senki sem mondhatja, hogy az értelem a buta anyagnak és a vak energiának természetes tulajdonsága. Anyagból és energiából a természetben mutatkozó törvényszerűséget és célszerűséget megmagyarázni nem lehet. Ha pedig bennük nincs, akkor rajtuk kívül kell keresni az értelmes okot, amely a káoszból rendezett kozmoszt hozott létre, az anyagnak és energiának törvényt szabott és őket célszerűen alakította.

8. §. Az emberi természetből vett istenérvek

1. Vágyaink Istenre utalnak

Az ember vágyakat táplál szívében. Ezek között a legnemesebb *az igazság megismerésére irányuló vágy*. De a legnagyobb tudós is csak kismértékben tudja ennek a vágnak teljesülését elérni. A természet és a történelem számtalan titka elzárva marad előtte. Az egyszerű ember is sokat szeretne tudni, amit itt a világon soha megtudni nem fog. – Egy másik vágya az emberi szívnek *a zavartalan és tartós boldogság vágya*. Ilyen azonban a földi életben nincsen, örömben öröm vegyül, derűre ború következik és a biztos halál tudata árnyékot vet minden boldogságra.

Mint mindennek, a belénk oltott vágyaknak is van létesítő oka: egy felettünk álló lény, aki ezeket a vágyakat belénk oltotta és teljesíteni is tudja. Ez a felettünk álló lény az Isten.

2. Az erkölcsi törvények is Isten létet bizonyítják

A fizikai törvényeken kívül vannak erkölcsi törvények is. Érezzük kötelező erejüket, de nem kényszerítenek, mint a fizikai törvények, hanem szabad akarattal teljesítjük azokat. Ilyen erkölcsi törvény pl. a kötelességteljesítés. Elmulaszthatom, de magamban érzem a mulasztás helytelenségét, és ez az érzés kellemetlen érzés.

Amint a fizikai törvényeknek van törvényhozójuk, az erkölcsi törvényeknek is kell, hogy legyen szerzőjük. *Az erkölcsi törvények szerzője csak egy minden ember felett álló hatalom lehet*, aki mindenkit kivétel nélkül kötelezni képes, és akinek kötelező ereje alól senki emberfia magát büntetlenül ki nem vonhatja. *Ilyen hatalom csak egy van, az Isten.*

Az erkölcsi törvények legismertebb foglalatja a tízparancsolat. Ezek a parancsok jórésztben természeti törvények, azaz az emberi szívbe vannak írva.¹⁶ Hogy Istent imádni és a szülőket tisztelni kell, hogy nem szabad ölni, házasságtörést elkövetni stb., ezt a pogányok is minden időben tudták. Az emberi természet nyilatkoztatta ki nekik. A szívnek romlottsága elhomályosíthatja ezeket a törvényeket, de egészen ki nem irthatja. A jó és rossz között való különbség tudata a legromlottabb népben is megmarad, hogy lehetőséget nyújtson esetleges erkölcsi megújulásra.

Voltak hatalmasok, akik azt hitték, hogy rájuk nézve az erkölcsi törvények nem kötelezők. Pl. Heródes, Néró, Hitler stb., ámde ezek elbuktak vagy elmúltak, és tetteiket a történelem ugyanazon erkölcsi szabályok szerint ítéli el, mint amelyeknek ők magukat fölébe helyezték.

Ellenvetés:

„Az erkölcsi szabályok eredete a társadalomban van. A társadalom életére zavarólag hatnak a gyilkosságok, házasságtörések, lopások, hazugságok, mert feldűlják a békét és sértik a jóérzést. Ezért az ilyen cselekedeteket a társadalom megbélyegezte, sőt megtorolta. Innen eredt a tudat, hogy ezeket cselekedni nem szabad, és a hit, hogy tilalmuk egy felsőbb hatalomtól, Istentől ered.”

¹⁶ Vö. Róm 2,15.

Válasz:

Ha az erkölcsi törvényeket a társadalom teremtette volna, akkor ezeket meg is változtathatná. Ezt azonban nem teheti. A római és görög társadalom megengedte az újszülött gyermek kitételét, de azért ez csak bűn volt. A föníciaiak megengedték, sőt szent dolognak tartották Asztarté istennő templomában a paráználkodást, de azért ez csak erkölcstelenség maradt. A rabszolgák áruba bocsátása, sőt megölése is megengedett volt a régi pogány társadalmakban, de ki mondja, hogy ez nem ütközött egy felsőbb erkölcsi rendbe? Mindenesetre a társadalom elősegítheti magatartásával és a maga szabályaival az erkölcsi törvények uralmát, de nem szüntetheti meg ezek kötelező erejét.

Isten, mint az erkölcsi törvény szerzője, felmentést adhat az erkölcsi szabályok alól, de csak akkor, ha azok az ő szentségét és az emberi természet lényegét nem érintik, mert ez esetben ellenkezésbe kerülne önmagával, ami nem lehetséges. Így pl. átmenetileg felmentést adott az egynejlőség törvénye és a házasság felbonthatatlanságának törvénye alól, de sohasem engedheti meg a hazugságot, mert ez ellenkezik az ő szentségével; sem a gyilkosságot, házasságtörést vagy lopást, mert ezek ellenkeznek az embernek mint társas lénynek természetével, melyet pedig maga az Isten teremtett.

3. Az emberi nem közmegegyezése Isten léte mellett tanúskodik

Már Cicero vallotta, hogy nincs olyan nép, sem művelt, sem műveletlen, amely Istenben ne hinne.¹⁷ *Plutarchos* pedig azt írja: „Találhatsz városokat bástyák nélkül, de várost isten, szentély, ima és áldozat nélkül még senki sem látott és nem is fog látni.”¹⁸

Amit minden nép *benső tapasztalás* alapján mindenkor és mindenütt hitt és szükségesnek tartott, az a természet szava. Már pedig a természet szava téves nem lehet, mert akkor megbízhatatlan vezetővé válnék és tévedésbe vinné nemcsak az egyeseket, hanem az egész emberiséget. *Igaznak kell tehát elfogadnunk az összes népek hitét, amely azt mondja, hogy van Isten.*

Darwin azt állította, hogy a tűzföldi Yagan indiánoknak nincsen fogalmuk Istenről. Hasonlót állítottak egyes etnológusok más primitív népekről. Ámde Darwin 1832-ben és 1834-ben összesen két hónapot töltött nevezett néptörzs körében, és ezalatt nem volt ideje felfogásukat megismerni. Kerek száz év múlva, 1932-ben, *Martin Gusinde* és *Wilhelm Koppers* etnológusok több évet töltöttek a tűzföldi indiánusok között, megtanulták nyelvüket, megnyerték bizalmukat, és megállapították, hogy hisznek egy Istenben, akit atyának neveznek, és aránylag tiszta erkölcsi fogalmaik vannak. Ugyanezt a megállapítást tette *Koppers* az indiai primitív Bhil törzsről és *Paul Schebesta* az afrikai pigmeusokról.

Quatrefages neves etnológus (†1892) megvallja, hogy ateizmust egyetlen népnél sem talált, legfeljebb egyes egyéneknél, vagy szűkebb környezetben. Az ateizmus – úgymond – mindig és mindenütt csak szórványosan és kivételképp jelentkezik. Már pedig az igazságot nem a kivételben, hanem a szabályban kell keresnünk.

Bár istent minden nép mindenkor hitt, különböző népek és különböző korok felfogása Istenről különböző volt. Ez azonban az alaptény jelentőségét nem változtatja.

¹⁷ De legibus I. 8,24.

¹⁸ Adv. Colot. 91,5.

9. §. Isten tulajdonságai

A látható világból nemcsak Isten létezésére, hanem Isten tulajdonságaira is biztosan következtethetünk

1. A világ esetleges, azért létoka rajta kívül fekszik. Isten szükségképpen, azért létoka őbenne van. *Isten alaptulajdonsága tehát az önmagától valóság (aseitas).*

Az önmagától valóságból következik abszolút független volta és *végtelen tökéletessége*. Nem lévén rajta kívül fekvő oka, nem függ senkitől és semmitől, és nincs, aki vagy ami tökéletességét korlátozná. Térnek és időnek is fölötte áll, azért határtalan és örökkévaló. (L. [4. § 3.](#))

2. A világ állandó változásban és fejlődésben van, *Isten változatlan*. (A végtelen tökéletes nem változhatik, mert sem nem gyarapodhatik, sem kevesebb nem lehet.) „Mindenek elmúlnak – szól a Zsoltáros az Úrhoz –, de Te megmaradsz. Mint a ruha elavulnak ... Te azonban ugyanaz maradsz, és éveid el nem fogynak.”¹⁹

Isten a végtelen nyugalom: mozzgat mindeneket, de ő maga a mozdulatlan erő.

3. Isten a lét teljessége. Tőle ered minden lét, tehát az élet is. Az élet Isten *jóságát* és *gondoskodását* hirdeti. Isten jósága minden lényre kiárad, az ég madaraira, a mezők lilomára, legfőképp pedig az emberre.²⁰

4. *Isten végtelen nagyságát* hirdeti a világ nagysága. A Mount Palomar kaliforniai csillagvizsgáló 5 méteres átmérőjű távcsöve kétmilliárd fényév távolságot tudott elérni, de ezzel még messziről sem közelítette meg a mindenség határát.

A tejútban, amelyhez a mi Napunk és Földünk is tartozik, 100 milliárd csillag van. A tejút átmérője 100 000 fényév. A mi tejutunkon kívül még vagy 1 000 millió hasonló csillagcsoportot (tejutat, csillagködöt) tartanak számon a tudósok. És ez a sok milliárd csillag mind szabályszerű mozgásban van: egyrészt spirálisan mozognak maguk a csillagcsoportok, másrészt a csoportokon belül az egyes csillagok. De össze nem ütköznek, mert óriási távolságok vannak köztük,²¹ és mert kiszámított pályán végzik mozgásukat.

A Nap percenként 250 millió tonnát sugároz ki tömegéből. Óriási energiát jelent ez, és ha milliárdokkal megszorozzuk is, még akkor sem értük el a világ energiamennyiségét.

Aki ezt a nagy világot és annak minden energiáját megteremtette, az *mindenható*. Aki ennek a nagy világnak minden részecskéjét célszerűen elrendezte, az *végtelenül bölcs*. Akinek a tudása kiterjed a nagy világ legkisebb atomjára éppúgy, mint a leghatalmasabb égitestre és annak minden titkára, az *mindentudó*.

5. Istennek nincsen teste, ő *szellemi lény*. Ha teste volna, akkor részekből állana, mint az anyag és az anyaghoz hasonlóan véges és változó lenne, azaz nem volna Isten. Mint tiszta szellem, Isten mindenütt egészen és osztatlanul van jelen.

¹⁹ Zsolt 101,27.28.

²⁰ Vö. Mt 6,25 skk.

²¹ A legközelebbi állócsillag, az Alfa-Centauri, 4,31 fényév távolságra van tőlünk. Egy fényév olyan távolság, amelyet a fénysugár egy év alatt tesz meg. Kb. 9 billió km.

Mikor Isten szeméről, füléről, kezéről stb. beszélünk, akkor ezzel csak gyarló eszünk elképzelését akarjuk segíteni. Hasonlóképpen, mikor Isten haragjáról, bosszújáról stb. szólunk. Ilyen érzelmek Istenben nincsenek, mert ő a változatlan nyugalom. Emberi tulajdonságoknak és érzelmeknek Istenre való átruházását *antropo-morfizmusnak nevezzük*.²² Ilyen antropo-morfizmusokat a Szentírás is használ, ugyanakkor azonban határozottan hangsúlyozza Isten szellemi voltát és láthatatlanságát.

6. Az Isten egy.

Ez következik végtelenségéből. Ha több isten volna, egymást korlátoznák, és egyik sem lehetne végtelen.

De következik Isten egy volta az egész világmindenséget átfogó egységből is. Egy és ugyanazon törvény érvényesülését látjuk a világ minden sarkában, saját testünkön éppúgy, mint egy hitvány féregben, a legkisebb atomban éppúgy, mint egy távoli nagy égitestben. És a világ részei is egy hatalmas egységbe illeszkednek. Ennek az egységnek magyarázata a tervező és teremtő Isten egyetlen volta.

²² *Anthrópos* görög szó = ember. *Morphé* = alak.

10. §. Isten személy

1. Személynek nevezzük az önálló léttel bíró értelmes lényt

Az állatnak van önálló léte, mégsem személy, mert nem értelmes lény. Az ember személy, mert önálló léte és értelme is van.

A személy jellemző képessége az *öntudat*. Tudja magáról, hogy ő a környező világtól különálló valaki, saját léttel és saját célokkal.

Isten fokozott mértékben személy, mert önállósága abszolút és öntudata (önismerete, önuralma) tiszta és homálytalan.

2. A panteizmus

A panteisták tagadják Isten személyiségét és őt a világgal azonosítják. Nevük a *pán* = minden, és *theosz* = isten, görög szavakból ered. (Minden isten.) Tanításiaknak többféle változata van.

a) Vannak, akik a világot Isten kiadásának, kisugárzásának (emanációjának) tartják, pl. Plotinosz (†270).

b) Mások azt mondják, hogy a világ Isten teste. Ő maga a világ életető és fenntartó lelke, pl. Giordano Bruno (†1600).

c) Ismét mások Istent öseszmének (Hegel †1831), vagy östörekvésnek képzelik (Schopenhauer †1860), amely a világban megvalósul.

Hegel szerint az öseszme *dialektikus* módomban valósul és fejlődik a tézis, antitézis, és szintézis mozzanatain át. Legtökéletesebb valósulása az állam. Az állami mindenhatóság hívei kapva-kaptak ezen a tanon, és így Hegel a múlt században divatos filozófussá lett különösen Németországban.

A nemzeti szocializmus szerint a panteista istenség legtökéletesebb valósulása az árja faj és vér, nevezetesen a német faj. Hitler túlzó fajelmélete és az általa alsóbbrendűeknek és károsoknak ítélt fajok irtása ebből a felfogásból eredt. Amint látjuk – bár elképzelése nehéz, és éppen ezért az egyszerű nép között nincsenek hívei – a panteizmus a „művelt” körök útján nagy hatást gyakorolt a történelem folyására.

A panteizmus súlyos ellentmondásokat tartalmaz, mert a) az Isten szellem, kiadása tehát nem lehet anyag; b) mert öntudatom azt mondja, hogy legalábbis én, önálló lény vagyok, és nem vagyok az istenség része; c) mert egy eszme és törekvés nem lebeghet a semmiben, amint az Hegel és Schopenhauer tanából következne, hanem feltételez valakit, aki ennek az eszmének és törekvésnek hordozója és megvalósítója.

Továbbá: ha minden isten, akkor a gonosztevő és szent, az ostoba és bölcs, a gyengeelméjű és lángész egyszerre és egyformán isten; akkor én nem vagyok felelős tetteimért, mert nem én cselekszem, hanem isten cselekszik bennem és általam. Ezek szerint a *panteizmus az erkölcsi rend alapját, a felelősségérzetet is lerontja.*

11. §. Az ateizmus

1. A vulgáris (köznépi) ateizmus²³

tagadja Istent anélkül, hogy tagadását komolyan indokolni tudná. Ilyen primitív indokolás: „csak azt hiszem, amit látok”, vagy: „ha isten volna, nem engedte volna, hogy annyi csapás érjen”, – nem tekinthető komoly érvnek. A vulgáris ateizmus oka tudatlanság, hiúság és bűn.

Ifjú emberek átmenetileg ateizmusba eshetnek, amikor fiatal erőik feszülését érezve önbizókká lesznek és még Istentől is függetleníteni akarják magukat. Ugyanebben a korban ébrednek a testi vágyak és szenvedélyek is, és ezek bűnös életre vezethetnek, mely az ifjút Istennel szembeállítja.

2. A gyakorlati ateizmus

nem tagadja nyíltan Istent, de úgy él, mintha Isten nem léteznék. *Hitközönynek* is nevezzük. Míg a nyílt ateizmus aránylag ritka, a hitközöny széles körökben elterjedt. A hitközöny az ember figyelmét eltereli a lét és erkölcs forrásától és az élet igazi céljától. Súlyos sértés Istennel szemben, bizonyos értelemben súlyosabb, mint a nyílt ateizmus, mert az utóbbi legalább tagadásra méltatja Istent és negatív értelemben foglalkozik vele; a hitközönyös ember ellenben egyszerűen tudomást sem vesz a teremtőről.

3. A tudományos ateizmus

az istentagadást bölcséleti érvekkel törekszik alátámasztani.

Két fő iránya van: *a materializmus és a panteizmus*. Az első szerint az ősváló az anyag, és a szellemi tevékenységek is az anyagból erednek. A másik szerint az ősváló isten, és az anyag is csak az istenség kisugárzása, része vagy valósulása.²⁴ A materializmus Isten tulajdonságait az anyagra, a panteizmus az anyag tulajdonságait Istenre ruházza, azért mindkettő belső ellenmondásban szenved. Közös néven „*monizmus*”-nak is nevezzük ezt a két rendszert a görög „monosz” szóból, ami „egy”-et jelent, mert mindkettő szerint csak az egy látható világ létezik, rajta kívül ne keressünk más létezőt.

A tudományos ateizmusnak oka az előítélet, hogy a látható világon kívül nem létezhetik semmi, és a világ létét magából a világból kell megmagyarázni. Más oka ennek az ateizmusnak a lélek kevélysége, amelytől a tudósok sem mentesek. „*Scientia inflat*” – mondja az apostol.²⁵ „*Emancipáljuk*”²⁶ az embert az isten-hit alól, hogy a maga ura legyen! – adták ki a jelszót egyes bölcselek (*Nietzsche, Sartre*). A természettudósokat viszont elbűvölték a természettudomány nagy sikerei és felfedezései, és már-már hinni kezdték, hogy a világ létokát is megtalálják a természet csodálatos erőiben.

²³ *Theosz* görögül Isten. Az „á” megfelel a magyar -talannak, -telennek. Ateizmus tehát istentelenség, istennélküliség, istentagadás.

²⁴ Bár a panteizmus szóban benne van Isten neve, tulajdonképpen még sem hisz Istenben, mert az ő „istene” nem az igazi Isten, hanem még az embernél is alsóbbrendű valami, aminek nincsen személyisége és öntudata.

²⁵ „A tudás felfuvalkodottá tesz” (1Kor 8,1).

²⁶ „*Manus*” a kéz, „*emancipálni*” = valakit másnak keze alól, uralma alól felszabadítani.

Bár kifejezetten Istent nem tagadják, mégis ateizmusba torkollnak az *agnoszticizmus*²⁷ és *deizmus* is. Az első azt állítja, hogy Isten léte a látható világból meg nem ismerhető, számára tehát nincsen Isten. A második azt vallja, hogy miután Isten a világot megteremtette, visszavonul, és vele nem törődik. A deisták nagy kegyesen meghagyják Istennek címét, őt magát félreállítják. Tétlen isten²⁸ azonban nem Isten.

A deizmus Angolországból indult ki, és onnan került Franciaországba. Fő képviselői *Voltaire* és az enciklopédistáknak az a csoportja, amely nem volt kimondottan materialista. A német *Kant* is tulajdonképpen deista, és Istennel szemben az ember autonómiáját hirdette.

4. Az ateizmus következményei

Az ateizmus tagadja az erkölcsi törvények szerzőjét, Istent. Megszünteti az istenfélelmet, és így gyengíti a lélek ellenállását az önzés és a bűnös szenvedélyek uralmával szemben. Megfosztja a szenvedőt a vigasz forrásától, elveszi az élet értelmét és ezért boldogtalanság forrása lehet.

5. Igaz-e, hogy a tudósok ateisták?

Voltak és vannak ateista tudósok, de kevesen. Egyikük, *Le Dantec*, „*L'athéisme*” című könyvében²⁹ be is vallja: „Bárki is bármit mond, körünkben nagyon kevés az ateisták száma.” *F. Bacon* (†1626) mondja: „Kevés tudomány elvon Istentől, sok tudomány visszavezet hozzá.” Az igazi nagy tudósok általában istenhívők. Csak néhányat említünk a legnagyobbak közül: Kopernikusz (†1543), Kepler (†1630), Galilei (†1642), Boyle (†1691), Newton (†1727), Linné (†1783), Lavoisier (†1794), az id. Herschell (†1822), az ifjabb Herschell (†1871), Fresnel (†1827), Volta (†1827), Lamarck (†1829), Ampère (†1836), Arago (†1853), Faraday (†1867), Foucault (†1868), Quatrefages (†1892), Hyrtl (†1894), Pasteur (†1895), Fiseau (†1896), Schiaparelli (†1910), Marconi (†1937), Brandly (†1940), Planck (†1947). Az utóbbi a kvantumelmélet szerzője, ismételten hitet tesz arról, hogy „az érzékelhető világon kívül van egy másik világ, amelyre minket nemcsak a gyakorlati élet, hanem a tudomány munkája is újra és újra kényszerítő világossággal rávezet.”³⁰

²⁷ „*Agnosco*” latin szó, és annyit jelent, mint „nem ismerek”.

²⁸ „*Deus otiosus.*” (Voltaire)

²⁹ Megjelent Párizsban, 1906-ban.

³⁰ M. Planck: *Religion u. Wissenschaft*, Berlin, 1937, 21. és 28. l.

B) Az ember

12. §. A lélek

Ami az embert az állat fölé helyezi és Istenhez hasonlóvá teszi, az a lélek. Alapvető fontosságú kérdés, van-e az embernek halhatatlan lelke, mert ha nincs, akkor a vallásnak sincs értelme.

A lélek létét az ember szellemi képességeiből bizonyítjuk, és pedig 1. értelmi működéséből, 2. öntudatából és 3. szabad akaratából. Szellemi képességek az anyagból meg nem magyarázhatók, hanem olyan szellemi valót (substantiát) tételeznek fel bennünk, amely ezeknek a szellemi képességeknek hordozója.

1. Értelmes mivoltunk a lélek létezését bizonyítja

a) Az értelem sajátlagos működése a fogalomalkotással kezdődik. A fogalmak a dolgok szellemi jegyei. Nincs súlyuk, sem kiterjedésük, egyszerűek és nem összetettek. Nincsenek helyhez, vagy egyedi tárgyhoz kötve, mint az anyag, hanem általános érvényűek, azaz a fogalom körébe tartozó minden tárgyra ráillenek. Vannak konkrét fogalmak, amelyek érzékelhető dolgoknak, pl. fának, háznak, hangnak, színnek, íznek szellemi jegyei; és vannak elvont fogalmak, amelyek nem érzékelhető dolgot jeleznek, amilyenek: igazság, jóság, erény, becsület, bűn, Isten stb. *Mivel a fogalmak – akár konkrétak, akár elvontak – szellemi jegyek, azért létrehozójuk és hordozójuk csak szellemi való lehet, és ez a lélek.*

Fentiekben a pszichológiai fogalomról van szó és nem a logikai fogalomról. Ez utóbbi két jegyből áll: egyik a létezőknek azt az osztályát jelzi, amelyhez a tárgy tartozik, a másik a megkülönböztető jelleget. Pl. az ember eszes, érzéki lény. A pszichológiai fogalom viszont az emberben minden logikai készség nélkül is létrejön az általános képzetekből. Az általános képzetek a tárgyak azonos vonásaiból tevődnek össze és minden a tárgy körébe tartozó egyedre ráillenek. Pl. általános képzetem van a házról; ebben a képzetben vannak (alak, ajtó, ablakok, tető, kémény. Ezek a jegyek szemléletes jegyek és minden házra ráillenek. Ha az általános képzetem leveti szemléletes jegyeit, akkor jön létre a fogalom. A fogalom nem cipeli magával a szemléletes jegyeket, miáltal könnyeddé és tisztán szellemivé válik, ami megkönnyíti a gondolkodás folyamatát. A fogalmak ugyanolyan lelki élményeket képesek támasztani bennünk, mint akár a szemlélet, nem jelentenek tehát veszteséget az érzelmi világra nézve sem.

A léleknek azt a működését, amellyel a fogalmakat megalkotja, *elvonásnak* nevezzük.

b) A fogalomalkotásnál összetettebb értelmi működés az *ítélet*. Ítélettel a fogalmakat a köztük levő viszony: hasonlóság, azonosság, ok- és okozati összefüggés, különbség stb. alapján összekötjük vagy szembeállítjuk, egymás mellé vagy egymás alá rendeljük: pl. az ember halandó; az anyag nem örök, a ló emlős állat stb.

Az ítéletalkotással vele jár a kimondott ítélet igazságának felismerése és megállapítása is. Viszonyokat és igazságokat felismerni azonban az anyag nem képes, ehhez az anyagnál felsőbbrendű való szükséges, és ez a lélek.

c) Meglevő igazságokból *következtetéssel* új igazságokat fedezhetünk fel. A következtetés a legmagasabb szellemi tevékenység, és alapja az emberi haladásnak. Következtetéssel a geometria néhány axiómából kétételekre menő új tételt vezet le.

A fizikában *Newton* következtetéssel jutott el a nehézkedés törvényének felismerésére; *Kolumbusz*, szintén következtetés útján tételezte fel, hogy Európától nyugatra hajózva szárazföldet talál stb. A következtetésnél fokozottan érvényesül a viszonyító képesség és az igazság felismerése, ez a szellemi művelet tehát fokozottan követeli bennünk egy szellemi valónak, a léleknek létezését.

Az eddigieket összefoglalva mondhatjuk: a lélek teremti elvonással a fogalmakat, a fogalmakból viszonyítással ítéleteket alkot és igazságokat fejez ki, a meglevő igazságokból pedig következtetéssel új igazságokat fedez fel. A léleknek ezt a tevékenységét gondolkodásnak nevezzük. Gondolkodni az anyag, de még az állat sem képes, a gondolkodás az ember kiváltsága.³¹

Érzéki megismerése az állatnak is van: lát, hall, tapint, szagol stb. Ennek következtében vannak érzetei, képzei, van érzéki emlékezete, sőt magasabb fokú állatnál talán képzelete (fantáziája) is. De nincsenek az állatnak fogalmai és gondolatai, nem látja a tárgyak közt fennálló viszonyt, hasonlóságot, különbséget, azonosságot, az ok és okozati összefüggéseket, a lényeket stb. Ezek már szellemi dolgok és jegyek, és ezért kívül esnek az érzéki megismerés körén.

2. Öntudatunk is a lélek létét bizonyítja

Öntudaton értjük az „én” tudatát. Az ember megteremti az én fogalmát. Ez az „én” elképzelésünkben alanya minden cselekvésünknek, birtokosa a testnek és léleknek, egész valónk, minden képességünknek és tulajdonságunknak. (Az én testem, az én lelkem, az én szívem, az én gondolatom, az én erényem, az én bűnöm stb.) Ez az én mintha kívülem állna. Szemlél, vizsgál, ítélt engem. Mégsem idegen tőlem, velem egy. Az én tudatával vele jár a tudat, hogy én minden mástól különálló, értelmes személy vagyok.³² Erre a tudatra az anyag felemelkedni nem képes, de még az állat sem, ez feltételez bennünk egy magasabb rendű valót, a lelket.

3. A szabad akarat

A szabad akarat az a képességünk, amelynél fogva minden külső és belső kényszertől mentesen tudunk cselekedni, vagy nem cselekedni, illetve a különböző cselekvési lehetőségek között választani.

Külső kényszertől mentesen az állat is tud cselekedni, de belső kényszertől szabadon nem, mert az állat cselekvéseit bensőleg érzékei és ösztönei determinálják.³³ Az ember viszont érzéki vágyaitól és ösztönös hajlamaitól szabadon, sőt ezek ellen is tud választani. Így is választ, valahányszor a haszon helyett a lemondást, az érzéki élvezetek helyett a kemény önmegtagadást, a bűn helyett az erényt választja. Más szóval *az ember tud anyagi jókkal szemben szellemi értékeket választani*, ami lehetetlen volna, ha nem léteznék benne egy tiszta szellemi való, a lélek.

³¹ Gondolkodással együtt jár a „megértés”. Megérteni, latinul *intelligere*, az inter-legere szavakból áll, és annyit jelent, mint a dolgok közé eső dolgokat olvasni. Az állat csak a dolgokat látja, de ami köztük van (viszony, érték, ok és okozati kapcsolat stb.) azt nem látja, azt leolvasni nem tudja.

³² Vö. [10. § 1.](#)

³³ *Determinare* latin szó, a. m. meghatározni.

Hogy szabad akaratunk van, azt bizonyítja:

a) *öntudatunk*. Öntudatunk ugyanis megkülönbözteti magunkban azokat a cselekedeteket, amelyekről tehetünk, és azokat, amelyekről nem tehetünk. Az előbbiekért felelősséget érzünk és vállalunk, az utóbbiakért nem. Ez a megkülönböztetés érthetetlen volna szabad akarat nélkül.

b) De *az emberiség közmegegyezése* is a szabad akarat mellett bizonyít. Az emberek törvényeket hoznak, szerződéseket kötnek, a jót jutalmazták, a rosszat büntetik, aminek mind nem volna értelme, ha nem volna szabad akarat.

13. §. A lélektagadók ellenvetései

I. Az értelmi működés ellen felhozni szokott ellenvetések

1. „*A szellemi működések nem-egyebek, mint az idegpályákon végigfutó áramok, amelyek az agysejtekben kémiai változásokat, reflex jelenségeket hoznak létre.*”

Válasz:

Hogy szellemi tevékenységünket az idegpályákon és az agyban fiziológiai és biokémiai folyamatok kísérik, az tagadhatatlan. A test és lélek szoros összetartozása miatt jelen életünkben nem is történhetik lelki működés, egyidejű testi folyamatok nélkül. A lelki működések azonban az anyagtól lényegesen különböző tulajdonságokat mutatnak (kiterjedéstelenek, öntevékenyek), miért is tisztán az anyagból nem magyarázhatók. *A testi folyamatok feltételei, de nem okai szellemi működésünknek.* Ki is merné állítani, hogy Arany János „Toldi”-ja, vagy Michelangelo „Mózes”-e tisztán az agysejtek kémiai változásainak eredményei?

(A telefondrótt és a rajta futó villanyáram sem okai, hanem csak feltételei a telefonon közvetített üzeneteknek.)

2. *Fejlettebb agy fejlettebb értelmi képességgel jár. Sérült és beteg agy értelmi zavarokat idéz elő. Agy és értelem között tehát ok és okozati összefüggés van. A gondolat oka az agyvelő.*”

Válasz:

Hogy az agy fejlettsége és az értelmi képesség között ok és okozati összefüggés van, azt tagadjuk. Anyag nem lehet az értelem oka.

Hogy közöttük eszközi összefüggés van, azt megengedjük. Az agy a lélek eszköze. Tökéletesebb eszköz tökéletesebb teljesítményt tesz lehetővé, elrontott eszközzel csak rosszul, vagy sehogy sem lehet dolgozni. A legnagyobb művész sem tud szakadt húrokon játszani; a legnagyobb lélek sem tud felbomlott aggyal gondolkozni.

II. A szabad akarat ellen felhozni szokott ellenmondások

1. „*Hogy szabadon cselekszünk, az csak látszat. A valóságban a szabadnak vélt cselekedetek is csak fizikai és kémiai folyamatok szükségképpeni okozatai.*”

Válasz:

Ez az ellenvetés abból az időből való, amikor a Laplace-féle mechanikus világmagyarázat uralkodott, és amikor az egész mindenséget tisztára mechanikai okok és okozatok összefüggő láncolatának tartották. Hogy szellemi okok is létezhetnek, azt ez a világmagyarázat elismerni nem akarta. Márpedig a szabad akarat éppen abban nyilvánul, hogy anyagi okoktól magunkat függetleníteni tudjuk, és tisztán szellemi okokat: erkölcsi értékeket tudunk választani. Szentek lemondásában, hősök áldozatában mégis csak több valami van, mint tiszta fizikai és kémiai okok működése.

2. „Az ember szükségképpen az erősebb motívumot választja. Ez determinálja akaratát, tulajdonképp tehát nem szabadon cselekszik.”

Válasz:

Ha erősebb motívumnak azt tekintjük, amelyet érzelmeink erősebben színeznék és támogatnak, akkor ennek az ellenvetésnek nincsen igaza, mert hiszen sokszor választunk és cselekszünk az érzelmileg igen erős motívum ellen is. Pl. vallási okokból elutasíthat valaki egy házasságot, amelyre pedig igen erős érzelmi motívumok (szerelmi érzések) csábítják. A vértanúk a legerősebb érzelmi motívumot, az életösztönt is legyőzték.

Ha pedig azt tekintjük erősebb motívumnak, amelyre kellő mérlegelés után választásunk esett, akkor ez a motívum éppen választásunk folytan lett az erősebb.

3. „Az ember öröklött hajlamai, sokszor beteges terheltségek indítják a cselekvésre, és nem szabad elhatározások. Vannak született bűnözők – állítja Lombroso (†1909). Szokások és szenvedélyek is determinálják az akaratot. A környezet hatásától is függenek elhatározásaink.”

Válasz:

A beteges terheltségeknek és öröklött hajlamoknak fokozatai vannak. Lehet oly nagyfokú a terheltség, hogy az akaratszabadságot tényleg megsemmisíti, és ilyenkor az ember cselekedetei nem beszámíthatók. De ha a terheltség kisebb fokú, akkor van szabad akarat, bár csökkent beszámíthatósággal. És ez a csökkent értékű szabad akarat is neveléssel és önneveléssel erősíthető, javítható, csak nem szabad az ilyen ember önbizalmát lerontani. Normális ember pedig mindig képes öröklött hajlamait és természetes ösztöneit, rossz szokásait és szenvedélyeit legyőzni és azokon uralkodni. *Az önuralom, önlegyőzés, önnevelés számtalan esete a szabad akarat legerősebb bizonyítéka.* A környezet hatása sem jelent ellenállhatatlan kényszert az akaratra.

Általában meg kell állapítanunk, hogy *az akaratszabadság nem jelent akaratilag szabaddosságot*, és nem is jelent szeszélyes összevissza-akarást. A szabad akaratnak is megvannak a maga törvényei, és pedig az erkölcsi és fizikai élet szabályai, amelyekhez a józan ész alkalmazkodik. Ezeknek a szabályoknak és valamely egyén jellemének ismeretében sokszor előre meg tudjuk mondani, hogy az illető egyén hogyan fog cselekedni, de ebből nem következik, hogy nem szabadon cselekszik.

Tökéletes szabad akarata csak Istennek van. Őt a helyes választásban sem az értelem homálya, sem az akaratot gyengítő hatások nem befolyásolják. Az ember szabad akarata annál tökéletesebb, minél inkább megközelíti az Istent, azaz minél tisztább az ítélőképessége és minél inkább mentesíteni tudja magát a bűntől és az érzéki világ hatásaitól.

14. §. A lélek halhatatlan

1. A lélek halhatatlansága következik szellemi mivoltából

Mivel a lélek szellemi való és nem áll részekből, azért a test halálával nem bomlik fel és nem semmisül meg. Isten ugyan megsemmisíthetné, de ez ellenkeznék a) bölcsességével és jóságával, b) igazságosságával.

ad a) *Isten bölcsességével és jóságával ellenkeznék a lélek megsemmisítése*, mert ezzel lehetetlenné tenné az ember számára egy jobb és boldogabb élet elérését, amelynek vágyát pedig az emberi szívbe beléoltotta.

ad b) *Isten igazságosságával pedig azért ellenkeznék a lélek megsemmisítése*, mert a túlvilági élet nélkül elmaradna a jóknak igazi megjutalmazása és a gonoszoknak igazi megbüntetése. Tapasztaljuk ugyanis, hogy a földi életben ez általában nem történik meg, sőt ellenkezőleg: sokszor a gonoszok uralkodnak, sanyargatják embertársaikat és jól élnek; az igazak pedig szenvednek. Ha van isteni igazságosság, akkor kell lenni egy másik életnek, ahol ezek a földi igazságtalanságok kiegyenlítődést nyernek.

Nem tudunk belenyugodni abba, hogy Szent Péternek és Nérónak egyenlő vége lett legyen.

2. Az emberiség közmegegyezése is a lélek halhatatlansága mellett tanúskodik

A régi nagy kultúrnépek: hinduk, egyiptomiak, föníciaiak, görögök, rómaiak mind hittek a lélek halhatatlanságában. Az ősmagyarok előkelő halottaik mellé eltemették szolgálóikat, lovaikat és fegyvereiket túlvilági használatra. Az etnológusok tanúsága szerint a primitív népek meg vannak győződve arról, hogy haláluk után „az égi Atya” házába kerülnek. *Livingstone* afrikai utazó és protestáns misszionárius (†1873) mondja: „Bármilyen mélyen süllyedtek is bizonyos vad törzsek, két dolgot nem kellett nekik tanítanunk, az egyik az, hogy van Isten, a másik, hogy a lélek halhatatlan.”

Miként az istenbizonyítékoknál láttuk (8. § 3.), az emberiség közmegegyezése egy hitben, bizonyítékul szolgál ennek igazsága mellett.

Ellenvetések:

1. „Amit léleknek mondunk, az nem különálló való (substancia), hanem a lelki tevékenységeknek: érzelmeknek, képzeletnek, gondolatoknak összessége. Ha ezek a tevékenységek megszűnnek, nem marad utánuk semmi, mint ahogyan megszűnik a szekér, ha részeire bontjuk.” (Locke, Wundt, Paulsen.)

Válasz:

A szekér részeit egy értelmes lénynak egységbe kellett foglalnia. A lelki tevékenységeket is egységbe foglalja bennünk valami, és ez a valami a lélek.

A szekér részei külön-külön és önállóan is fennállanak. Érzetek, képzetek, gondolatok azonban önállóan fenn nem állhatnak, ha csak nincs, ami hordozza őket, és ez a lélek.

A fenti ellenvetés az egyoldalú pszichofizika idejéből származik, amely a múlt század második felében divatozott. Ez az irányzat a lelki élet részletjelenségeit (képzettársítás, emlékezet, a figyelem iránya és fáradása stb.) vizsgálta laboratóriumi kísérletekkel, ugyanakkor az egészről, a lélekről nem vett tudomást. Hamarosan rájöttek azonban, hogy vannak lelki működések, amelyeket laboratóriumi kísérletekkel megfogni nem lehet. Mint

Dubois-Reymond (†1896) megállapította, a lelki élet magasabb síkon folyik, amely természettudományos eszközökkel el nem érhető.

2. „Nincs másvilág, ahol a lélek tovább élhetne. Legalább is eddig felfedezni nem sikerült. Távcsövekkel felkutatták a csillag-világ minden zugát kétmilliárd fényév távolságig, de nem találták a helyet, ahol a halhatatlan lelkek lakoznának.”

Válasz:

A csillagok világa fizikai térség, a lelkek világa nem fizikai térség. Az utóbbit tehát az előbbiben hiába keressük. Egyébként vannak teológusok, akik szerint az elhunytak lelkei nem tér szerint vannak tőlünk elválasztva, hanem állapot szerint, ti. az üdvözültség és elkárhozottság állapota szerint.

15. §. Ember és állat

1. Testi különbségek

Teste szerint az ember kétségtelenül az állatok világába tartozik. Ugyanakkor azonban olyan tulajdonságokkal is rendelkezik, amelyek őt az összes állatok fölé emelik. Így egyenes tartása, amely lehetővé teszi, hogy fölfelé tekintsen és szabadon használja kezeit. Az egyenes tartás összefügg az agy fejlettségével.³⁴ Az ember agya viszonylagosan a legnagyobb (1000–2000 g)³⁵ és számtalan tekervény növeli felületét. Arca a domború homlok alatt van és nem nyomul előre, mint az állati arcreszek. Testének fejlődése és érése jóval lassúbb az állatokénál, mert szellemi fejlődése is hosszabb időt kíván. Látszólag hátránya is van az emberi testnek. Míg ugyanis az állat teste fel van fegyverkezve karmokkal, éles, hegyes fogakkal, erős izmokkal stb., és a hideg ellen el van látva meleg szőrzettel, addig az ember teste védtelen ellenséggel és az idő viszontagságaival szemben, Miként az *id. Plinius* mondja: „*nudus in nuda humo*”, pőrén áll itt a csupasz földön. De bár ilyen védtelennek látszik is, értelmével mégis uralkodik a természetben és az állatok világán.

2. Lelki különbségek

Az állatnak nincs értelme, sem öntudata, sem szabad akarata. Megismerő képessége és vágyai tisztán az anyagi világra szorítkoznak. Fogalmakat alkotni, ítéletet formálni, következtetni nem képes. Vannak képzettársításai, és ezeknek révén megismeri gazdáját, házat, megérti a maga nevét, tudja az étkezés idejét. Magasabb fokon állítólag képzelőtehetsége is van, és ennek segítségével a csimpánz rájön arra, hogy a ketrecébe tett nádszállal megkaparinthatja a ketrecen kívül levő gyümölcsöt.³⁶ A magasabbrendű állatok megismerő és alkalmazkodó képességét az ember idomítással csodálatosan kifejlesztheti, de az érzéki megismerés síkján fölülemelni nem tudja.

Példának fel szokták hozni a majmok esetét, amelyek az elhagyott erdei tűz köré kuporodnak melegedni, de már fát a kialvó tűzre nem tesznek, mert a fa és a tűz között fennálló ok-és okozati viszonyt felismerni nem képesek.

3. Az ember tud beszélni

Fogalmait szavakkal, gondolatait mondatokkal fejezi ki. De nem elégszik meg egyszerűen gondolatainak kifejezésével, hanem nyelvét művészi alakítani is törekszik. (Művészi próza, versek.) Nyelvében logika és esztétika egyaránt érvényesül.

Az állat nem tud beszélni, mert nincsenek gondolatai. Érzéseit, indulatait és vágyait az állat is ki tudja fejezni, de a hangok és mozdulatok, amelyekkel ezt teszi, ösztönszerűek, és nem tudatosan használt jelek. Jelek tudatos használatára az állat képtelen, nem lévén viszonyító tehetsége.

Az állat mindabban, ami életszükségleteit szolgálja, nagyon is észszerűen viselkedik, de ez az észszerűség nem gondolkodásnak és nem is tanulásnak folyamánya, hanem a belé oltott

³⁴ Fejlett súlyos agyat csak függőleges gerinc tud alátámasztani.

³⁵ Az emberszabású majmok agy súlya alig éri el a 600 g-ot.

³⁶ A képzelet, fantázia, a meglevő lelki képek (képzetek) elemeiből új képzeteket teremt. Az állatnál a képzelet, ha van, csak érzéki képekre szorítkozhatik.

ösztön eredménye, ösztönét vakon követi akkor is, amikor a változott körülmények közt az értelmetlenné válik. Pl. a tyúk ott is kapar, ahol nincs mit találnia.

4. Az ember kultúrát teremt és halad

A kultúra tárgyi értelemben az emberi elme alkotásainak összessége. Az emberi kultúra fejlődést és haladást mutat. A modern építészet alkotásai haladást jelentenek az ősember barlanglakásaival és cölöpépítményeivel szemben, az autó vagy repülőgép a szekérrel szemben. Haladást jelentett a technika világában a gőzerő, villany és atom felfedezése, a civilizáció terén a kereszténység vagy a reneszánsz eszmevilága stb.

Az állat életében viszont a legkisebb haladást sem tapasztalhatjuk. A méhecske ma is ugyanúgy építi sejtjeit, a pók ugyanúgy szövi hálóját, a madár ugyanúgy rakja fészket, mint 100 000 év előtt. A legmagasabb fokon álló majmok sem mutatnak hajlamot arra, hogy tüzet gyújtsanak, maguknak sátrat készítsenek, vagy hogy szervezkedjenek. Az állatok maradiságának oka, hogy nem tudnak következtetni és következtetéssel új igazságokat felfedezni.

5. Az állatnak nincs szoros értelemben vett lelke

Beszélünk ugyan állati lélekről és értjük alatta az életelvet (principium vitae, 1. [5. § 1.](#)), amely az állat életműködéseinek, megismeréseinek és vágyainak indítója és hordozója. Ez az állati „lélek” azonban teljesen az anyaghoz van kötve és annak körét túllépni nem tudja; az anyagtól különálló szellemi világot: tudományt, művészetet, vallást alkotni nem képes, sem az anyagi világon túlmenő vágyai nincsenek. Nem lévén az anyagtól különböző működése és célja, nincsen az anyagtól különálló léte sem, és így az anyaggal, azaz a testtel együtt elmúlik. Az állati „lélek” nem halhatatlan.

A közbeszédben nem szoktunk állati lélekről beszélni. Az elhullott állatról azt mondjuk: „Kiadta páráját.”

Viszont tág értelemben növényi lélekről is beszélhetünk, értve rajta a növény éltető elvét.

16. §. Az ember származása

1. A lélek származása

Mivel a lélek egyszerű szellemi való, azért nem származhatik az anyagból, tehát a szülők testéből sem. De lelkükből sem eredhet, mert a szülői lélek egyszerű és oszthatatlan lévén, nem részesülhetnek belőle az utódok. Marad tehát az egyetlen lehetőség, ti., hogy *az emberi lelket minden egyes esetben Isten teremti*. Istennek ez a teremtő tevékenysége csak egy mozzanata annak a teremtő munkának, amely sohasem szűnik meg, és amelynek a világ most is fennmaradását köszönheti. (Vö. [4. § 4.](#))

De ha csak test szerint származunk a szülőktől, miként lehetséges a szülők lelki tulajdonságainak átöröklése? – Ennek a kérdésnek magyarázata a test és a lélek szoros egysége és állandó egymásra hatása. A szülők lelke tehát nem közvetlenül, hanem a test közvetítésével hat alakítólag a gyermek lelkére és eredményez annál az övékéhez hasonló lelki tulajdonságokat.

2. Az emberi test származása

Test szerint az ember a szülőktől származik, kérdés azonban, honnan származott az első ember teste?

A leszármazási elmélet szerint az emberi test állati elődökre vezethető vissza. Ezt az elméletet először *Darwin* kísérelte meg tudományos módszerekkel igazolni az „Ember származása” című művében (1871). Szerinte az ember a majomtól származik.

A majomtól való származás elmélete azonban nem tartható. Majom és ember maradványai kb. egy időben jelennek meg a Föld rétegeiben, tehát a majom nem lehet az ember őse. Továbbá a majom teste teljesen specializálódott, azaz a maga környezetéhez és életkörülményeihez alkalmazkodott. Egy ennyire specializált test nem képes továbbfejlődésre. (Tudományos tétel, hogy csak primitív, azaz nem specializált formákról tehető fel a továbbfejlődés.) Feltételezik tehát a tudósok, hogy majom és ember közös törzsből származnak és elágazódás útján különültek el. Mások viszont azt tartják, hogy *az embernek kezdettől fogva különálló fejlődési vonala volt*.

A Biblia szerint Isten földből alkotta az ember testét. Ez a szentírási közlés megfelelő értelmezéssel nem ellenkezik a származáselmélettel. Ugyanis csak régi, szó szerinti szentírásmagyarázók képzeltek az emberi test teremtését úgy, hogy Isten közvetlenül agyagból alkotta az ember testét és abba lehelte a lelket. Újabb szentírásmagyarázók felteszik, hogy Isten az ember testét szerves anyagból, vagy ahogyan XII. Pius pápa egy körlevelében írja: már meglevő élő anyagból hozta létre.³⁷ *Nem kerülünk tehát ellenkezésbe az Egyház tanításaival, ha feltételezzük, hogy Isten az emberi testet alsóbbrendű (állati) formából fejlődés útján emelte arra a magasabb rendű formára, amely méltó lett a halhatatlan lélek befogadására.*

Hogy az ember teste földből van, az igaz marad a leszármazási elmélet esetében is, mert hisz minden élő test végeredményben a föld anyagából származik. Az emberi testnek alsóbbrendű formákból való származása természetesen csak elmélet, amelynek komoly ellenzői is vannak.

³⁷ „Humani generis” kezdetű enciklika, 1950.

Bárhonnan és bárhogyan származott is az emberi test, akkor, amikor Isten a halhatatlan lelket bele lehelte, már ember volt. Tehát nem mondjuk, hogy Isten egy magasabb rendű állatba lelket lehet, és ezáltal lett az emberré.

A mai ember őseit a tudósok a fosszilis emberben keresik, azaz azon emberi maradványok között, amelyek régi geológiai földrétegekből kerültek elő. (*Fosszilis* = kiásott, ásatag.)

3. A fosszilis ősember

1856-ban Nyugat-Poroszországban a Rajna mellett fekvő *Neander-völgyben* egy emberforma koponyát találtak erős állati vonásokkal. A homlok hátranyomódott, a koponya alacsony, a szemöldök durva és kidudorodott, a *Camper-féle arcszög*³⁸ kicsiny, az állcsúcs (*spina mentalis*) hiányzik, illetve fejletlen.³⁹ A koponyanyílás helyzetéből, ahová a gerinc illeszkedik, nem egészen egyenes járásra lehet következtetni. Hasonló leletek kerültek elő Európa más országaiban, sőt Ázsiában és Afrikában is. A leletekből a tudósok arra következtettek, hogy valamikor élt a Földön egy emberfaj, a mai embernél tökéletlenebb, akiből a mai ember származott.

1868-ban *Crô-magnon* mellett Franciaországban, egy barlangban három olyan koponyát fedeztek fel, amelyek már egészen közel állnak a mai emberhez, és teljesen emberieknek mondhatók.

Később, 1907-ben *Heidelberg* közelében egy alsó állkapocs került elő, amelyet a legrégebb ember maradványának tartanak.

Eddig kerekén 200 fosszilis leletet ismerünk, és ezeket anatómiai összehasonlítás, valamint a geológiai rétegek szerint, amelyekből előkerültek, három csoportba oszthatjuk: a neander-völgyi típust megelőző, a neander-völgyivel egykorú és a neander-völgyit követő csoportokra. Az első csoportba tartoznak az 1895-ben Jávában, és a később Peking közelében kiásott emberi, illetve emberszerű maradványok is, és a már említett heidelbergi lelet.

A neander-völgyi típust megelőző csoportban a koponya űrtartalma 800–1200 cm³ között van, a neander-völgyi koponya átlaga 1400 cm³, a neander-völgyi típust követő csoportban elérte az 1700 cm³-t, sőt felül is múlja azt.

E három csoportban vélik a tudósok felismerni azokat a fokozatokat, amelyeken az ember fejlődésszerűen átment, míg a mai típust elérte.

A leletek emberi voltára nem csupán az anatómiai jellegből, hanem a leletek mellett talált maradványokból is következtetnek, minők: tűzhelyek, kőszerszámok, barlangi rajzok és festmények stb.

A tudósok keresik a kapcsolatot a kihalt fosszilis fajok és a ma élő emberfajok között, e téren azonban csak feltevések és tapogatódzások vannak, biztos megállapítások még nem történtek.

Az Egyház nyugodtan várja a tudósok kutatómunkájának eredményét, akik között hívő katolikusok is vannak. Csak azt szögezi le, hogy amennyiben az ember teste fejlődés útján származott, ez a fejlődés és leszármazás csak Isten tervei és örök törvényei szerint történhetett. Isten mindenképpen bölcs előrelátással készítette elő az ember testét arra, hogy a halhatatlan lélek sorstársa legyen.

³⁸ A *Camper-féle arcszöget* úgy kapjuk, hogy a homlok legkiemelkedőbb pontjából vonalat húzunk az orrlyuk tövébe és innen másik vonalat a fül alsó tövéhez. Az így keletkezett szög az embernél 70–82°, az emberszabású majomnál 31–35°.

³⁹ Előrenyúló állcsúcsa csak az embernek van. Lehetővé teszi a nyelvizmok elhelyezkedését. Hiányából következtetni lehet, hogy a fosszilis lénynek nem volt, vagy csak kezdetleges volt a beszélő képessége.

Hogy a fosszilis leletekről felmerülő híreket és véleményeket bizonyos tartózkodással kell fogadnunk, arra figyelmeztet bennünket a *piltdowni* eset. Az angolországi *Piltdown*-ban 1908-ban egy koponyacsont került elő állkapoccsal, amely méltán feltűnést keltett. Amíg ugyanis a koponya fejlett emberi jelleget mutatott, az állkapocs erősen majomi volt. 40 esztendeig a tudósok ezt a leletet átmeneti lény maradványának gondolták a majom és ember között, míg végre 1953-ban anatómiai, kémiai és radioaktív vizsgálattal rájöttek, hogy hamisítvány. A koponya tényleg ősembertől való, az állkapocs azonban modern orangután állkapcsa, amelyet az ügyes csaló megfelelő módon preparált, hogy a koponyához tartozónak lássék.

4. Az emberiség kora

Az emberiség koráról a Biblia biztos adatokat nem nyújt, egyszerűen azért, mert ilyeneket adni nem is szándékozott.

A bibliai számokra mindig tudományos megállapításokat építeni azért sem lehet, mert a régi szemitáknál a számoknak nemcsak szó szerinti, hanem képletes jelentésük is volt, így pl. a 3, 7 és 40 szent számok voltak, a 6-os szám viszont tökéletlenséget és rosszaságot jelentett stb. A számok jelzése is bizonytalan az ősi bibliai szövegekben. Számjegyek nem voltak, helyettük betűket használtak, és ezek a másolások alkalmával könnyen megváltoztak.

Hogy a bibliai számok értelmezése milyen téves lehet, erre példa a királyok II. könyvének 24. fejezete. Eszerint Dávid királynak Izraelben 800 000, Judában 500 000, tehát összesen 1 300 000 harcosa volt, holott a római császárok hadserege a legjobb időkben is alig érte el a 200 000-et. A nyelvtudomány újabban megállapította, hogy fenti lehetetlen nagy számok egy szónak (*Eleph-család*) hamis értelmezéséből származtak, és hogy a helyes értelmezés szerint Dávid serege 13 000 emberből állott, ami már nyugodtan elfogadható.⁴⁰

Ebből a példából azt is láthatjuk, mennyi nehézséget lehet kiküszöbölni a tudomány haladásával a Bibliából.

A történelemből sem kaphatunk választ a kérdésre, hogy milyen régi az ember, mert az emberiség élete jóval a történelmi idők előtt kezdődött.

Marad a *paleontológia*, azaz őslénytán. Ez a fosszilis ember korát törekszik megállapítani azon földrétegek kora alapján, amelyekből a leletek előkerültek. A nehézség itt az, hogy nem tudjuk biztosan, hol kezdődik az ember. Vannak tudósok, akik már a heidelbergi és a javai *pithecanthropus* (majomembert) is embernek ítélik, és akkor az ember legalább 600 ezer éves, és vannak, akik a neander-völgyit sem tartják teljes értékű embernek (200–100 ezer év).

A Crô-magnoni ember kora 20–10 ezer év, ennél idősebbnek tehát a mai ember korát sem kell becsülni.

A különböző kultúrfokok: a) a paleolitikum, azaz ókőkorszak, csiszolatlan, durván alakított kőszerszámokkal; b) a *neolitikum*, újkőkorszak, csiszolt, átfűrt kőeszközökkel; c) a bronzkorszak. A ókőkorszakban az ember barlangokban lakott, az újkőkorszakban már földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkozott és kőből való síremlékeket (dolmenokat) emelt. A kőkorszakbeli embernek művészi képességei voltak és barlanglakását festményekkel ékesítette. Halottait szertartásosan temette, amiből vallási fogalmakra következtethetünk.⁴¹

⁴⁰ *Quartalschrift*, Linz, 1959. 1. Heft 58. 1.

⁴¹ A holtakat guggoló helyzetben, kelet vagy nyugat felé nézve temették, vagy fekvé úgy, hogy fejüket karjukra hajtották, mintha aludnának.

Egyik kultúrfokról a másikra elég gyorsan emelkedett, ami szintén figyelembe veendő az ember korának megállapításánál.

5. Az emberi nem egysége

A Biblia elbeszélése szerint az emberi nem egy emberpárból származik.

A tudomány szerint az olyan fajok, amelyeknek nemi egyesülése termékeny, közös eredetből valók. Márpedig a ma élő összes emberfajok egymás közt korlátlan szaporodásra képesek. Azok a különbségek, amelyek az egyes emberfajok között a bőr színe, a koponya alkata, a haj természete stb. szerint fennállanak, könnyen megmagyarázhatók a különböző éghajlati, táplálkozási és táji viszonyokkal. Legfőbb bizonyíték pedig az emberi nem egysége mellett a *szellemi képesség*, amely a legelmaradottabb fajnál is megvan és fejleszthető. Az afrikai négek Európában és Amerikában egyetemet látogatnak, az Egyház pedig papokat és püspököket szentel közülük. Maguk a „színes fajok” képviselői tiltakoznának legerélyesebben az ellen, hogy őket a közös emberi származásból kizárva, alsóbbrendű lényekké lefokozzuk.

A nyelvnek sokfélesége sem szól az emberi nem közös eredete ellen. A világon kb. 2000 nyelvet beszélnek, és ezek nyelvcsaládokba oszthatók. „Az egyes nyelvcsaládok közös eredete biztos, arra azonban nincsen bizonyíték, hogy az emberiségnek valaha egyetlen közös nyelve lett volna. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy új dialektusok (nyelvjárások) ott, ahol nincsen sajtó, ma is igen gyorsan keletkeznek. Még jobban megvolt ez az emberiség őskorában, amikor is a dialektusokból új nyelvek lettek, és az ősi közös nyelv nyomai lassan elmosódtak.

*

Földünk a világmindenségben kicsiny porszem, és az ember ezen a porszemen elenyésző kis lény. Értéke mégis nagy, a legnagyobb a látható világban, mert értelme van, amellyel felfogni tudja Isten nagyságát és dicsőségét. Isten halhatatlan lelket adott neki, mely az örökkévalóság hordozója.

C) Isten és ember viszonya a vallás

17. §. A vallás fogalma és eredete

1. A „vallás”⁴² a vallani szóból ered

Az emberek mindig vallottak valamit Istenről, örök életről és arról, hogy hogyan kell Istent tisztelni és akaratát teljesíteni. Felfogásuk ezekről a dolgokról különböző, és így különbözők a vallások.

A vallás az emberi természetben gyökeredzik, és pedig: a) az *értelemben*, amely a világ okát kutatva Istenre talál, b) az *érzelmeiben és vágyakban*, amelyek feléje irányulnak és c) az *akaratban*, amelynek szüksége van biztos erkölcsi szabályokra. Szent Ágoston mondja: „Nyugtalan a mi szívünk, míg Istenben meg nem nyugszik.”

A vallás eszerint az emberi természetnek szükségképpen velejárója és őseredeti tulajdonsága éppúgy, mint a „művészet, tudomány és erkölcs. Ezért megtalálható minden korban és minden népnél. Hiánya természetellenes.

2. Téves felfogások a vallás eredetéről

Az ateisták és deisták nem tartják a vallást az emberi természet szükségképpen velejárójának, hanem inkább káros, beteges tünetnek, amely ellen küzdeni kell.

A vallás oka szerintük:

a) a *tudatlanság*, amelynél fogva az ember a természeti jelenségeket látva, azokat földöntúli, magasabb rendű lényeknek tulajdonította, akiknek jóindulatát áldozatok bemutatásával megszerezni törekedett. A tudomány haladásával azonban eltűnik a vallás. (Comte)

Ezzel szemben áll a tény, hogy vallásuk nemcsak a tudatlanoknak, hanem a tudósoknak és művelt népeknek is van, és hogy a tudomány haladásával láthatólag erősödik a vallás. (L. [11. §, 5.](#))

b) A vallás a *hatalmasok és gazdagok találmánya* és arra szolgál, hogy a szegény nép zokszó nélkül engedje magát kizsákmányolni.

Ennek az állításnak legfőbb cáfolata a vallás képviselőinek: a prófátáknak, Krisztusnak és az apostoloknak kemény magatartása, akik nem szűntek meg minden elnyomást és kizsákmányolást hevesen ostromozni.⁴³

c) A *vallást a szenvedő és elnyomott népek boldogságvágya teremtette* – mondja egy újabb elmélet. A szenvedő nép a maga vigasztalására találta ki a vallást és színezte ki annak túlvilági örömeit. („A vallás ópium.”)

Ugyanezen elmélet szerint a vallás egy termelési rendnek felépítménye, éppen úgy, mint a jog, az erkölcs, a művészetek, és ennek a termelési rendnek összeomlásával majd szintén összeomlik és letűnik.

Azonban sok termelési rend omlott már össze és tűnt le, a vallás azonban megmaradt. És hogy nem a szenvedők fantáziája teremtette meg a vallást, annak legjobb cáfolata, hogy megtaláljuk ott is, ahol nincsen elnyomatás vagy különösebb szenvedés, pl. a primitív népeknél; sőt megtaláljuk maguknál a hatalmasoknál és a jólétben élőkénél is.

⁴² Latinul *confessio*. Más neve latinul *religio*, Szt. Ágoston szerint a *relegere*, Cicero szerint a *religare* szóból. *Relegere* = újra átolvasni, átgondolni, *religare* = kötni, kötelezni.

⁴³ Példák „Az üdvösség története” című hittankönyvben, 13. §. Továbbá: Lk 6,24 stb. Jak 2,6 stb.

d) *Freud, a pszichoanalízis megalapítója*, a vallást a tudatalatti rétegekből eredezteti. Szerinte az ember nemi képzetait a tudatból viasztaszorítja, ezek azonban a tudat alatt továbbra is megmaradnak és ott különböző képleteket (komplexumokat) alkotnak, hogy azután valami finomabb (szublimált) formában a tudatba újra előkerüljenek. Freud szerint a szülői és gyermeki szeretet, a művészetek és erkölcsök is a tudat alatt működő, és onnan átalakult formában előtörő nemi érzésekben bírják eredetüket. Ezt az eredetet Freud a vallásra nézve is állította és hivatkozott olyan elmebetegre, akiknél a vallásos és szemérmetlen képzetek együtt és keverve jelentkeztek.

Freudnak túlzó általánosításait már tanítványai (*A. Adler* és *C. G. Jung*) sem fogadták el. A vallást, amely a legnagyobb elméket ihlette és a legkiválóbb jellemeket alakította, nem lehet a nemi ösztön zavaros világából eredeztetni és elmeklinikai esetekkel azonosítani.

18. §. A vallásfejlődés. A természeti vallás. A vallás jövője

1. Helyes felfogás a vallás fejlődéséről

A vallásfejlődésről beszélhetünk olyan értelemben, hogy az emberiség műveltségi fokához képest maga az igaz vallás is fejlődésen ment keresztül. Mózes vallása fejlettebb volt, mint Ábrahámé, a kereszténység viszont tökéletesebb Mózes vallásánál. Az egyes ember életében is van „vallásfejlődés”, mert a felnőtt ember vallásos fogalmai, feltéve, hogy e téren képezte magát, tökéletesebbek a gyermekénél.⁴⁴

Vallási téren azonban nemcsak fejlődés lehetséges, hanem hanyatlás is, amint azt bizonyítja a vallástörténet.

2. Racionalista felfogás a vallásfejlődésről

Ha az emberiség állati sorból fejlődött, akkor kellett lennie egy időnek, amikor még nem volt vallás. A *homo religiosus*, a vallásos ember csak később jelenhetett meg.

A vallásfejlődés fokozatai a racionalisták szerint az ateizmus, az animizmus, a sámánizmus, a politeizmus és monoteizmus.⁴⁵

Az *animizmus* lelket tulajdonít az élettelen tárgyakkal, akárcsak a gyermek, aki megveri az asztalt, amelynek sarkában megütötte magát. Mikor ezt a lelket elválasztjuk a tárgytól, akkor bekövetkezik a *sámánizmus*,⁴⁶ amely önálló szellemekben hisz. A következő magasabb fokon már emberformában képzelik ezeket a szellemeket, de a halandó emberénél nagyobb képességekkel és halhatatlansággal felruházva. Ez a *politeizmus*, a sokisten-hit. Utána következik a *monoteizmus*, az egyisten-hit, amely már a fejlődés csúcsát jelenti.

Ez az elmélet a tényektől függetlenül készült. Miután a „fejlődés” szinte általános szabállyá lett, szükségesnek vélték egyes tudósok azt a vallásra is alkalmazni.

A valóságban az egyisten-hit az őseredeti, és az elsorolt fokozatok hanyatlást és elfajulást jelentenek. *Nem a monoteizmus lett a politeizmusból, hanem megfordítva: a politeizmus később alakult ki az egyisten-hitből.* Ez a kialakulás könnyen érthető, mert az emberek az egy Istent mindenütt jelenlevőnek elképzelni nehezen tudták, azért lényét elképzelésükben megsokszorozták. Továbbá: mivel a különböző népek különböző névvel illették Istent, azért azt hitték, hogy mindmegannyi külön istenről van szó. Viszont a monoteizmus létrejötte fejlődés útján elképzelhetetlen. Mert miként láttuk, egy nagyon specializált forma, és ilyen a politeizmus is, továbbfejlődésre képtelen. (L. 16. §. 2.)

Hogy az egyisten-hit jelenti az eredeti állapotot, ennek bizonyossága az őseredeti fokon megrekedt primitív népek egyisten-hite. (L. 8. §. 3.) Az afrikai fetisimádó négek is megőrizték az egy Isten fogalmát („*Nzambi*” a bantu-négekénél, „*Kalunga*” a dél-afrikai törzseknél), csak nem törődnek vele, mert mint mondják: „ő jó, úgysem bánt bennünket”. A politeista kultúrnépeknél is mindenütt szerepel egy fő-isten, azaz az egy igaz Isten emléke, aki mellé a tudatlanság és fantázia teremtette idővel az istenek sokaságát.

⁴⁴ Vö. Kor 3,2.

⁴⁵ A különböző elméletek más fokozatokat is iktatnak be, pl. a fetisizmust, totemizmust, ezek azonban tulajdonképp nem jelentenek fokozatokat. A fétisek olyan tárgyak, amelyeknek természetfeletti erőt tulajdonítanak, a totem pedig állatfaj, amelyet szentnek és érintetlennek tartanak.

⁴⁶ A sámánok nem maguk a szellemek, hanem a varázslók, akik a szellemekre különböző praktikákkal befolyást gyakorolni törekşenek.

A babilóniaiaknál *Marduk*, a föníciaiaknál *Bál (Bél)*, a görögöknél *Zeus*, a rómaiaknál *Jupiter* volt a főisten és egyúttal nemzeti isten is, aki mellé később átvették más nemzetek isteneit.

Elfajulási jelenségeket, azaz Istentől a „szellemek” felé fordulást ma is tapasztalunk még a keresztény vallás mellett is; pl. a spiritizmus, okkultizmus, a teoszofizmus különböző fajtái és a babonák nem egyebek, mint vallási elfajulások.

3. A természeti vallás

Mindaz, amit eddig a vallásról: Istenről, lélekről, a lélek halhatatlanságáról mondtunk, a természeti vallás körébe tartozik. A *természeti vallás* azoknak a vallási igazságoknak összessége, amelyekre az ember saját eszével is rájöhet. Tisztán természeti vallás azonban a valóságban nem létezik, mert csak történelmi vallások vannak, amelyek kinyilatkoztatásokra, illetőleg természetfeletti beavatkozásokra hivatkoznak. A természeti vallás hívei voltak a deisták és racionalisták, gyökértelen és színtelen tanaik azonban sehol a nép között meghonosodni nem tudtak.

4. A vallás jövője

Minthogy a vallás az emberi természet velejárója, azért mindig lesz, amíg csak ember a Földön élni fog. Holmi valláspótlékok, aminők: „emberiség”, haladás, kultúra, kollektív társadalom, tudomány, technika stb. minden értékük mellett is a vallási igényt tartósan kielégíteni nem tudják.

Kedvező jel a vallás jövőjére nézve a *tudomány visszafordulása a vallás felé*. A tudósok a múlt század racionalista és materialista világában sem voltak vallástalanok, de az ész erejét túlbecsülték és a hitet kevésre tartották. Ma már mindig jobban belátják, hogy az észnek korlátai vannak. C. F. Weizsäcker, a Nap-energia kutatója írja egy tudományos lapban: „A természettudós magatartása a vallással szemben az utolsó ötven év alatt alapjában megváltozott. Azelőtt a természettudós felfogását az a tétel határozta meg, hogy Isten és vallás vagy egészen mellőzendők, vagy legalábbis kérdéses létjoggal bírnak és komoly munka tárgya nem lehetnek. A vallást legjobb esetben a költészet vagy zene rangján tűrték. Ma a természettudomány ezt a „magas” nézőpontot elhagyta és elszokott attól, hogy a vallás felett mosolyogjon és a vele való foglalkozást idővesztésnek tekintse. Komoly kutatók rájöttek arra, hogy a keresztény hitkincsben, a *depositum fidei*-ben minden időkre szóló bölcsesség és igazság rejlik.”⁴⁷

Amint a hitetlenség felülről szivárgott a néptömegekbe, a tudósok pozitív istenhite is kedvező hatással lehet lefelé a vallásos érzés erősödésére.

A tudomány és technika fejlődése mindenesetre kíváncsossá teszi a vallásos érzésnek és általa a felelősségérzetnek terjedését és erősödését. (Atombomba!)

⁴⁷ *Die Chemie*, 57. évf. 1944. Id. A. Zwettler, „Die Wahrheit”. Innsbruck–Wien, 1952. 73. 1.

II. rész: Isten szólott az emberekhez

A) A kinyilatkoztatás

19. §. A kinyilatkoztatásról általában

1. Miként láttuk, az egyisten-hit sokisten-hitté fajult. Ezzel együtt járt a bálványimádás. Egyiptomban még állatot is imádtak. A bálványimádást követte a legmélyebb erkölcsi süllyedés, amelyből a népek a maguk erejéből kiemelkedni nem tudtak. A magára hagyott ember elvesztette az igaz Isten hitét és nem talált hozzá vissza. Az ókori legnagyobb bölcsek, pl. *Platón* és *Arisztotelész*, felismerték ugyan az egy Isten létét, de hogy őt a tömegekkel is megismertessék, arra nem gondoltak. Különbösen sem hallgattak volna rájuk és szavukra nem hagyták volna el bálványaikat. Azonfelül istenismeretük bizonytalan és tökéletlen volt. Szerintük az anyag örök, és Isten csak rendezője, illetőleg mozgatója az anyagnak.

Istennek magának kellett közbelépnie, hogy az ember hozzá visszataláljon. Ezt meg is tette, és szólott az emberekhez. Tanítást adott és vezetést nyújtott nekik. *Istennek szólását az emberekhez kinyilatkoztatásnak nevezzük.*

2. Történet kinyilatkoztatás

Isten először az ősszüülökhöz szólott. Ez az őskinyilatkoztatás, amelynek nyomait megtaláljuk a primitív népeknél és a régi pogányoknál is. Később a pátiriárákhoz: Ábrahámmhoz, Izsákhhoz, Jákobhoz szólott az Úr, majd prófétákat küldött Izrael népéhez. Végül Jézus Krisztus és az apostolok útján nyilatkoztatta ki magát az egész emberiségnek. Amint Szent Pál írja a zsidókhöz: „Miután sokféleképpen és különböző módokon szólott hajdan Isten a próféták útján az atyákhoz, végül is Fia által szólott hozzánk.”⁴⁸

A kinyilatkoztatással Isten az emberi elme és szív vágyának tett eleget, amely mindig személyes kapcsolatra törekedett Istennel, hogy így biztos igazságokra tegyen szert és támaszt kapjon gyengeségében.

A kinyilatkoztatás történhetik hangok által,⁴⁹ angyali vagy emberi jelenségek révén,⁵⁰ álmok útján,⁵¹ látomásokkal,⁵² belső megvilágítással és indítással.⁵³ Fontos, hogy aki a kinyilatkoztatást kapta, az biztos tudatában volt ennek a kiváltságnak. *A legközvetlenebb, legfőbb és legteljesebb kinyilatkoztatás Jézustól való. Általa a megtestesült „Ige” szólott az emberiséghez.*

Mit nyilatkoztatott ki az Isten?

Isten elsősorban a *természeti vallás igazságait* nyilatkoztatta ki, más szóval azokat, amelyekre az ember a maga természetes eszével is rájöhetett volna, de gyarlóságában nem

⁴⁸ Zsid 1,12.

⁴⁹ Kiv 3,4; 1Sám 3,10; ApCsel 9,4 stb.

⁵⁰ Ter 18; Bír 6,12 stb.

⁵¹ Ter 28,12; 37,5. skk.; Mt 1,20; 2,13 stb.

⁵² Dán 10,1; ApCsel 10,10; 2Kor 12,1 skk.

⁵³ Ez volt az eset általában a szent könyvek íróinál.

jött rájuk, illetve elfeledte azokat. Ilyen igazságok: hogy csak egy Isten van, Isten láthatatlan szellem, ő teremtette a világot, tőle valók az erkölcsi törvények, van halhatatlan lélek stb. De kinyilatkoztatott Isten *természetfeletti igazságokat* is, amelyekre az ember magától rá nem jöhetett, így például, hogy Isten az embert gyermekévé fogadta és örök boldogságra rendelte, hogy vannak angyalok és ördögök, hogy az egy Istenben három személy van, hogy az Isten Fia emberré lett.... A kinyilatkoztatott természetfeletti igazságok között vannak olyanok is, amelyeket a kinyilatkoztatás után sem tudunk teljesen megérteni. Ezeket az igazságokat *hittitkoknak* nevezzük, ilyenek a Szentháromság titka, a megtestesülés titka. Egészen természetes, hogy Isten olyan igazságokat is tudhat és közölhet, amelyek fölülmúlják gyarló eszünk felfogó képességét.

A kinyilatkoztatást tagadják a racionalisták. Szerintük a megismerés egyedüli forrása az ész, a „*ratio*”, és az észnek nincs szüksége természetfölötti eligazításra. Az ilyen felülről jövő eligazítást nagy-kevélyen elhárítják. A *deisták* is ellene mondanak minden kinyilatkoztatásnak, mert az a felfogásuk, hogy Isten ugyan megteremtette a világot, de azóta nem elegyedik a világ dolgába.

Bölcseleti szempontból felhozzák a kinyilatkoztatás lehetősége ellen Isten változhatatlanságát. A kinyilatkoztatás által – mondják – Isten kilépne változhatatlan nyugalomból, hogy szóba elegyedjék az emberrel. Ez a nehézség azonban eloszlik, ha tudjuk, hogy a kinyilatkoztatás Isten örök elhatározásának folyamánya és nem jelent változást sem terveiben, sem magatartásában.

4. Magán-kinyilatkoztatások

Istennek az emberiséghez való szólása az utolsó apostol halálával befejezést nyert. Azóta is történtek kinyilatkoztatások, de ezek nem az egész emberi nemhez szólottak, hanem csak egyes személyekhez. Ezeket magán-kinyilatkoztatásoknak nevezzük. Tartalmuk nem tartozik a hitkincshez, és az Egyház nem kötelez bennünket elfogadásukra. Az ilyen kinyilatkoztatásokat az Egyház megvizsgálja abból a szempontból, hogy nem tartalmazznak-e hit- és erkölcsellenes dolgot, vagy nem észellenesek-e, továbbá, hogy van-e elfogadható céljuk? A magán-kinyilatkoztatások gyakran áldásos kezdeményezések forrásai lettek, így pl. *lütich-i Szt. Juliána* (†1258) kinyilatkoztatást nyert az Úrnap bevezetéséről, *Alacoque Szt. Margit* (†1690) a Jézus Szíve tiszteletéről, *Szt. Bernadette* (†1879) a lourdes-i kegyelmekről stb.

20. §. A kinyilatkoztatás ismertetőjelei

A kinyilatkoztatásnak hitelesnek kell lennie, azaz biztosaknak kell lennünk arról, hogy tényleg Istentől származik. Enélkül senki sem kívánhatja tőlünk, hogy elménket, szívünket és akaratunkat annak alá vessük. A bizonyosságot belső és külső jelekből szerezhethetjük.

Belső jelek a kinyilatkoztatott tan észszerűsége, szépsége és magasztos volta. Igazság és bölcsesség van benne, amely a világ bölcseinek tanítását fölülmúlja.

Külső jel a kinyilatkoztatást közvetítő személy erkölcsi jelleme. Bizonyos ugyanis, hogy Isten erkölcstelen és méltatlan embert nem választ ki tanításainak és üzeneteinek közvetítőjévé. A kinyilatkoztatott tan áldásos és üdvös hatása is külső jelnek veendő.

Az eddig elsorolt jelek, bár összevéve nagy bizonyító erővel bírnak, mégis inkább alanyi (*szubjektív*) értékűek. Mindenki számára nem könnyen felismerhetők és meggyőzők. Azért Isten a kinyilatkoztatás hitelesítésére ezeken felül érzékelhető külső tárgyi (*objektív*) jeleket is adott, és ezek a csodák és jövendölések.

21. §. Csodák

1. A csoda olyan rendkívüli természeti jelenség, amely érzékkel felismerhető, és amelynek közvetlen oka maga az Isten

Nem mondjuk csodának a kenyér átváltozását Krisztus testévé, mert nem érzékelhető. A földbe vetett mag sokasodása sem csoda, mert nincs benne rendkívüliség.

Tévesen határozzák meg a csodát azok, akik azt mondják, hogy a csoda olyan jelenség, amelyet a természet erői létrehozni nem tudnak. Péter csodás halfogása természetes okokból is történhetett volna, mégis csoda volt, mert Krisztus mindenható akarata idézte azt elő. Még inkább csoda az olyan jelenség, amelyet Isten a természet erőinek teljes mellőzésével, sőt azok ellenére hoz létre, pl. betegek gyógyítása pusztán szóval, halottak feltámasztása, vízen járás stb.

2. A csodák lehetségesek

Nekünk, akik hiszünk Isten mindenhatóságában, ez egészen természetes. A Teremtő szuverén ura marad a természet erőinek, azokat felhasználhatja, mellőzheti, megváltoztathatja vagy pótolhatja tetszése szerint.

Akik a csodák lehetőségét tagadják, hivatkoznak a *természet törvényeire*, amelyek okok és okozatok zárt sorozatát képezik és beavatkozásra rést nem engednek. Ámde a természeti törvények nem képeznek olyan zárt ok és okozati összefüggést, mint ahogyan azt a Newton-féle klasszikus fizika korában még nemrég is hitték. Az újabb fizika szerint az atomok világában nincsenek kivételt nem tűrő abszolút törvények, hanem csak felette valószínű törvények, és nincsen fizikai bizonyosság, hanem csak statisztikai bizonyosság. De még ha teljes érvényben volna is az okok és okozatok kivételt nem tűrő zárt láncolata, Isten mindenhatóságának ez sem szabhatna korlátot. Mi emberek is beleavatkozunk a természet törvényeinek folyásába, természetesen csak korlátozott képességgel és hatással. Isten beavatkozását semmi sem korlátozhatja, legfeljebb csak saját bölcsessége.

Isten bölcsessége biztosít bennünket, hogy *a csodák nem forgatják fel a természet rendjét*, sem bizonytalanságot nem teremtenek életünkben, mint ahogyan azt egyes racionalisták aggódalmaskodva emlegették. A bölcs Isten ugyanis nem szeszélyből, hanem csak kellő okból tesz csodát, elsősorban azért, hogy küldöttei mellett tanúságot tegyen, azután pedig azért, hogy az embereken segítsen. Ugyanakkor továbbra is érvényben hagyja a természet törvényeit.

Mikor Isten Mózeszt Izrael népéhez és a fáraóhoz küldte, akkor azt mondta: „Ha nem hinnének neked, majd hisznek a jelek szavára”⁵⁴ És csodatevő hatalmat adott neki. Jézus is csodáira hivatkozott a hitetlenkedőkkel szemben. „Ha nem hisztek nekem – mondotta –, higgyetek a tetteknek”, azaz csodáknak.⁵⁵ Nikodémus pedig így szólt Jézushoz: „Rabbi, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul, mert senki nem cselekedheti a jeleket, amelyeket te cselekszel, hacsak nincs vele az Isten.”⁵⁶

Jézus csodáival segített a betegeken, a csapásoktól sújtottakon, az éhezőkön.

⁵⁴ Kiv 4,5.8.

⁵⁵ Jn 10,38.

⁵⁶ Jn 3,2.

Hogy a csodák lehetségesek-e vagy nem, az végeredményben nem elméleti kérdés, hanem tény-kérdés. Ha valóban történtek csodák – és látni fogjuk, hogy történtek –,⁵⁷ akkor minden vita felesleges. „*Contra facta non valent argumenta*”, azaz a tényekkel szemben erejét veszti minden elméleti bizonyíték.

3. A csodák felismerhetők

Ha nem volnának felismerhetők, nem érnék el céljukat.

A hitetlenek a csodák felismerhetősége ellen fel szokták hozni a tényt, hogy *nem ismerjük az összes természeti erőket*. Nem lehet tudni – mondják –, hogy nem valami előttünk eddig ismeretlen erő okozza-e azokat a jelenségeket, amelyeket mi csodáknak vélünk.

Ahhoz azonban, hogy a csoda felismerhető legyen, nem szükséges az összes természeti erők ismerete. Elég azt tudni, hogy az esetnél szereplő okok nem képesek a csodás okozatot létrehozni. Pl. egy pusztá szó nem képes a távolban szenvedő beteget pillanatok alatt meggyógyítani; vagy egy hangos kiáltás nem képes a negyednapos halottat sírjából feltámasztani.

Az bizonyos, hogy a természeti erők kiterjedtebb ismerete sok *vél*t csodát kiküszöböl, aminek csak örülhetünk, mert annál nagyobb bizonyító ereje van az igazi csodáknak.

Renan (†1892) csak akkor volt hajlandó elfogadni a csodákat, ha azok egy tudós bizottság előtt folynak le. Eszerint Istennek egy tudós bizottságot kellene összehívnia, mielőtt csodát tenne.

Tudós bizottságok utólagos vizsgálatának, nincsen akadálya csodák esetében. Hasonló esetről már a Szentírás is beszél.⁵⁸ A lourdes-i csodáknál és a szentté avatások alkalmával felhozott csodáknál maga az Egyház is szigorú vizsgálatot kíván. A tudósok ilyenkor csak azt állapítják meg, hogy a megvizsgált rendkívüli eset, pl. gyógyulás, a természet törvényeivel meg nem magyarázható. Ezen negatív természetű megállapítás után következik az Egyház pozitív ítélete arról, hogy természetfeletti ok működött közre, tehát csoda történt.⁵⁹

Az Egyház nem kötelez senkit sem arra, hogy az utóbbi csodákat hittel fogadja. A Szentírásban közölt csodákat azonban, amelyek az üdvtörténetbe szervesen beleilleszkednek, hittel kell fogadnunk. És általánosságban hinni tartozunk, hogy ma is történhetnek csodák.

4. Igazi csodák, – hamis csodák

Az igazi csodák könnyen megkülönböztethetők a hamis csodáktól, azaz olyanoktól, amelyeket a gonosz lélek, vagy csalók hoznak létre.

A gonosz lélek tehet csodálatos dolgokat, de nem igazi csodákat, mert nem ura a természet erőinek, és mert Isten nem engedi, hogy csodákkal az embereket félrevezesse.

Az igazi csodáknak három jellemző tulajdonságuk van: *az erő, a bölcsesség és szentség*. Az erős Istennek nincs szüksége külső eszközökre: besötétítésre, varázsigékre, táncoló asztalkákra, mint amilyeneket a spiritiszták állítólagos csodáiknál használnak. Értelmetlen csodát sem tesz a bölcs Isten, mint Mohamed, akire ráfogják, hogy lehívta a Holdat, az

⁵⁷ Krisztus csodái és feltámadása az evangéliumok hitelt érdemlő tanúsága szerint megtörténtek. De azóta is történtek és történnek csodák, pl. a lourdes-i csodák, a szentté avatáskor szigorú vizsgálat alapján megállapított csodák.

⁵⁸ Vö. Jn 9,13–34.

⁵⁹ Lourdes-ban állandó orvosi bizottság működik, amely a gyógyulásokat szigorú vizsgálat tárgyává teszi. A gyógyultak évek múltán újra vizsgálat alá veszik, hogy nem történt-e visszaesés. Idegi alapon keletkezett betegségek gyógyulását nem is fogadják el csodának.

leszállt hozzá, majd köntöse ujján át visszatért az égre. Végül az igazi csodák nem szolgálnak önző célokat, és nem hiúságból vagy üzleti haszonért, hanem Isten dicsőségére és az emberek hitének erősítésére történnek.

22. §. A jövendölések

1. A jövendölés biztos és határozott megmondása egy előre nem látható eseménynek

Előre nem látható az olyan esemény, amelynek a jelenben még előidéző okai sem mutatkoznak; vagy amely valakinek szabad akaratától függ.

Nem jövendölés tehát a hivatalos időjelentés, vagy egy háború és forradalom előre megmondása, ha ezeknek előjelei már megfigyelhetők. Határozatlan, kétértelmű jóslások vagy találgatások sem mondhatók jövendöléseknek. Ellenben a Megváltó eljövételének és élete körülményeinek előre megmondása jövendölés volt, mert ezek teljesen Isten szabad elhatározásának körébe tartoztak.

A jövendöléssel rokon képesség mások titkos dolgainak, gondolatainak és szándékainak felfedése. Így fedte fel Jézus a samariai asszony életének titkait, a farizeusok gondolatait és Judás gonosz szándékát.⁶⁰

2. A jövendölések lehetségesek

Ez természetesen következik Isten mindentudásából. Bizonyos titok marad számunkra, hogyan ismerheti Isten az olyan jövendő dolgokat, amelyek az ember szabad akaratából folynak. Tény azonban, hogy ezek sincsenek rejtve előtte. Isten egyszerre tud mindent: múltat, jelent és jövőt. Megismerésében nincs egymásután, mert ha volna, akkor változnék.⁶¹

3. A jövendölések felismerhetők

Hogy pedig felismerhetők legyenek, bizonyított ténynek kell lennie, hogy a) a jövendő eseményt valaki tényleg előre megmondta, és pedig olyan időben, amikor az még emberileg tudható nem volt, és b) hogy teljesevéssé be is következett. Mentől több körülményre és részletre terjed ki az előremondás és teljesevéssé, annál biztosabb, hogy jövendöléssel állunk szemben.

A próféták jövendölései a Messiás életének körülményeiről évszázadokkal előbb történtek, – ez tagadhatatlan. Beteljesedésük is kicsiny részletekig megállapítható az evangéliumokból. Igazi jövendölések tehát ezek, amelyek csak Istentől eredhettek.

A jövendöléseket mindaddig, amíg be nem teljesevéssé, gyakran bizonyos homály takarta. Jézus tanítványai előtt is sok jövendölés csak a Mester feltámadása után lett világossá.⁶² Érthető ez Isten terveiből, aki nem egyszerre, hanem csak fokozatosan akarta feltárni titkait. Azt is tudnunk kell, hogy *a jövendölésekben legtöbbször nincsenek időbeli távlati különbségek*, így pl. Jézus jövendölésében egy síkon jelenik meg Jeruzsálem pusztulása és a világ vége, mintha ti. a kettő azonos időben következne be.⁶³

Vannak jövendölések, amelyeknek teljesevéssé minden időben, tehát ma is szemlélhetjük.⁶⁴

⁶⁰ Jn 4,17.18; Mt 9,4; Lk 7,39 skk.; Jn 13,21 skk.; 2,25.

⁶¹ Amint egy kör középpontjától egyszerre látható mindaz, ami a kör különböző pontjain történik, hasonlóképpen Isten egyszerre látja és tudja mindazt, ami a múltban, jelenben és jövőben folyik.

⁶² Lk 24,25 skk.

⁶³ Mt 24. fej.

⁶⁴ Mt 16,18; Lk 21,17.

Mivel csodák és jövendölések Isten nélkül nem lehetségesek, azért az, aki igazi csodákat tesz és jövendöléseket mond, csak Istentől jöhet.⁶⁵

⁶⁵ Jn 3,2.

23. §. A szentírás

1. A kinyilatkoztatás eleinte szóbeli hagyomány útján szállt nemzedékről nemzedékre

A pátriárkák családjai gondosan őrködtek a kinyilatkoztatott igazságok drága kincse felett, és vigyáztak annak tisztaságára. Elősegítette a kinyilatkoztatás ilyen megőrzését a pátriárkák magas kora és a régiek nagyon kiművelt emlékező képessége. Valószínűleg csak Mózes korában történt először a kinyilatkoztatott igazságok írásba foglalása, és ezzel kezdődött az Ószövetségi Szentírás.

Jézus élete és tanítása is először szóbeli hagyomány útján maradt fenn, és csak kb. 30 évvel Jézus halála után keletkeztek az első újszövetségi írások. De ezek sem tartalmazzák teljesen az újszövetségi kinyilatkoztatást. Ennek a kinyilatkoztatásnak egy részét ma is a Szenthagyomány őrzi.

A Szentírás és a Szenthagyomány egyenlő értékű forrásai a kinyilatkoztatásnak. És hogy mi a következőkben mégis elsősorban a Szentírással foglalkozunk, annak oka az írásos források könnyebb megközelíthetősége.

2. Mi a Szentírás?

A Szentírás a Szentlélektől sugalmazott könyvek gyűjteménye.

Sugalmazáson a Szentlélek Istennek azt a működését értjük, amellyel a szent írókat arra indítja, hogy hűségesen megírják azokat az eseményeket és igazságokat, amelyeket ő akar, és írás közben tévedéstől megóvjá őket.

A sugalmazott író stílusát és egyéniségét megőrzi. Írásában a maga és kora műveltsége tükröződik. Műve egyszerre Isten könyve és az ő könyve is.

A sugalmazás nem azt jelenti, hogy minden szót Isten diktál, hanem azt, hogy Isten gondolatokat és eszméket kelt az íróban, és képesíti őt, hogy az igazságot kellő szavakkal kifejezze.

A szentírási könyvek sugalmazottságát tanúsítja az ószövetségi zsidó népnek és az Egyháznak szakadatlan hagyománya. Amiről a zsidók azt mondták: „írva vagy”, az szentnek és Isten szavának számított. Maga Jézus Krisztus és az apostolok is tanúságot tesznek az ószövetségi írások sugalmazott voltáról.⁶⁶ Az újszövetségi szentkönyvek sugalmazottságát az Egyház kezdettől fogva vallotta és tanította.

3. A Szentírás igaz és tévedéstől mentes

Ez következik sugalmazott voltából. Isten szava csak igaz lehet.

Ezzel szemben hivatkoznak a Szentírás olyan helyeire, amelyek nem egyeznek a tudományos megállapításokkal, vagy egymásnak ellentmondani látszanak. Ezek a nehézségek azonban eloszlanak, ha helyesen értelmezzük a Szentírást.

Hogy a Szentírást helyesen értelmezzük, 1. szem előtt kell tartanunk a Szentírás célját, 2. azt, hogy mit akar a szent író szavaival mondani.

ad 1. A Szentírás célja hit- és erkölcsi igazságok közlése és mindannak elbeszélése, amit Isten a választott népért és az emberiség üdvéért művelt. *Nem célja a Szentírásnak tudományos igazságok közlése, sem az, hogy régi korok téves felfogását a naprendszerrel,*

⁶⁶ Mt 22,43; ApCsel 1,16; 2Tim 3,16; Zsid 3,7; 2Pét 1,21.

vagy a fajok keletkezéséről stb. kijavítsa, és helyes fogalmakkal pótolja. Miként már Szt. Ágoston mondja: „A Szentírásnak nem az a feladata, hogy megmutassa, miként forog az ég, hanem hogy miképpen juthatunk az égbe.”

Mai értelemben vett történettudományt se keressünk a szent könyvekben, mert a szent írók nem profán történetet, hanem üdvtörténetet akartak írni. Őket nem érdekelték a politikai viszonyok, vagy az egyiptomi és asszír uralkodók nevei, hanem érdekelték a Messiás elődjeinek küzdelmei. Azok a kritikai eszközök sem álltak rendelkezésükre, amelyekkel a mai fejlett történettudomány dolgozik. De így is megállapítható, hogy a modern ásatások és a napfényre került régi írások nagymértékben igazolják a szent könyvek hűségét, amellyel koruk eseményeit, erkölcsait, politikai és szociális viszonyait leírják.

ad 2. XII. Pius pápa egyik körlevelében⁶⁷ figyelmeztet, hogy vegyük figyelembe, mit akar a szent szerző mondani, azaz, hogy szóról szóra értendők-e szavai, avagy képletes értelemben? Az is figyelembe veendő, hogy a történeti cél mellett nem tartott-e szem előtt költői célt is? Mert a „költői szabadság”-gal együtt jár az események színezése. Továbbá, hogy igaz történetet, vagy példabeszédet akar-e nyújtani, mert a példabeszédnél az igazság nem a történetben, hanem a hit- és erkölcsi tanulásban keresendő. Sok nehézség megszűnik, ha tudjuk, hogy olyan könyvek, mint Jób, Judit, Tóbiás és Eszter könyve, elsősorban vallási igazságot akarnak közölni többé-kevésbé szabadon elmondott történet keretében.

Helyes értelmezéssel a *látszólagos ellentmondások* is eloszlanak a Szentírásban; így pl. Máté szerint Jézus Jerikó közelében két vakot gyógyított meg, Márk és Lukács szerint egyet.⁶⁸ A valóságban tényleg két vak nyerte vissza szeme látását, de Márk és Lukács csak egyet említenek, és pedig egy ismerőst, akit Márk meg is nevez (Bartimeus). Kafarnaumban Máté szerint egy százados szolgáját gyógyította meg az Úr, János szerint egy királyi ember fiát.⁶⁹ De itt sincs ellentmondás, mert két különböző esetről van szó.

Mindezekből azt is láthatjuk, hogy a Szentírás magyarázatához szaktudás szükséges. Azért az Egyház 1902-ben képzett szaktudósokból szakbizottságot létesített a Biblia-magyarázat irányítására. Ez a bizottság, a *Commissio Biblica*, dönt kétes esetekben, és bár döntése nem csatkozhatatlan, nagy tekintélyénél fogva tiszteletben tartandó és követendő.

A szentírási szöveg romlatlansága

A Szentírás könyveinek első példányai, amelyek maguknak a szerzőknek kezéből kerültek ki, már régen nincsenek meg. Csak másolataik maradtak fenn, azok közül is inkább csak az újabb koriak, mert a régiak elkoptak és elkallódtak. Kérdés tehát, hogy az idők folyamán a sokszoros másolás folytán nem történtek-e a szövegben olyan változások, amelyek az eredeti értelmet elrontották?

E kérdésre válasz: az ún. szövegkritika tudománya megállapította, hogy bár kisebb elírások és eltérések az eredeti szövegtől elég nagy számmal történtek, ezeket könnyű kijavítani, a régi fordítások és ősrégi szövegek szemmel tartásával.⁷⁰ Olyan elírás, amely a Szentírás szövegét lényegesen megváltoztatta volna, a Szentírásban nem található.

⁶⁷ „Divino afflante Spiritu” kezdetű enciklika, 1943. szept. 30.

⁶⁸ Mt 20,29 skk.; Mk 10,46 skk.; Lk 18,35 skk.

⁶⁹ Mt 8,5 skk. és Jn 4,46 skk.

⁷⁰ Ilyen ősrégi szövegek a IV. századból való kódexek, mint a „Codex Vaticanus” és a „Codex Sinaiticus”. Teljes szentíráások ezek, pergamenre írva. Egyiptomban 1931-től papirusz-kódexek is kerültek elő a II–IV. századból. 1947-ben pedig a Holt-tenger közelében egy barlangban állatbőrre írt régi tekercseket fedeztek fel; legfontosabb köztük egy 7,5 m hosszú tekercs, amely Izaiás könyvét tartalmazza. Ez egy kb. 200 évvel Kr. e. készült másolat az akkori kor héber betűivel írva. Ezeknek a szövegeknek fontossága igen nagy a szentírási szöveg épségének bizonyítása szempontjából.

5. A Szentírás nyelve. Régi szentírási fordítások

Az ószövetségi Szentírás nyelve eredetileg túlnyomóan a *héber* nyelv volt, az újszövetségi Szentírásé a görög. Az eredeti szentírási szöveget hamarosan lefordították más nyelvekre is. A régi fordítások közül a *görög és latin fordítások* voltak a legelterjedtebbek.

Az ószövetségi Szentírásnak legnevezetesebb görög fordítása az ún. *Septuaginta* = Hetvenes fordítás. Nevét onnan kapta, mert a hagyomány szerint 70 zsidó írástudó készítette. Készült Egyiptomban Kr. e. a III–II. században az ott élő, görögül beszélő zsidók számára.

Latin nyelvre *Szent Jeromos* fordította a Szentírást *Damasus* pápa megbízásából (382) Ő jól tudott görögül, és héberül is megtanult, hogy feladatának sikeresen megfelelhessen. Fordítása, a „*Vulgata*” (= elterjedt), az Egyház hivatalos szövege lett. Már őelőtte is voltak latin fordítások, ezeknek népies darabossága azonban a művelt rómaiak igényét nem elégítette ki.

6. A Szentírás kánonja. Felosztása

A Szentírás könyveit jegyzékbe foglalták. *Ezt a jegyzéket kánonnak nevezték el.*⁷¹ A benne levő könyvek a kanonikus könyvek. Az ószövetségben a zsidó nép legfőbb vallási előjárói, az újszövetségben az Anyaszentegyház tanító hivatala állította össze a szent könyvek jegyzékét. Szigorú mértéket alkalmaztak, és az oda nem való nem sugalmazott könyveket távol tartották, kiselejtezték. Ilyen távoltartott könyvek az *apokrif* iratok, amelyek sokszor hamis név alatt – próféta vagy apostol neve alatt – eretnek tanokat próbáltak a hívők közé becsempészni.⁷² Részben ezekre vonatkozik Szent Pál apostol figyelmeztetése Timoteushoz: „A képtelen vénasszonyos meséket hagyjad!”⁷³

A Szentírást tudvalevőleg két részre osztjuk, az *ószövetségi és az újszövetségi részre*. Az ószövetségi könyveket ismét három csoportra szoktuk osztani: 1. történeti könyvekre, minők Mózes öt könyve, Józsué könyve, a Bírák könyve, a Királyok 4 könyve⁷⁴ stb.; 2. prófétai könyvekre, ide tartoznak a négy nagy próféta: Izaiás, Jeremiás, Ezekiel, Dániel, és a tizenkét kis próféta; 3. oktató könyvekre, minők Jób könyve, a Zsoltárok, a Példabeszédek könyve stb.

Az összes ószövetségi könyvek a trienti zsinat elsorolása szerint a következők: Mózes 5 könyve, Józsué, a Bírák, Rúth, a Királyok 4 könyve, a Krónikák 2 könyve, Ezrás és Nehemiás 1-1 könyve: Tóbiás, Judit. Eszter, Jób, a Zsoltárok, a Példabeszédek, a Prédikátor, az Énekek éneke, a Bölcsesség könyve, Jézus Sirák fia könyve; Izaiás, Jeremiás (és Baruk), Ezekiel, Dániel, továbbá a 12 kis próféta, azaz: Ozeás, Joel, Ámosz, Abdiás, Jónás, Mikeás, Náhúm, Habakuk, Szofoniás, Aggeus, Zakariás, Malakiás könyvei; végül a Makkabeusok 2 könyve.

Az ószövetségi Szentírás tehát összesen 45 könyvet foglal magában.

Az újszövetségi könyvek is három csoportot képeznek: 1. Történeti könyvek: a 4 evangélium és az Apostolok Cselekedetei. 2. Az Apostolok levelei, ide tartoznak: Szent Pál apostol 14 levele, Szt. Jakab 1 levele, Szt. Péter 2 levele, Szt. János 3 levele és Szt. Judás Tádé 1 levele. 3. Egy prófétai könyv: Szt. János apostol „Jelenései”.

⁷¹ *Kánon* = mérőléc, zsinórmérték, szabály, törvény.

⁷² *Apokryph* = rejtett, suttyomban használt, a hivatalos istentiszteletből kizárt könyv.

⁷³ 1Tim 4,7.

⁷⁴ Ezt a négy könyvet ma sorrendben Sámuel I. könyvének, Sámuel II. könyvének, Királyok I. könyvének és Királyok II. könyvének hívjuk.

Az újszövetségi Szentírás összesen 6 könyvet és 21 levelet foglal magában.

A Szentírást más néven Bibliának is nevezzük, a görög „biblion” szóból, amely könyvet jelent.

24. §. Az ószövetségi kinyilatkoztatás

1. Az ószövetségi kinyilatkoztatás első szakasza Ábrahámig tart. Ez az *őskinyilatkoztatás*. Istent mint teremtet állítja elénk, aki egyúttal gondviselő atya is az embereknek. Az ember uralmat kap tőle a Föld felett,⁷⁵ de hogy függését érezze, parancsot is ad neki az Úr. Az ember a parancsot nem teljesíti, és most megismeri Istent, mint bíróját. De egyúttal Isten irgalmát is tapasztalja, aki Megváltót ígér. Ez az ígélet a protoevangélium, azaz az első örömhír a bűnbe esés után és kezdete a Messiás-várásnak.

A második szakasz Ábrahám kiválasztásától Mózesig tart. Ez a *pátriárkái kinyilatkoztatás*. Az egyisten-hit csaknem teljesen kiveszett. Ábrahám atya és nagyatyja is bálványimádók voltak.⁷⁶ Ábrahámot felszólította az Úr, hogy hagyja el családját, és jöjjön arra a földre, amelyet neki mutatni fog. Ábrahám engedelmeskedett. Hivatása lett az egyisten-hit megőrzése. Ennek fejében ígéletet kapott, hogy az Úr megsokasítja ivadékait, és tőle származik majd a Megváltó. A pátriárkák istentiszteletét jellemzi a képek teljes mellőzése, mert kerülniük kellett a bálványimádásnak még a látszatát is.

Az ószövetségi kinyilatkoztatás harmadik szakasza a *mózesi kinyilatkoztatás*. Ebben a szakaszban Isten szövetséget köt Izraellel és törvényt ad neki. Kihirdeti a tízparancsolatot, az erkölcsi élet alapját. Míg az előző korszakokban Isten leereszkedett az emberekhez, megjelent nekik és társalgott velük, most visszavonul megközelíthetetlen fölségébe és villámlás és mennydörgés közepette szól népéhez. Ennek a korszaknak végén, Dávid és Salamon idejében, mindig határozottabban jelenik meg a Megváltó képe. Dávid ígéletet kap, hogy tőle fog származni a Messiás.

A negyedik szakasz a *próféták kora*. A próféták sürgetik a Sínai-hegynél kötött szövetség megtartását és hevesen ostromozzák a bálványimádást. Merőben külsőleges istentisztelet helyett a törvény szellemének megtartását követelik, és hitet, bűnbánatot, jogot és igazságot prédikálnak. A prófétáknál Isten úgy tűnik fel, mint aki a pogányokkal is törődik; bár megítéli őket gonoszágaikért, megtérésük esetére ígéletet kapnak, hogy részesei lesznek Isten országának. A messiási jövendölések is mindig részletesebbekké válnak, és kiterjednek az eljövendő Megváltó életének és működésének körülményeire.

Az ószövetségi kinyilatkoztatás utolsó, ötödik szakaszában, már nincsenek próféták, és helyükbe az *írástudók* lépnek. Bölcselkedő, oktató könyvek jelennek meg, amelyek már az evangélium magasztos tanainak befogadására készítik elő a lelkeket. Az egyisten-hit még egyszer veszedelembbe kerül, mert Antiochus, Szíria királya bálványimádásra akarja kényszeríteni a zsidókat. A zsidók a Makkabeusok vezetésével fegyverrel védik hitüket és szabadságukat. Ennek a fegyveres küzdelemnek történetét írja meg az ószövetségi Szentírás utolsó két könyve.

2. Az ószövetségi kinyilatkoztatás népe

Az ószövetségi Szentírás egy jó részében Izrael népének történetét tartalmazza. Hivatása lett ennek a népnek az *egy-istenhit fenntartása és a Megváltó reményének ápolása*. Ez a hivatás a hatalmaskodó bálványimádó szomszédok közt rengeteg szenvedésbe került a választott népnek. Nagy népektől körülvéve mégis fennmaradt ugyanakkor, amikor ezek elpusztultak. Az egész világon bálványimádás uralkodott, a kis zsidó nemzet ellenállt a bálványimádás csábításának, pedig érzékies fiai hajlamosak voltak erre és a bálványimádást

⁷⁵ Ter 1,28.

⁷⁶ Vö. Józs 24,2.

kísérő kicsapongásokra. Politikai szempontok is sokszor javalltak királyainak a szomszéd pogány birodalmakhoz való hasonulást, a próféták azonban hevesen szembefordultak az ilyen kísérletekkel.

Az izraelita népet erkölcei is megkülönböztetik az ókori világ többi népétől. Míg az utóbbiakat hanyatlás, romlás jellemzi, a zsidó nép erkölcsi felfogása mindig tisztultabb és tökéletesebb formákat ölt. A gyakorlatban is a zsidók erkölcsi élete felette áll a pogányokénak.

3. Az ószövetségi kinyilatkoztatás isteni eredetének bizonyítékai

Ennek a kinyilatkoztatásnak belső bizonyítékait maguk a szent könyvek nyújtják. Tartalmuk: *az egyisten-hit és tisztult erkölcsi törvények*. Természetes okokkal ez meg nem magyarázható ugyanakkor, amikor nagy, művelt népek és kiváló bölcseik nem tudtak ilyen szellemi és erkölcsi magaslatra felemelkedni.

Ehhez járul a Szentírás *józan elbeszélő modora*. Míg az ókori népek vallási könyvei tele vannak fantasztikus mesékkel és regékkel, addig a Szentírás könyvei mindig észszerűek maradnak. Látszik, hogy szerzőik nem mesélni, hanem igaz történetet írni akartak.⁷⁷ Jellemzi még a Szentírást az egység, amely az elsőtől az utolsóig valamennyi könyvet átfogja. A sokféle szerző egymástól távoli időkben és különböző országokban (Egyiptomban, Babilóniában, Palesztinában) egy szellemben ír, és nincsen ellentmondás közöttük. Mindez nem magyarázható meg természetes okokkal, hanem csak a Szentlélek sugalmazásával.

További bizonyíték az ószövetségi kinyilatkoztatás isteni eredete mellett *prófétáinak szent, hősi és önzetlen élete*. De mellettük ott vannak a nép jámbor fiai és leányai is, mint Tóbiás, Judit, Eszter, az istenfélő Zsuzsanna, Dániel három társa stb. Magának Izrael népének aránylag jó erkölcsi, továbbá csodálatos fennmaradása a történelmi viharokban és üldöztetések közepette csak úgy magyarázható, hogy Isten vezette és tartotta fenn Izraelt és adta neki kinyilatkoztatását.

⁷⁷ Az ószövetségi szent könyvek történeti tartalmát megerősítik a profán történelmi leletek is: az asszír-babiloni ékiratos cserepek, az egyiptomi feliratok, az *El-Amarnában* (1887) és *Elefantinében* (1903) talált levelek stb. (El-Amarna Kairótól 300 km-nyire van délre. Több mint 350 teleírt táblácskát találtak itt nomád beduinok, kb. a Kr. e. XIV. századból. – Elefantiné a Nílus felső folyásánál fekszik a Földközi-tengertől 1160 km-re. Katonai szolgálatot teljesítő zsidó telepések éltek itt, Kr. e. a VI. századtól kezdve. Az V. századból való arám nyelvű levelek és hivatalos iratok kerültek itt napfényre.) (Az arám nyelv az ókorban Keleten a legelterjedtebb szemita nyelv volt. A babiloni fogság után Palesztinában is köznyelvvé lett és kiszorította a hébert. Az Úr Jézus is arámul beszélt.)

25. §. A Pentateuchus

1. Mózes öt könyvét a zsidók thórának, törvénynek nevezték. A Septuaginta görög fordításban e könyvek a „*Pentateuchus*” nevet kapták, ami „öt könyv”-et jelent. A könyvek címe: *Genesis* (eredet), *Exodus* (kivonulás), *Leviticus* (törvényes előírások, amelynek végrehajtására a leviták ügyeltek), *Numeri* (népszámlálás), *Deuteronomium* (második törvény).

Mózes könyveivel külön is foglalkozunk, mert hisz az igaz vallás alapjait találjuk bennük.

2. A Pentateuchus lényegében Mózesről való

Ezt bizonyítják a helyek, amelyek Mózes kifejezetten e könyvek szerzőjének mondják.⁷⁸ A későbbi szentírási könyvek, pl. József, a Zsoltárok és a Prédikátor is Mózeset nevezik meg a Szentírás első könyvei szerzőjének, az újszövetségi Szentírás pedig ezt köztudomású tényként sokszor említi.⁷⁹ A zsidó hagyomány (többi közt *Flavius Josephus*, *Philo*) a legrégebbi időtől mostanáig Mózesnek tulajdonítja a Pentateuchus szerzőségét. Kellő alap nélkül ilyen egyöntetű meggyőződés ki nem alakulhatott és fenn nem maradhatott volna.

Ezen *külső* bizonyítékok mellett vannak *belső*k is Mózes szerzősége mellett. Bizonyos, hogy aki ezeket a könyveket írta, jól ismerte Egyiptomot és annak minden szokását. A pusztai vándorlást is olyan eleven közvetlenséggel és részletességgel írja le, mint aki abban részt vett. Márpedig ilyen ember csak egy volt, Mózes, a fáraó udvarának neveltje és a pusztai vándorlásban népének vezére.

De amikor azt mondjuk, hogy a Pentateuchus lényegében Mózesről származik, akkor nem állítjuk, hogy az minden részletében tőle való. Halálának története és személyének dicsérete pl. biztosan csak utólag került a Pentateuchusba.⁸⁰ Törvényei is később korszerű módosításokat nyertek. Új törvényeket is toldottak Mózes könyveibe, amint azt az idők haladása megkívánta.⁸¹ A Biblia arról is tesz említést, hogy Mózes írnokokat (jegyzőket) alkalmazott, akik az ő megbízásából és az ő irányítása mellett írtak.⁸² Innen a Pentateuchusban a stílusbeli különbségek. Az is megtörténhetett, hogy Mózes korából való és tőle eredő szóbeli hagyomány később leírva beiktatást nyert a Pentateuchusba. Mindezek a körülmények azonban a Pentateuchus hitelességét nem érintik, úgyhogy az teljes egészében sugalmazott könyv marad.

Hogy pedig Mózes *isteni küldetéssel bírt*, ezt tőle magától tudjuk. Népe előtt ezt a küldetést számos csodával bizonyította, és minden korok számára erkölcsi jellemével is alátámasztotta, önzetlen, sok szenvedéssel bátran és türelemmel szembenező, tiszta életű, mélységes hitű és korának minden tudományával rendelkező férfiú volt, aki feltétlen hitet érdemel. Életében számos ellensége⁸³ sem tudta tekintélyét megdönteni.

⁷⁸ Kiv 17,14; 24,4; MTörv 29. és 30. fejezet.

⁷⁹ Mt 8,4; 19,7,8; ApCsel 21,21 stb.

⁸⁰ MTörv 34. fejezet.

⁸¹ Napóleon törvénykönyvébe, a Code Napoleon-ba is történtek később betoldások, de azért ez a könyv mégis csak Napóleon törvénykönyve marad.

⁸² Szám 1,2; 26,2; József 1,7,8.

⁸³ Szám 16,1 skk.

3. Racionalista elméletek a Pentateuchusról

a) *L. Wellhausen* német protestáns tudós 1886-ban elméletet állított fel, mely szerint a Pentateuchus nem Mózesről való, hanem csak a babiloni fogság idejében Kr. e. a VI. században írták. Hivatkozik többi közt arra, hogy Mózes könyveiben olyan fejlett szociális és vallási élet tükröződik, amilyent az ő korában feltételezni még nem lehet. Ámde 1901-ben felfedezték *Hammurapi* babiloni király törvénykönyvét, aki Kr. e. a XVIII. században, ötszáz évvel Mózes előtt élt, és ebben a törvénykönyvben hasonlóan fejlett jogi élet tükröződik. A közben napvilágra került leletek, különösen az asszír ékiratok is annyira megerősítették a Pentateuchus adatait, hogy ezen könyvek lényeges részének a maguk korában való keletkezését megdönteni nem lehet.

b) Viszont éppen az asszír és babiloni ékiratok annyi hasonlóságot mutatnak a Biblia első könyvei és a régi babiloni hitregék közt, hogy felmerült a kérdés, vajon nem ezekből származnak-e a Pentateuchus egyes részei? (*F. Delitzsch* német tudós „Babel und Bibel” című előadássorozataiban 1902-ben valóban ezt állította.)

Ámde: a hasonlóságok a babiloni és bibliai őstörténetek közt könnyen megmagyarázhatók abból a körülményből, hogy az izraeliták, az asszírok és babiloniak egy közös szemita kultúrkörhöz tartoztak és hasonló hagyományaik voltak. A hasonlóságok mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a nagy különbségeket. A babiloni írott emlékekben is van teremtéstörténet, akárcsak Mózes első könyvében. De míg a babiloniaknál a káosz, azaz ősanyag öröktől fogva van, Mózesnél Isten teremtette azt. A babiloni teremtéstörténetben istenek szerepelnek, akik a káoszból úgy merülnek fel, mint mocsárból a békák, aztán összeházasodnak, gyermekeket szülnek, később viszályba keverednek, egymást vágják, gyilkolják. Ezzel ellentétben a Bibliában egy örök Isten van, aki mindent teremtett és feltétlen hatalommal intézkedik. A babiloni irodalomban is van vízözön, éspedig az ún. *Gilgames*-eposzban.⁸⁴ De míg a Bibliában a vízözön mint az igazságos Isten büntetése szerepel, addig a *Gilgames*-eposzban az istenek szeszélye idézi azt elő. Ugyanis megunják az emberek lármáját, és megereszti a zsilipeket. Mikor azonban a víz félelmetesen emelkedni kezd, akkor ijedten menekülnek fel *Anu* istennek, az ég istenének házába, lekuporodnak a fal mellé és „szűkülnek, mint a kutyák”. Ezzel szemben a bibliai vízözön istene a szent és minden teremtmény felett álló igaz Isten, akit nem lehet leszámaztatni a veszekedő, szánsalmas babiloni istenektől. Mózes egy és láthatatlan Istene csak a kinyilatkoztatásból magyarázható.

⁸⁴ Főhőséről, *Gilgames*-ről elnevezve.

26. §. A teremtéstörténet a Pentateuchus szerint

1. A teremtéstörténet (Genesis) igaz történet, és nem mítosz

A következő igazságok foglaltatnak benne: a) A világ nem mindig volt, hanem Isten teremtette mindenható akarásával. b) Egy Isten van. c) Mindent, ami van, Isten teremtett, és nincs külön teremtője az anyagnak, és külön a szellemnek, amint ezt később a *manicheusok* hitték; sem külön teremtője a jónak, és külön teremtője a rossznak, amint ezt a perzsa *Zoroaszter* tanította. d) Minden, amit Isten teremtett, jó volt. A rossz a bűnnek következtében jött a világra.

Ezek az igazságok annál csodálatosabbak, mert az ókori kultúrnépeknél a világ teremtéséről a legfantasztikusabb meséket olvashatjuk. A babiloni hitregében például az istenek fellázadnak az uralkodó istennő ellen, akit *Thiamatnak* hívnak. Legyőzik őt, és testét kettévágják úgy, hogy egyik darabból lett az ég, másiból a föld. Ezzel szemben a *Genesisben* tiszta istenfogalmat és józan teremtéstörténetet találunk.

A teremtő Isten neve a héberben „*Elohim*”, formája szerint többes szám, az ige azonban utána egyes szám, mert nem istenekről, hanem az egy Istenről van szó! (A latinban is vannak forma szerint többes számú főnevek egyes számú jelentéssel, pl.: *copiae* = sereg, *opes* = hatalom; *induciae* = fegyverszünet; *castra* = tábor stb.) Isten a teremtéskor azt mondja: „Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.” A többes szám itt ún. „*plurális maiestaticus*”, mert többesben szoktak beszélni magukról a magas állásban levő személyek. Fontolgtatás közben az egyszerű ember is szokta használni magáról a többes számot.

2. A teremtés történetét a szent író képekbe öltöztette

E képeket a maga világszemléletéből és korának, valamint hazájának mindennapi életéből meríti. Az ő világszemlélete más volt, mint a mienk. Ő az eget szilárd boltozatnak képzelte és azt hitte, hogy afelett vizek vannak, zsilipekkel elzárva. Ha ezeket a zsilipeket megnyitják, akkor a víz az égboltozat likacsain át eső alakjában lehull. A világosságról is más fogalma volt Mózesnek és kortársainak, mint nekünk. Azt önálló anyagszerű dolognak (*fluidumnak*) gondolta, amelyet külön teremteni kellett. Felfogása továbbá *geocentrikus* volt, azaz a Földet gondolta a világ középpontjának, és az égitestek: Nap, Hold, csillagok hozzá képest csak kisebb-nagyobb világító testek az égboltozaton. Ez volt az akkori kor „tudományos” vélekedése.

Isten a Pentateuchus írójának ezt a világszemléletét természetesen nem zavarta és téves felfogását modern tudományos igazságokkal nem pótolta, mert a kinyilatkoztatásnak nem célja természettudományi igazságokat közölni.

A mai tudományos igazságokat a Pentateuchus korában meg sem értették volna. Képzeljük el a következő teremtéstörténetet: „Vagy kétszáz évvel ezelőtt Földünk, leszakadt a Nap tömegéből, amely milliószor nagyobb nálánál, és azóta 150 millió km távolságban kering a Nap körül. Mikor pedig a Föld tömege annyira lehűlt, hogy víz csapódott le, akkor jelentkezett az élet, és 800 millió éves fejlődés folyamán kialakultak a ma is élő növényi és állati fajok...” – Egy ilyen teremtéstörténet hallatára az akkori emberek hitetlenkedtek, sőt botránkoztak volna. Hogy a Föld jóval kisebb a Napnál, hogy a mindenható Istennek évmilliókra lett volna szüksége a világ létrehozásához, ez nem ment

volna a fejükbe. Ha a sugalmazó Isten azt akarta, hogy megértsék, akkor azt a világképet kellett alapul vennie, amellyel abban a korban az emberek rendelkeztek.

Mózes a teremtés történetét *szemléltető módon* akarta előadni úgy, hogy az az egyszerű keleti ember képzeletét megragadja, és emlékezetébe jól bevésszék. Erre annál inkább szükség volt, mert ilyen szemléltető történet híján az izraeliták átvették volna a szomszéd pogány népek mítoszait a világ keletkezéséről. Tehát pedagógiai célt is szem előtt tartott Mózes, amikor a teremtés történetét megírta. Evégből Istent úgy állítja elénk, mintha dolgozó ember lett volna. (Antropomorfizmus.) Az ember mielőtt munkához lát, világot gyűjt, Isten is az első nap a világosságot teremtette. A dolgozó ember életében esték és reggelek váltakoznak, és a hat napi munka után következik a hetedik napi pihenés. Isten is hat napig dolgozott, a hetediken pedig megnyugovék minden munkától.

Azzal, hogy Mózes a teremtéstörténetet hat napra osztotta, nem történeti célja volt, mintha ti. hat huszonnégy órás nap alatt teremtette volna Isten a világot, hanem valláserkölcsi célja, azaz a hetedik napnak, a szombatnak a megszentelését akarta a zsidóknak lelkére kötni.

Hogy a teremtéstörténetet nem szabad szigorúan szó szerint magyarázni, az következik Jézus szavaiból is, aki a zsidóknak azt mondta: „*Az én Atyám mindezideig munkálkodik, én is munkálkodom.*”⁸⁵ Ha a teremtéstörténet szigorúan szóról szóra volna értendő, akkor Jézus nem mondta volna, hogy „Atyám most is munkálkodik”, mert hisz a teremtéstörténet szavai szerint Isten „megnyugovék minden munkától”.

A teremtett dolgok elsorolásában bizonyos logikus sorrendet követett Mózes. Az első három napon Isten rendet teremt a káoszban és *elválasztja az elválasztandókat*: a világosságot a sötétségtől; az égboltozat alatt levő vizeket az égboltozat felett való vizektől; a szárazföldet a víztől. Miután ez megtörtént, a következő három napon a felszerelés és benépesítés munkája következik. Tehát: a negyedik napon az égboltozatra kerülnek a világítótestek, a Nap, a Hold és csillagok, amelyeknek időjelző szerepük van; az ötödik napon a vizek megtelnek halakkal és tengeri szörnyetegekkel, a levegőben madarak szárnyalnak; a hatodik napon Isten a szárazföldet népesíti be barmokkal, csúszómászókkal és vadakkal. Az első három nap és az utolsó három nap között tehát szerkezeti párhuzam áll fenn. (Meg kell jegyeznünk, hogy a harmadik napon egy többlet-teremtés is van: ekkor jönnek ti. létre a füvek és fák; és ennek megfelelően a hatodik napon is van egy többlet-teremtés, az ember teremtése. A párhuzam tehát ebben is következetes.)

Felmerült a feltevés, hogy a teremtéstörténet verses formában készült, illetve, hogy a szent írónak költői célja is volt. Ha a verses forma nem is állapítható meg, a költői jelleg meg nyilvánul a szemléltető módszerben, a ritmikus szerkezetben és a vissza-visszatérő mondatban: „És lőn este meg reggel: második nap” stb.

Ha a bibliai teremtéstörténetben nem keresünk tudományos kozmogóniát,⁸⁶ hanem csak valláserkölcsi igazságokat, és ha reális érzéssel a szent író korának világszemléletébe helyezzük magunkat, és az ő céljait szem előtt tartjuk, akkor semmiféle ellentétet tudomány és Biblia között nem találunk, sem nem mosolygunk az akkori emberek naiv hitén. Ellenkezőleg: csodálattal telünk el a Szentlélek Isten bölcsessége iránt, aki egy régmúlt egyszerű kornak nyelvén oly nagy igazságokat közölt maradandó hatással az emberiséggel.

⁸⁵ Jn 5,17.

⁸⁶ *Kozmogónia*: a kozmosz, azaz a világmindenség keletkezése.

3. Az ember teremtésénél is el kell választani a történetet azoktól a képektől, amelyekbe a sugalmazott szerző a történetet öltöztette

Az ember teremtéséről a Szentírás két változatot hoz. Az első így szól: „Monda Isten: alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, s uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon és az egész földön. Meg is teremtette Isten az embert, a maga képére, az Isten képére teremtette, férfiúnak és asszonynak teremtette.”⁸⁷ Ez a közlés tiszta teológia, mintha tudós papok számára készült volna, nincsenek benne szemléltető képek, és a legszélsőbb racionalista sem találhat benne kivetni valót.

A második változat bővelkedik szemléltető képekben. Ez már mintha az egyszerű embernek szólna. Így kezdődik: „Megalkotta tehát az Úr Isten az embert a föld anyagából, arcára lehelte az élet leheletét és élőlénné lett az ember.”⁸⁸ Majd következik a Paradicsom színes leírása, amelyet Isten gondos kertész módjára ültetett, és amelynek öntözéséről is gondoskodott. Ide helyezte az első embert és parancsot adott neki, hogy minden fáról ehetik, csak a jó és gonosz tudásának fájáról ne egyék.⁸⁹ Aztán fölvezette Isten a föld minden állatát és az ég minden madarát Ádám elé, hogy lássa, nem talál-e magához hasonló segítőt köztük. De nem talált.⁹⁰ „Ezért az Úr mély álmot bocsátott Ádámra, s mikor aludt, kivette egyik bordáját és hússal töltte ki helyét. Azután asszonnyá építé az Úr Isten a bordát, amelyet Ádamból kivett, és odavezeté Ádámhoz. Monda ekkor Ádám: Ez most már csont az én csontomból, s hús az én húsemból.”⁹¹

Ebben az elbeszélésben Isten először mint fazekas jelenik meg, aki az agyagot gyúrja, formálja; majd mint kertész, aki fákat ültet, és mint idomító, aki felvonultatja Ádám előtt állatait; végül mint anatómus, aki megnyitja Ádám oldalát, és vőfély, aki elébe vezet menyasszonyát. Világos, hogy mindezek a képek nem szóról szóra értendők, hanem bizonyos igazságok szemléltetésére szolgálnak. Már *Szt. Ágoston* óvta híveit, nehogy a szó szerinti értelemezés való túlságos ragaszkodással mosolyra készítsék a hitetleneket.⁹² *Kajetán* dominikánus hittudós és bíboros pedig (†1534) Éva teremtéséről mondja, hogy nem szó szerint értendő, hanem példabeszéd módjára.⁹³ Ugyanő rámutat arra, hogy Ádám nem talált volna, de biztosan nem is keresett magához hasonló segítőt a madarak között.⁹⁴

Ha tehát az ember teremtéstörténetének második változatánál részben képekkel állunk szemben, kérdés, *mik azok a történeti és hitigazságok, amelyek e képek mögött rejlenek?*

Ezek az igazságok a következők: 1. Ádám teste szerint a földből, lelke szerint az Istentől ered. 2. Isten Ádámot a boldogság állapotába helyezte (Paradicsom!). 3. Ádám különb a föld minden állatánál! Van értelme, mert íme megnevezi az állatokat, és van szabad akarata, azért Isten parancsot ad neki. Nincs is hozzá hasonló lény az állatok között, aki méltó segítőtársa lehetne. 4. Az asszony egyenrangú a férfival, vele egy természete van.⁹⁵ Ezt példázza a férfi „bordája”, amelyből az asszony alkottatott. De ugyanez a jelkép kifejezi a vonzódást és egységet is, amely a nemek között fennáll. „Ez okból hagyja el az ember az atyját és az anyját s ragaszkodik feleségéhez, s lesznek ketten egy testté!”⁹⁶ Következik ebből az egyenjűség

⁸⁷ Ter 1,26.27.

⁸⁸ Ter 2,7.

⁸⁹ Ter 2,8 skk.

⁹⁰ Ter 2,18–20.

⁹¹ Ter 2,21–23.

⁹² L. Charles Hauret: *Origines*, Paris 1953, 92. 1.

⁹³ Uo. 102, 1.

⁹⁴ Uo. 111, 1. jegyzet.

⁹⁵ A pogányoknál az asszony a férfinál alábbvaló, a férfi és állat közt álló közbenső lény.

⁹⁶ Ter 2,24.

természetes törvénye is és a házasság felbonthatatlansága, mert mint ahogyan természetellenes egy test részeinek erőszakos szétvágása, hasonlóképp a Teremtő szándéka ellen van a házastársak elválasztása. Végül a család egysége megkívánja, hogy a férfi legyen a fő és az asszony neki alá legyen rendelve. Ezt is tanítja a férfi „bordájából” való teremtés. Amint tehát látjuk, nagy és az egész emberiség életére kiható igazságokat nyilatkoztatott ki Isten azon képek által, amelyekbe az ember teremtésének történetét öltöztette.

Ha az Ádám testének formálását, a Paradicsom ültetését, vagy az állatok felvezetését egy írásmagyarázó sem veszi szóról szóra, akkor következtetések lévén, Éva teremtésénél is alkalmazhatjuk az ún. historico-ideális magyarázatot, amely ennek a teremtésnek történeti tényét elfogadván, a leírás módjában szimbólumot lát. Ennek a magyarázatnak esetén nem kell a fejünket törni arról, hogy hány bordája volt Ádámnak Éva teremtése előtt, továbbá ez a magyarázat nem zárja ki a fejlődélmélet alkalmazását sem. (Akik viszont szó szerint értelmezik az asszony teremtésének történetét, azok hivatkoznak Isten mindenhatóságára, amellyel megtehetette, hogy Ádám testéből vegye Éva testének anyagát.)

A teremtéstörténet teljesen megfelel a keleti, főleg a szemita ember szellemi igényének, aki a legelvontabb fogalmakat is igyekszik konkrét, megfogható formában érzékelteni. Később az Úr Jézus is ennek az igénynek tett eleget, amikor nagy vallási és erkölcsi igazságokat példabeszédek képében adott elő hallgatóinak.

(Az Egyház a „*Comissio Biblica*,” útján ügyel arra, hogy a katolikus bibliamagyarázók képletesen ne értelmezzenek olyan történeti dolgokat, amelyek szóról szóra értendők. Ennek az irányításnak vetjük mi is alá magunkat.)

27. §. Az újszövetségi kinyilatkoztatás. Az evangéliumok

1. Ószövetség és újszövetség viszonya

Az ószövetségi kinyilatkoztatás célja az egyisten-hit fenntartása, és az *emberiség előkészítése a Megváltóra*. Történt az főleg a választott nép útján, amely az őskinyilatkoztatást megőrizte és időről időre újabb kinyilatkoztatásokat kapott Istentől az eljövendő Messiásról és országáról.

Az újszövetségi kinyilatkoztatást Jézus Krisztus adta az embereknek, ő volt a megígért Messiás, és őbenne teljesedtek be a próféták jövendölései. *Jézus élete és tanítása tette teljessé az ószövetségi kinyilatkoztatást.*

Míg az ószövetségben a kinyilatkoztatás inkább csak egy nép, a zsidó nép előtt volt ismeretes, az újszövetségben az egész emberiség közkinccse lett. „Elmenvén, tanítsatok minden népet” – parancsolta tanítványainak az Üdvözítő,⁹⁷ és ők teljesítették is a parancsot.

Az újszövetségi kinyilatkoztatás részben hagyomány, részben írás útján maradt reánk. Írásos emlékei közül a következőkben csak a legfontosabbakat, az evangéliumokat ismertetjük.

„*Evangélium*” jó hírt jelent. Jó hír volt az emberek számára az, hogy eljött a Megváltó. Azokat a könyveket is evangéliumoknak nevezték el, amelyek ezt a jó hírt tartalmazzák.

2. Íratlan evangélium

Kezdetben nem volt írott evangélium. Az igét az apostolok és általuk megbízott férfiak élőszóval hirdették és a megtérteket gondos oktatásban részesítették. Ezeket az oktatásokat *katechéziseknek* nevezték, azokat pedig, akik az oktatást végezték, *evangélistáknak* hívták.⁹⁸ A hívek a tanítást emlékezetükbe vésték. Hogy ezt könnyebben tehessék, a tanítás anyagát alkalmas csoportokba osztották, és megtanulásukat különböző eszközökkel, pl. párhuzamos és ellentétes *gondolatrítmussal* megkönnyítették.⁹⁹ Ilyen módon az apostolok felügyelete és ellenőrzése mellett tartalomban és formában meglehetősen egyező tanítás alakult ki: az *élőszóbeli evangélium*. Ennek a tanításnak tárgya volt Jézus élete: gyermekkora, működése (csodái és tanítása), kinszenvedése, halála és megdicsőülése. Természetes, hogy ebből a szóbeli evangéliumból hamarosan feljegyzések készültek, miként azt Szt. Lukács evangéliumának bevezetésében kifejezetten is említi; ezek a feljegyzések azonban elvesztek, csupán a legtekintélyesebbek maradtak ránk: a négy evangélium.

A négy írott evangélium nem tartalmazza teljesen az élőszóval hirdetett evangéliumot.¹⁰⁰ Más írott emlékekben is maradtak ránk olyan mondások, melyek Jézustól származnak és nincsenek az evangéliumokban. Ezeket a mondásokat „*agraphonok*”-nak nevezzük.¹⁰¹

⁹⁷ Mt 28,19.

⁹⁸ Ef 4,11; 2Tim 4,5; ApCsel 21,8. – Ma csak a négy evangélium szerzőit nevezzük evangélistáknak.

⁹⁹ Párhuzamos gondolatrítmusra példa: „Magasztalja az én lelkem az Urat, és örvendez az én szívem megváltó Istenem felett.” – Ellentétes gondolatrítmus: „Éhezőket betöltött jókkal, és üresen bocsátott el gazdagokat.” Lk 1,46 skk. A rabbik iskoláiban is ilyen és hasonló módszerekkel emléttették az anyagot.

¹⁰⁰ Jn 21,25.

¹⁰¹ *Agraphon* = íratlan. Ilyen *agraphon* van az Apostolok Cselekedeteiben is (20,35).

3. Az írott evangéliumok

a) *Máté apostol*, más néven Lévi, írta az első evangéliumot. Eredetileg vámos volt, tehát írástudó ember.¹⁰² Feltehető, hogy az apostolok testülete bízta meg őt az élőszóbeli evangélium feljegyzésével, mert a kereszténység terjedésével a tisztán szóbeli tanítás egységét megőrizni nehéz lett volna. Könyvét arám nyelven írta. Mivel azonban az arámul beszélő zsidó-keresztények Jeruzsálem pusztulása után nagyon megfogyatkoztak, úgyhogy Máté evangéliumából ezen a nyelven új másolásokat készíteni nem volt érdemes, az arám nyelvű evangélium elveszett. Megmaradt azonban görög fordítása, mely az eredetivel lényegében egyezik.

Máté evangélista célja az volt, hogy a zsidóknak bebizonyítsa, hogy *Jézus a megígért Megváltó*. Azért hangsúlyozza ismételten azt a körülményt, hogy Jézus Dávid fia.¹⁰³ Sűrűn idézi a próféták jóvendöléseit és kimutatja, hogy azok Jézusban teljesedtek.¹⁰⁴ Ugyanakkor pedig, amikor Jézus messiási voltát hangoztatja, azt sem hallgatja el, hogy Isten Fia volt.¹⁰⁵

Az evangélisták nem jelezték nevüket könyvük címlapján. Hogy mégis biztosan tudjuk, hogy kik voltak az evangéliumok szerzői, azt a megszakítatlan hagyománynak és régi, a II. század kezdetétől való feljegyzéseknek köszönhetjük. Az írásmódból és egyes részletekből is sok mindent meg lehet tudni róluk. Így Máté evangéliumáról biztos, hogy írója zsidó volt, mert jól ismerte Palesztina földjét, a zsidó nép szokásait, erkölceit és törvényeit, a társadalmi viszonyokat és szertartásokat, és főleg az ószövetségi szentírást. Az is látszik, hogy zsidóknak írt, mert idézi a prófétákat és nem tartja szükségesnek, hogy a zsidó kifejezéseket¹⁰⁶ és szokásokat megmagyarázza. Jellemző továbbá, hogy amíg a többi evangélista „Isten országá”-ról ír, addig Máté inkább „*mennyek országát*” mond, mert a zsidók „Isten” szent nevének kimondását lehetőleg kerülték.

b) Sorrendben és valószínűleg időrendben is, a második evangélium Szt. Márké. Márkot más néven Jánosnak is hívták, miként az az Apostolok Cselekedeteiben írva van.¹⁰⁷ Anyjának háza volt Jeruzsálemben, és ebbe a házba ment Péter, amikor az angyal Heródes börtönéből kiszabadította.¹⁰⁸ Szent Péter levelében fiának nevezi Márkot,¹⁰⁹ amiből következtetjük, hogy ő keresztelte meg. Rómába is elkísérte Szt. Pétert, és mint tolmács működött mellette. A római hívek kérésére írta meg evangéliumát, és miként egy régi író, Papias püspök (Kr. u. 125 körül) megjegyzi, *nagyon vigyázott, hogy híven írjon le mindent, és hiba ne csússzék könyvébe*.

Márk célja az volt, hogy megmutassa, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia. Ezért evangéliumát így vezeti be: „Jézus Krisztus, az *Isten Fia* evangéliumának kezdete.” Főleg a csodatevő Jézust állítja a római hívek elé, akinek hatalma van a természetén, de még a gonosz lelkeken is.¹¹⁰ Zsidó eredetét elárulja Márk azzal, hogy gyakran és szívesen használ arám kifejezéseket és jól ismeri a zsidó szokásokat.¹¹¹ Viszont magyarázza ezeket, amiből látszik,

¹⁰² A vámosokat a zsidók gyűlölték, mert az elnyomó hatalomnak, a rómaiaknak szolgálatában álltak és mert kíméletlenek voltak a vámok és egyéb adók behajtásában. Máté teljesen szakított múltjával és szívvel-lélekkel Jézus tanítványa lett. (Mt 9,9)

¹⁰³ 1,1; 9,27; 12,23; 15,22; 20,30; 21,9.

¹⁰⁴ 1,22; 2,5; 3,3; 4,14. stb.

¹⁰⁵ 3,17; 8,29; 16,16; 21,33; skk.; 22,41–16. stb.

¹⁰⁶ Raka (5,22), mammona (6,24), hozsanna (21,9), korbona (27,6).

¹⁰⁷ 12,12.24. – A zsidóknál gyakori volt a két név, pl. Máté-Lévi, Simon-Péter, Saul-Pál.

¹⁰⁸ ApCsel 12,12.

¹⁰⁹ 1Pét 5,13.

¹¹⁰ 1,23 skk.; 34; 5,2 skk.

¹¹¹ 3,17; 5,41; 7,11.34.

hogyan nem zsidóknak írt.¹¹² A görög szövegben előforduló latin kifejezések¹¹³ igazolják a hagyományt, amely szerint ezt az evangéliumot Rómában írták.

Míthogy Szt. Márk tulajdonképp Péter beszédeit örökölte meg evangéliumában, érthető, hogy sokszor szerepel nála Szt. Péter. Feltűnő, hogy míg a Pétert ért nagy kitüntetésről¹¹⁴ nem szól, nem hallgatja el azt, ami az apostol kibébitésére szolgálhatna, pl. hogy Jézus ismételtén megkorholta őt,¹¹⁵ és hogy az Urat háromszor megtagadta.¹¹⁶ Szt. Péter szerénysége és alázatossága nyilvánul meg itt tanítványának írásában.

A harmadik evangélium szerzője Szt. Lukács. Antiochiai görög család sarja és orvos volt.¹¹⁷ Ő írta az Apostolok Cselekedeteit is, és a két könyvnek azonos a stílusa és gondolatvilága. Bevezetésében mindkét könyvet egy *Teofil* nevű előkelő férfinak ajánlja. Lukács Szt. Pál tanítványa és hűséges munkatársa volt, kísérte útjain és mellette volt akkor is, amikor az apostol második római fogsága idején elhagyatva halálát várta.¹¹⁸ Könyvei nagy eszmei rokonságot mutatnak Szt. Pál leveleivel, és kb. 100 olyan sajátos kifejezést találunk, amely mindkettőnél előfordul. Az Oltáriszentség szerzésének szavai is kettőjükénél egyeznek leginkább.¹¹⁹

Mint említettük, Lukács orvos volt. És valóban evangéliumában orvosi szakkifejezések találhatók.¹²⁰ Művelt görög volt, és ezt elárulja gördülékeny és szókincsben gazdag stílusa. Viszont a benne fellelhető hebraizmusok mutatják, hogy nem volt mentes zsidó befolyástól.

Evangéliumának célját Szt. Lukács a bevezetésben jelöli meg. Eszerint meg akarja győzni előkelő barátját, Teofil, a keresztény tanítás megbízhatóságáról, illetve meg akarja őt erősíteni hitében.¹²¹ De természetesen nemcsak Teofilra gondolt, amikor ezt a célt kitűzte, hanem mindazokra a pogányokra is, akik a kereszténységre tértek, illetve hajlandók voltak megkeresztelkedni. Innen evangéliumában *a nagy rokonszenv a pogányokkal szemben*. Hangoztatja, hogy Jézus az üdvösséget nemcsak a zsidóknak hozta, hanem a pogányoknak is. Jézus nemzetiségfáját nem Ábrahámától vezeti le, hanem Ádámig viszi vissza.¹²² Míg Máténál találunk erős és bántó kifejezéseket a pogányokkal szemben, Lukács ezeket a kifejezéseket mellőzi vagy tompítja.¹²³

A pogányokon kívül *a szamaritanusok és a megtérő bűnösök* is rokonszenvesen szerepelnek Lukács evangéliumában. A tékozló fiúról és az irgalmas szamaritanusról szóló példabeszédek csak nála vannak meg.¹²⁴ Egyedül Lukács örökölte meg a haldokló Jézus Imáját a bűnösökért.¹²⁵ Méltán nevezte őt Dante a jóságos Krisztus írnokának. De nagy

¹¹² 2,26; 7,3; 14,12; 15,22.34.42.

¹¹³ Denarion (6,37), Centurion (15,39), spiculator (6,27), praetorion (15,16).

¹¹⁴ Mt 16,18 skk.

¹¹⁵ 8,33; 14,37.

¹¹⁶ 14,68–72.

¹¹⁷ Kol 4,14.

¹¹⁸ 2Tim 4,11.

¹¹⁹ Lk 22,19 skk. és 1Kor 11,23 skk.

¹²⁰ Ezeket a szakkifejezéseket megtaláljuk *Hippokrates*, *Dioscurides*, *Galenus* ókori orvosok könyveiben.

¹²¹ 1,4.

¹²² 3,23 skk.

¹²³ Vö. Mt 5,47 és Lk 6,33. (Pogányok helyett bűnösöket mond.) Mt 10,5; 15,26; Mk 7,27. (Lukácsnál nincs meg.) Ne feledjük, hogy Lukács Szt. Pálnak, a pogányok apostolának tanítványa volt. Gal 2,7 skk.

¹²⁴ 15,11 skk.; 10,30 skk. Vö. még 17,16.

¹²⁵ 23,34.

barátja az evangélista a szegényeknek is és ostorozza a keményszívű gazdagokat. A dúsgazdagról és szegény Lázárról szóló gyönyörű példabeszéd elveszett volna, ha Lukács azt meg nem őrzi számunkra.¹²⁶ Az *öröm evangélistájának* is mondhatjuk Lukácsot, örömeinek, mint a „*Magnificat*”,¹²⁷ a „*Benedictus*”,¹²⁸ a betlehemi angyali ének¹²⁹ és a „*Nunc dimittis*”¹³⁰ evangéliumának gyöngyei. Az öröm hangulatával fejezi be írását.¹³¹ Ebben is egyezik mesterével, Pállal, akinek leveleiben újra és újra felcsendül a buzdítás az örömről.¹³²

Figyelmet érdemelnek még Lukács evangéliumában az asszonyok, akiknek alakját oly gyengéd finomsággal megörökítette. Talán azért fordult felénk oly figyelemmel, mert ők is azok közé tartoznak, akiknek Jézus váltságot hozott elnyomatásukban. Köztük első a Boldogságos Szűz Mária; azután Szt. Erzsébet, Ker. Szt. János anyja, és Anna próféta asszony. Más asszonyok Lukács evangéliumában: a naimi özvegy,¹³³ a bűnös asszony,¹³⁴ az asszony, aki Jézus anyját boldognak hirdette,¹³⁵ Mária és Márta,¹³⁶ a szegény özvegy, aki két fillért dobott a perselybe,¹³⁷ a keresztút asszonyai,¹³⁸ az asszonyok, akik Jézusnak szolgáltak.¹³⁹

d) A negyedik evangélium szerzője „az a tanítvány, akit Jézus szeretett”,¹⁴⁰ ez pedig Szt. János apostol volt, Zebedeus és Szalóme fia. Az apostol evangéliumát öreg korában Ephesusban írta. Célja volt Krisztus istenségét megvédeni az eretnenségekkel szemben, amelyek az első század vége felé felléptek. Ezt a célt maga is kifejezi evangéliumának végén, amikor azt írja: „Jézus még sok csodát művelt tanítványai szemeláttára, de azokat nem írtam meg ebben a könyvben. Ezeket viszont azért írtam, hogy higgyétek: Jézus a Messiás, az Isten Fia, és hogy a hit által életetek legyen benne.”¹⁴¹ Más célja volt a hívek épülését szolgálni.

Szt. János evangélista kevés csodát beszél el, hisz előtte ezeknek jó részét már leírta az első három evangélista. Inkább olyanokat hoz, amiket ők nem említene, és ezeket részletesen írja le. Példák: a kánai menyegző,¹⁴² a születésétől fogva vak ember meggyógyítása,¹⁴³ Lázár feltámasztása,¹⁴⁴ a csodás halfogás a feltámadás után¹⁴⁵ stb.

János evangéliumában továbbá sok olyan részletet találunk, amelyeket az első három evangélista talán nem is tudott, de tudott ő, aki Jézus kedvelt és bizalmas tanítványai közé tartozott,¹⁴⁶ és ezek között is a legközelebb állt az Üdvözítő szívéhez. Ilyen részletek: Jézus

¹²⁶ 16,19 skk. L. még 6,20–26; 12,32–34; 14,13 skk.; 18,22–30; 19,8 skk.

¹²⁷ 1,46 skk.

¹²⁸ 1,68 skk.

¹²⁹ 2,14.

¹³⁰ 2,29 skk.

¹³¹ 24,52 skk.

¹³² Fil 4,4; 1Tessz 5,16; Róm 12,12; 14,17; Gal 5,22.

¹³³ 7,11 skk.

¹³⁴ 7,37.

¹³⁵ 11,27.

¹³⁶ 10,38.

¹³⁷ 21,2.

¹³⁸ 23,37.

¹³⁹ 8. sk. és 23,55 skk.

¹⁴⁰ Jn 21,20.24.

¹⁴¹ 20,31 sk.

¹⁴² 2,1 skk.

¹⁴³ 9,1 skk.

¹⁴⁴ 11,1 skk.

¹⁴⁵ 21,1 skk.

¹⁴⁶ Három ilyen tanítvány volt: Péter, János és az idősebb Jakab. Vö. Lk 8,51; 9,28; Mk 14,33.

beszélgetése első tanítványaival,¹⁴⁷ Nikodémus látogatásai,¹⁴⁸ a samariai asszony története¹⁴⁹ stb.

Jézus kínszenvedésének is János volt az apostolok közt egyedüli szemtanúja.¹⁵⁰ Egyedül tőle tudjuk azt a pontos részletet, hogy Jézust a Getszemáni kertből először nem Kaifáshoz, hanem Annáshoz vezették,¹⁵¹ egyedül ő írja meg, hogyan jutott be Péter a főpap udvarába „egy másik tanítvány” (János) közbenjárására.¹⁵² Az „Ecce homo” jelenetét is csak Jánosnál találjuk,¹⁵³ és azt is, hogy Jézus csontjait nem törték meg, hanem egy katona átdöfte oldalát.¹⁵⁴

A negyedik evangélium szerzőjének zsidó származását elárulja a könyvben előforduló sok *hebraizmus*. („Világosság fiai”, „kárhozat fiai” stb.) Látszik, hogy az író görögül írt ugyan, de héberül (arámul) gondolkodott. Amellett jól ismeri Palesztinát és részletesen ismerteti a zsidó szokásokat és szertartásokat. Helyrajzi adatai pontosak és a modern ásatások többet közülük meglepően igazoltak. Így pl. megtalálták azt az öt oszlopcsarnokot, amely a Bethesda fürdő mellett, a Juh-kapunál állott¹⁵⁵ és a „kikövezett udvart”, amelyen Pilátus bírói székét felállította.¹⁵⁶ Ilyen és hasonló adatok az evangélium szerzőjének megbízhatóságát is nagyfokon bizonyítják.¹⁵⁷

4. A synoptikus kérdés

Ha az első három evangéliumot olvassuk, feltűnik a nagy hasonlatosság közöttük. Körülbelül ugyanazon eseményeket mondják el azonos csoportosítással és sokszor azonos kifejezésekkel. Ezért nevezzük őket *synoptikusoknak*.¹⁵⁸ Természetesen különbségek is vannak az egyes synoptikus evangéliumok között, ami érthető különböző céljukból és az evangélisták különböző egyéniségéből.

¹⁴⁷ 1,35 skk.

¹⁴⁸ 3,1 skk.

¹⁴⁹ 4,7 skk.

¹⁵⁰ 19,35.

¹⁵¹ 18,13.

¹⁵² 18,15 sk.

¹⁵³ 19,5.

¹⁵⁴ 19,33.

¹⁵⁵ 5,2.

¹⁵⁶ Arámul „Gabbata”. 19,13.

¹⁵⁷ A kánai menyegzőnél: „Állott ott 6 nagy kőkorsó, a zsidóknál szokásos tisztálkodásra.” 2,6. Mikor Jézus azt mondta: „Bontsátok le ezt a templomot és én harmadnapra felépítem azt”, a zsidók megütközve kérdezték: „Negyvenhat esztendeig épült ez a templom, és te három nap alatt akarod felépíteni?” 2,19 sk. A samariai asszony történeténél az író megjegyzi: „A zsidók nem érintkeztek a samariaiakkal.” 4,9 Jézus vádlói nem mentek be Pilátus házába, „hogy tisztátalanokká ne legyenek, hanem hogy megehessék a húsvétot”. 18,28 Ilyen jellemző apróság sok van János evangéliumában, az elbeszélés hűségének jeléül.

Ha Jézus beszédeit Szt. János evangéliumában összehasonlítjuk azokkal, amelyeket a másik három evangélistánál olvasunk, akkor azonnal feltűnik, hogy amíg az utóbbiaknál a beszédek egyszerűek és szemléltetőek, addig Jánosnál *elvontak és magasan szárnyalók*. Ennek a különbségnek oka az, hogy az első három evangélista elsősorban Jézus galileai működését írja le, ahol beszédeit az egyszerű néphez intézte, míg Szt. János inkább a júdeai, főleg jeruzsálemi működéssel foglalkozik, ahol Jézus az írástudókkal és farizeusokkal vitakozott. Természetes, hogy ezek a zsidó nép tudósaival folytatott vitabeszédek másként hangzottak, mint a nép fiainak szóló tanítások. (Egyébként modern zsidó szaktudósok megállapították, hogy a Szt. János evangéliumában leírt vitabeszédek forma és tárgya szerint nagyon hasonlítanak a régi rabbik vitabeszédeire.)

¹⁵⁸ A görög *synopsis* szóból, amely együttnézést jelent. Ha ugyanis ezeknek az evangéliumoknak szövegeit oszlopokban párhuzamosan egymás mellé állítjuk, egy pillantással áttekinthetők, mintegy együtt nézhetők.

A synoptikus evangéliumok rokonságát a Szentírástudomány különbözőképp magyarázza. Egyik magyarázat a következő:

A három evangéliumnak közös forrásai voltak, ezek egyike a szóbeli katechézis, amely eléggé egyöntetű volt, és innen magyarázhatók az evangéliumokban levő hasonlóságok; de viszont nem volt olyan merev, mint egy írott szöveg, és innen az evangéliumokban fellelhető eltérések. A szóbeli katechézisen kívül közös forrásul szolgálhattak a synoptikusoknak a hitoktatók számára készült olyan feljegyzések is, mint aminőkről Lukács .evangélista megemlékezik.¹⁵⁹ Feltehető továbbá, hogy egyik evangélista használta a másik művét. Így az arám Máté-evangéliumot használhatta Márk, viszont Márkot biztosan használta Lukács, és mindkettőt használhatta az arám Máté görög fordítója.

¹⁵⁹ 1,1.2.

28. §. Az evangéliumok történeti jellege

1. Mikor írták az evangéliumokat?

Az első három evangéliumot Jeruzsálem pusztulása előtt írták. Ezt tudjuk

a) onnan, mert mindhárom evangélista megírja Jézus jövődölését Jeruzsálem pusztulásáról, de egyik sem szól annak teljesedéséről.

b) Jeruzsálem pusztulását a világ végével egybekapcsoltan írják meg,¹⁶⁰ már pedig, ha Jeruzsálem pusztulása után írták volna ezeket az evangéliumokat, akkor világosan szétválasztották volna a két jövődölést.

c) Máté említi, hogy a Judás pénzén vásárolt telket „*vér telké*”-nek nevezik mind a mai napig. Ámde Jeruzsálem pusztulása után mind a telek, mind annak neve feledésbe ment.

Közelebb is meghatározható a három első evangélium keletkezésének ideje. Lukácsról tudjuk, hogy evangéliumát az Apostolok Cselekedetei előtt,¹⁶¹ tehát 60 körül írta. Azt is tényként fogadhatjuk el, hogy Lukács használta Márkot, eszerint Márk evangéliumát 60 előtt írta. Viszont a megbízható hagyomány Mátét teszi meg elsőnek az evangélisták közül, miért is az evangéliumnak keletkezését kb. 55-re tehetjük, mielőtt még Palesztinából más országba ment az evangéliumot hirdetni.¹⁶²

Szt. János evangéliumát az első század végén írta 98–100 körül. Az bizonyos, hogy Péter halála már akkor ismeretes volt,¹⁶³ továbbá, már feltűntek azok az eretnokségek, amelyek Krisztus istenségét tagadták, és amelyek ellen János az evangéliumot írta. Ezek az eretnokségek azonban csak a század végén keletkeztek.

Azok a racionalista törekvések, amelyek az evangéliumokat mítoszoknak akarták feltüntetni és keletkezésüket a II. századba, sőt ennek is a második felébe akarták tenni, végleg összeomlottak, amikor Egyiptomban 1930 körül új papyrusz-leletek kerültek elő. Ezek a papyrusz-leletek az első század végéről és a második század elejéről valók és idézeteket, sőt szövegrészeket tartalmaznak az evangéliumokból. (Papyrus Rylands 457, Papyrus Egerton 2.) Egyiptom száraz levegőjében számos papyrusz maradt fenn, és ezek bizony nem a racionalistáknak, hanem a Biblia igazságának kedveznek.

A II. században az evangéliumok azért sem keletkezhetek, mert akkor már lehetetlen lett volna olyan hűséges korpét adni, politikai, vallási és helyrajzi adatokat nyújtani Jézus idejéből, mint aminőket az evangéliumokban találunk.

2. Az evangéliumok megbízhatósága és szavahihetősége

Az evangéliumok megbízhatóak, ha a) értelmes és kellő felkészültséggel bíró írótól valók, b) ha ezek az írók tudhatták, amit írtak és c) ha becsületesen csak az igazságot akarták megírni.

Miként láttuk, ezek a feltételek megvoltak mind a négy evangélistánál. Máté és Lukács már hivatásuknál fogva is értettek az íráshoz. Márk és János is olyan családból valók voltak,

¹⁶⁰ A jövődöléseknél hiányozni szokott az időbeli távlat. Jövő események látszólag a jelen síkjába esnek, illetve két különböző, egymástól távol eső esemény, mintha egy időben történnék. L. [22. § 3.](#)

¹⁶¹ ApCsel 1,1.

¹⁶² Simon-Dorado. Nov. Test. I. 1955. 53. l.

¹⁶³ Jn 21,19 – Péter halálát 67-re tehetjük.

amelyek jobb nevelést tudtak adni fiaiknak.¹⁶⁴ Mind a négynek megvolt tehát a korabeli műveltsége. Az is bizonyos, hogy tudhatták, amit írtak, mert hiszen kettő közülük szemtanú volt, kettő pedig apostolok tanítványa. *Becsületességükhöz és igazmondásukhoz sem fér kétség*, mert Annak tanítványai voltak, aki magát az „Igazság”-nak nevezte, és aki kíméletlen szigorral ostromozta a farizeusi hazugságokat. De nem is volt érdekük a hazugság, hisz azért, amit írtak, nem jutalom, hanem üldöztetés várt rájuk a világ részéről.

Hogy az evangélisták milyen tárgyilagos elfogulatlansággal írtak, az kitűnik abból a tényből is, hogy őszintén közlik Mesterük gyengeségét és gyötrődését az Olajfák hegyén és a kereszten, pedig tudták, hogy ezen a pogányok botránkozni fognak; és nem hallgatják el a tanítványok gyarlóságait sem, pl. anyagiasság gondolkodásukat, nehézkes felfogásukat, egymással való vetélkedésüket, megfutamodásukat, hitelenségüket, Péter tagadását stb.

Ha az evangéliumok forma szerint nem is olyan történelmi könyvek, mint *Tacitus*, *Suetonius* vagy *Flavius Josephus* történetírók művei, tartalmilag történelmi jellegük és értékük vitathatatlan. Távolról sem mesék, sem nem legendák. Egyes szereplő személyekkel és eseményekkel bekapcsolódnak a profán történelembe. Augusztus császár, Quirinus helytartó, Heródes király, Tiberius, Poncius Pilátus történelmi alakok; a népszámlálás, a lázadás és torony összeomlás, amelyekre az evangéliumokban célzás van, máshonnan is ismert történelmi események.¹⁶⁵ Az a kép, amelyet az evangéliumok Heródesről, és Poncius Pilátusról nyújtanak, pontosan megfelel annak a képnek, amelyet a profán történelem rajzol róluk, és amit a farizeusok, írástudók és szadduceusok jellemképéről az evangéliumok írtak, azt fedi Flavius Josephus zsidó történetíró jellemzése róluk. Akinek történelmi jellegét leginkább támadják, Szt. János evangélista, leginkább kitűnik pontos kronológiai és helyrajzi adataival.

3. Az evangéliumok és a racionalisták

Hogy az evangéliumok történelmi értékét a racionalisták mégis kisebbiteni, sőt tagadni próbálták, annak oka a bennük levő csodák és jövődölések. Racionalista előítélet ugyanis nem fogadhat el természetfeletti dolgokat. *Racionalista dogma*, hogy csodák nincsenek. Próbálták az evangéliumokat a mítoszok világába helyezni, de amint láttuk, ez nem sikerült. Az evangéliumok történelmi jellege nagyon erős. Erre megfelelő magyarázással, és ha kellett, a szövegek csavarásával törekedtek az evangéliumokat minden természetfeletti elemről „megtisztítani” („*Liberális*” iskola). A gyógyításokat természetes úton magyarázták: a betegek nagy hitével, vagy Jézus titokzatos gyógyító erejével, talán orvosságok használatával stb. A feltámasztottak szerintük tetszhalottak voltak, és Jézus maga is tetszhalottként került a sírba. Amit pedig természetes úton még az evangéliumi szövegek erőszakos elcsavarásával és hamisításával sem tudtak megmagyarázni, arra egyszerűen ráfogták, hogy későbbi betoldás, és törölték. Így azután az egyik ezt, a másik azt törölte, ki-ki a maga rendszere szerint, aztán összekaptak azon, hogy mit kell törölni, mit kell meghagyni, egymást támadták, egymást cáfolták, végül is nem maradt náluk az evangéliumokból más igazság, mint hogy élt valamikor egy Jézus nevű zsidó, aki újszerű tanokat hirdetett, amiért elítélték és

¹⁶⁴ Miként láttuk, Márk anyjának háza volt Jeruzsálemben, ahol az első keresztények gyülekeztek. János ugyan halász volt, akárcsak Péter, de a zsidóknál szokás volt, hogy iskolázott emberek is ragaszkodtak valamely mesterséghez. Szt. Pál nagy műveltsége mellett is a sátorkészítő mesterséget űzte. Sok kiváló rabbi is mesterséggel kereste kenyerét.

¹⁶⁵ Lk 2,1-2; Mt 2,1; Lk 3,1; 13,1-5.

felfeszítették. Ezt a kicsire összezsugorított Jézust *a történelmi Jézusnak* nevezték el, a másikat, a csodatevőt, *a hit Jézusának*.

Voltak azonban a racionalisták között következetes elmék, akik azt mondták: az evangéliumok történeti jellegét nem lehet részben elfogadni, részben tagadni, hanem vagy egészen elfogadjuk, vagy egészen tagadjuk. Erre egészen tagadták még azt is, hogy Krisztus történeti személy, azaz hogy valaha is élt. A kereszténység szerintük az első században Keleten elterjedt mindenféle misztikus tanokból alakult, és ehhez hozzáköltötték a hívek Krisztus alakját. Ámde Krisztus történeti voltát éppoly kevésbé lehet tagadni, mint Nagy Sándorét, Julius Caesarét, vagy Attiláét. Hogy Krisztus valóban élt és rendkívüli személyiség volt, azt hirdeti többi közt műve, a kereszténység.

Nem ismertetjük a különböző racionalista elméleteket, csak azt állapítjuk meg, hogy körükben bábeli nyelvzavar uralkodik, és velük szemben nyugodt fölényrel áll a katolikus álláspont az evangéliumok történeti igazságáról és Krisztus istenségéről.

B) Jézus krisztus

29. §. Jézus a megígért Messiás

1. Jézus Krisztusban teljesebben a messiási jövendölések

Hogy a zsidó nép messiást várt, az történeti tény. (L. 24. §.)¹⁶⁶ Hogy az eljövendő messiás Jézus volt, azt bizonyítják a jövendölések, amelyek őbenne teljesebben. Az evangéliumok ezeknek a jövendöléseknek nagy figyelmet szentelnek. Maga Jézus is gyakran hivatkozik rájuk.

Ezekből a jövendölésekből tudták a zsidók, hogy a Megváltó Juda törzséből fog eredni¹⁶⁷ és Dávid házából fog származni,¹⁶⁸ továbbá, hogy Betlehemben fog születni.¹⁶⁹ Heródes idejében mint közellevőt várták. Innen érthető a nagy izgalom, amely egész Jeruzsálemet elfogta, amikor a napkeleti bölcsek megérkeztek és a zsidók újszülött királya iránt érdeklődtek.¹⁷⁰

A Megváltó életkörülményei közül megjövendölték a próféták, hogy Szűztől fog születni,¹⁷¹ és hogy vakokat, sántákat, némákat, süketeket fog gyógyítani,¹⁷² továbbá, hogy lesz neki előfutárja, aki útját előkészíti,¹⁷³ és hogy neve Isten lesz.¹⁷⁴

A nevezetesebb jövendölésekből idézzük a következőket:

Összűleink bűnbeesése után így szól Isten a kígyóhoz: „*Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közéd, ivadékod és ivadéka közéd: Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel.*”¹⁷⁵ – Az asszony ivadéka, aki a kígyó fejét széttiporja, Jézus Krisztus. Ez a jövendölés az első örömhír a Megváltóról, az ún. protoevangélium.

Mikor Ábrahám Izsákot feláldozni akarta, Isten azt mondta neki: „*Megáldalak és megsokasítom ivadékodat... s ivadékosban nyer áldást a föld minden nemzete, mivel engedelmeskedtél szavamnak.*”¹⁷⁶ – Ábrahám ivadéka, akiben áldást nyer a Föld minden nemzete, Jézus Krisztus.

Halála előtt az öreg Jákob megáldotta fiait. Júda-fiának akkor a következőket mondta: „*El nem vétetik a fejedelmi pálcá Júdától, sem a vezér az ő ágyékától, míg eljő az Elküldendő, Az, akire a népek várakoznak.*”¹⁷⁷ Ez az elküldendő (Jézus Krisztus) örök időre magához ragadja a Júdát megillető fejedelmi pálcát.

¹⁶⁶ Zsidóország határain túl is elterjedt a hit az eljövendő Messiásról. Ezt a hitet tükrözi Vergilius római költő IV. eklogája, amely egy születendő gyermekről szól, akivel új és jobb kor jön a világra; továbbá Suetonius történetíró, aki szerint régi és elterjedt hit volt, hogy a zsidók magukhoz ragadják a világuralmat. „*Messias*” annyit jelent, mint fölment. Istennek fölmentjei voltak az ószövetségben a királyok, papok és próféták, de ez a cím végül is a zsidóktól várt szabadító neve lett.

¹⁶⁷ Ter 49,10.

¹⁶⁸ 2Sám 7,16. A próféták az eljövendő Messiást Dávid sarjának, mintegy második Dávidnak nevezik. Jer 23,5; 30,9; 33,15; Iz 11,1; Oz 3,5; Ám 9,11.

¹⁶⁹ Mik 5,2; Mt 2,5.

¹⁷⁰ Mt 2,3.

¹⁷¹ Iz 7,14.

¹⁷² Iz 35,5 skk.

¹⁷³ Iz 40,3; Mal 3,1.

¹⁷⁴ Iz 9,6.

¹⁷⁵ Ter 3,15.

¹⁷⁶ Ter 22,17.18.

¹⁷⁷ Ter 49,10.

Izaiás mondja: „Vessző kél majd Jessze törzsökéből, és virág nő ki a gyökérből. És rajta leszen majd az Úr lelke: a bölcsesség és az értelem lelke, a tanács és az erősség lelke, a tudás és jámborság lelke, és eltölti őt az Úr félelmének lelke.”¹⁷⁸ – A vessző, aki Jesszének, azaz Dávid atyjának törzsökéből támad, Jézus Krisztus, „Dávid fia”.

Mikeás próféta jóvendölése: „*De te Efrata Betlehemje, kicsiny vagy ugyan Júda ezrei között, mégis belőled származik majd nekem Izrael jóvendő uralkodója, aki kezdettől fogva, az örökkévalóság napjaitól fogva származott.*”¹⁷⁹ – Ezt a jóvendölést a papi fejedelmek és írástudók is a Megváltóra értették.”

Különösen megragadók azok a jóvendölések, amelyek a Megváltó kinszenvedésére vonatkoznak. A 21. zsoltár így szólaltatja meg a szenvedő Megváltót:

*„Istenem, Istenem, mért hagytál el engem? ...
 Ősatyáink te benned bizakodtak,
 bíztak és Te őket megszabadítottad.
 Hozzád kiáltottak, s megmenekültek,
 tebenned bíztak és meg nem szégyenültek.
 Én pedig féreg vagyok és nem ember,
 emberek csúfja, nép utálata.
 Gúnyolódó szóval illet mind, aki lát,
 fejet csóvál, elvonja ajakát.
 „Az Úrban bízok, hát segítse meg!
 ha szereti, hát szabadítsa meg!”
 „Torkom kiszáradt, mint cserép-darab
 és nyelvem ínyemhez ragadt,
 halál porába vezettél le engem.
 Átluggatták kezem, lábamat,
 megszámálhattam minden csontomat.
 Ők pedig bámészkodva csak mulatoznak rajtam,
 elosztják ruhámat maguk között,
 és sorsot vetnek köntösöm, fölött...”*¹⁸⁰

Izaiás próféta 53. fejezetében a fájdalmas emberének mondja a Messiást, megvetettnek, mint aki az utolsó az emberek között. „*Pedig ő a mi gonoszságainkért sebesített meg, a mi bűneinkért töretett össze, a mi békességünkért van rajta a fenyíték, és az ő kék foltjai által gyógyultunk meg. Mi mindnyájan, mint a juhok tévelyegtünk... s az Úr őreá helyezte mindnyájunk gonoszságát. Feláldoztatott, mert ő maga akarta, és nem nyitotta meg száját...*”¹⁸¹

Megjóvendölték még a próféták Jézus szegénységét,¹⁸² szelídségét,¹⁸³ és hogy számárháton fog Jeruzsálembe bevonulni.¹⁸⁴ Krisztus istenségét ismételten előre jelezték.¹⁸⁵ Föltámadását is előre megmondták¹⁸⁶ és a Szentlélek eljövetelét is megjósolták.¹⁸⁷

¹⁷⁸ Iz 11,1.2.

¹⁷⁹ Mik 5,2.

¹⁸⁰ Sík Sándor fordítása.

¹⁸¹ A próféta múlt időben beszél, mert megtörtént látomását beszéli el az eljövendő Messiásról.

¹⁸² Iz 7,15.

¹⁸³ Iz 42,2.3; Jer 11,19.

¹⁸⁴ Zak 9,9.

¹⁸⁵ Iz 7,14; 9,6; Zsolt 109,1.

¹⁸⁶ Zsolt 15,10.

Megjövendölték a zsidó nép vakságát és konokságát is, mert nem fogja felismerni és elfogadni Megváltóját.¹⁸⁸

Itt említjük meg Malakiás próféta jövendölését a zsidó papság és áldozat elvetéséről és az új áldozatról (a szentmise áldozatról), amelyet az egész világon be fognak mutatni.¹⁸⁹

Egyedül Máténál tizenegyszer hivatkozik Jézus a jövendölésekre, amelyek benne teljesednek, és ezenkívül még tizennégy beteljesedett ószövetségi jövendölést idéz az evangélista.

A jövendöléseken kívül az előképek is teljesedésbe mentek Jézusban. Különösen a *húsvéti bárányt*¹⁹⁰ és *Jónás prófétát*¹⁹¹ kell itt említenünk.

2. Téves és helyes messiási fogalom

A Jézus-korabeli zsidóknak téves fogalmuk volt az eljövendő Messiásról. Olvasták róla a zsolttárban:

*„Trónolni fog tengertől tengerig,
a folyótól a földhatárokig,
Az ellenfél térdet hajlít neki,
s a földet nyalják ellenségei.
Taizis királyai meg a szigetekéi ajándékkal hódolnak,
az arabok királyai meg Sába kincsekkel udvarolnak.
Hódol neki a föld minden királya
s minden nemzet őt szolgálja.”*¹⁹²

A zsolttáros itt a keletiek módjára szemléltető képekkel írja le a messiási ország dicsőségét és egyetemességét. A zsidók ezt a leírást szó szerint, testesen értelmezték és *hatalmas földi királyt vártak*, aki őket a római uralom alól felszabadítja, és országukat tekintélyessé és gazdaggá teszi. Nemzeti messiást reméltek, aki a többi néppel csak annyiban törődik, amennyiben uralma alá hajtja, és a választott nép szolgálivá teszi őket. Ugyanakkor teljesen figyelmen kívül hagyták azokat a jövendöléseket, amelyek szelíd és alázatos, szegény és szenvedő Megváltóról szóltak, aki igazságot, szeretetet és békét fog hozni és a bűnöktől az embereket meg fogja váltani.¹⁹³ Még a tanítványok is a téves messiási eszme hatása alatt éltek és feltámadása után kérdezték Jézust: „Uram, vajon mostanában állítod helyre Izrael országát?”¹⁹⁴

Csak kevesen vártak lelki Messiást, olyant, aki az egész világnak üdvöt hoz. Ilyenek voltak Zakariás,¹⁹⁵ az öreg Simeon,¹⁹⁶ Ker. Szt. János¹⁹⁷ és főleg a Boldogságos Szűz Mária.¹⁹⁸

¹⁸⁷ Joel 2,28.

¹⁸⁸ Iz 6,9.10.

¹⁸⁹ Mal 1,10.11.

¹⁹⁰ Kiv 12,46; Jn 19,36.

¹⁹¹ Mt 12,40; Lk 11,29 sk.

¹⁹² Zsolt 71,8 skk. Vö. még Zsolt 2,2 skk.; Mik 4,1 skk.; Zak 9,10.

¹⁹³ Iz 2,22 skk.; 11,1 skk.; 52,13 skk.; 53,11 skk.

¹⁹⁴ ApCsel 1,6. Vö. még Lk 24,21; Mt 20,21. Hogy mennyire idegen volt az apostolok lelkétől a szenvedő Messiás gondolata, arra nézve, lásd Péter esetét: Mt 16,22.

¹⁹⁵ Lk 1,72 skk.

¹⁹⁶ Lk 2,30–32.

¹⁹⁷ Jn 1,29.

¹⁹⁸ Lk 1,46 skk.

3. Jézus messiási magatartása

Jézust kortársainak hamis messiási felfogása bölcs tartózkodásra készítette. Ha mindjárt kezdetben nyíltan fellép, mint a megígért Messiás, akkor személye körül veszedelmes politikai mozgalom támadhatott volna, amely a zsidó népet a római hatalommal hozta volna összeütközésbe.¹⁹⁹ Azért bár messiási voltát tanítványai körében mindjárt kezdetben kinyilvánította,²⁰⁰ a tömegek előtt azt eleinte nem hangoztatta, sőt visszavonult, amikor mint Messiást királlyá akarták tenni.²⁰¹ Nem szerette, ha hírét terjesztették.²⁰² Jézus arra törekedett, hogy előbb a tanítványokban és a zsidókban a hamis messiási felfogást legyőzze, és azt helyes felfogással pótolja. Ezt a célt szolgálták példabeszédei az Isten országáról.²⁰³ Hirdette, hogy ő a bűnöktől akarja az embereket megszabadítani²⁰⁴ (tehát nem a római igától), és az igazság útján Istenhez akarja őket vezetni.²⁰⁵ Azt sem hallgatta el a zsidók előtt, hogy bár elsősorban hozzájuk jött,²⁰⁶ a pogányok és szamaritanusok számára is üdvösséget hozott, sőt ezek Izraelt bizonyos tekintetben meg is fogják előzni Isten országában.²⁰⁷ Azok, akik hamis messiási fogalomhoz ragaszkodtak, emiatt Jézus ellen fordultak, sőt életére törtek. Közéjük tartoztak az írástudók és a zsidó főpapok is. Elfogatása után kérdezték Jézustól: „Ha te vagy-e a Krisztus, mondd meg nekünk.”²⁰⁸ Es mikor Jézus helybenhagyta, hogy ő a Krisztus, halálra ítélték.

Pilátus is kérdezte Jézust: „Te vagy-e a zsidók királya?” És Jézus azt felelte: „Az én országom nem e világból való.”²⁰⁹

¹⁹⁹ Ezt tették Jézus után a hamis messiások: Theodás (ApCsel 5,36), a galileai Júdás (uo. 37), és fél századdal később Bar Kochba. A hamis messiásoktól okozott lázadások idézték elő Jeruzsálem pusztulását és a zsidó nép katasztrófáját Kr. u. 70-ben és 135-ben.

²⁰⁰ Vö. Jn 1,50.51; 2,14 skk.; 4,26; 6,68 skk.; Mt 16,16. stb.

²⁰¹ Jn 6,15.

²⁰² Mt 12,15.16; 16,20. stb.

²⁰³ Mt 13,1–52; Mk 4,1–34; Lk 8,4–18.

²⁰⁴ Lk 19,10.

²⁰⁵ Jn 14,6.

²⁰⁶ Mt 10,6; 15,24.

²⁰⁷ Mt 8,11.12; 20,16; 21,43.

²⁰⁸ Mt 26,63.64; Mk 14,61.62; Lk 22,66 sk.

²⁰⁹ Jn 18,33.36.

30. §. Jézus istensége

1. Mit mond Jézus önmagáról?

Abból, hogy Jézus a megígért Megváltó, még nem következik, hogy Isten Fia. A Megváltó lehetett volna kiváló ember is, a próféták legnagyobbika.

Hogy Jézus az Isten Fia, azt hitelesen tőle magától tudjuk. Megnyilatkozásai részben burkoltak – a farizeusok rosszindulatú leskelődései miatt – részben nyíltak, de mindenképpen számosak. Nikodémusnak Jézus azt mondta: „*Úgy szerette Isten a világot, hogy megszületett Fiát add, hogy mindenki, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örökké éljen.*”²¹⁰ A szőlőművesekről szóló példabeszédében Jézus elmondja, hogyan üzték el a bérlők a szőlősgazda szolgáit, akik a bért beszédni jöttek; végre is ez fiát küldé, akit a szőlőművesek megöltek. A szőlősgazdán itt Jézus Istent, fián pedig önmagát értette. Így értették a zsidók is.²¹¹

Istent Jézus állandóan *atyjának* nevezi, de nem úgy, mint mi, amikor a Miatyánkot imádkozzuk. Ezt az imát Jézus sohasem imádkozta sem külön, sem együtt tanítványaival, mert az utóbbiaknak Isten másképp volt atyjuk, mint neki. Nekik Isten azért volt atyjuk, mert gyermekeivé fogadta őket (és ez áll ránk is), Jézusnak azonban Isten atya volt természet szerint. Azért tesz Jézus éles megkülönböztetést, amikor így szól tanítványaihoz: „*Felmegyek az én Atyámhoz, és a ti Atyátokhoz.*”²¹² Valahányszor tehát mennyei Atyjáról szól, saját istenfiúságát hirdeti. Kimondja továbbá: „*Én és az Atya egy vagyunk.*”²¹³ Ezért a kijelentéséért a zsidók meg akarták őt kövezni, mert egyenlővé tette magát Istennel. De nemcsak burkolt formában, nyíltan is Isten Fiának mondta magát Jézus. Helybenhagyja Péter és Márta vallomását róla, az Isten Fiáról.²¹⁴ A születésétől kezdve vak embert meggyógyítása után megkérdezi: „Hiszel-e az Isten Fiában?” És mikor ez kérdi: „Ki az Uram, hogy higgyek benne?” – Jézus azt feleli: „Én vagyok az, ki veled szólok.”²¹⁵ Kihallgatása alkalmával, amikor életéről volt szó, *Kaifás előtt eskü alatt ünnepélyesen vallotta magát Isten Fiának.* Ezt a vallomását nagyon helyesen szó szerint értette mindenki, mert különben nem mondták volna: „Káromkodott, méltó a halálra.”²¹⁶

De magatartása és viselkedése is olyan Jézusnak, mint aki Istennek tartja magát. Bűnöket bocsát meg önhatalmúlag,²¹⁷ Mózes törvényeit nemcsak magyarázza, hanem módosítja és tökéletesíti is, és ezzel Mózes fölé helyezi, és Istennel egyenlővé teszi magát.²¹⁸ Magát a szombat urának nevezi,²¹⁹ és azt mondja: „*Mielőtt Ábrahám volt, én vagyok.*”²²⁰ Feltétlen engedelmességet követel, kívánja, hogy őt jobban szeressék az emberek, mint atyjukat, anyjukat, és hogy őérette mindenüket elhagyják,²²¹ sőt életüket is feláldozzák.

²¹⁰ Jn 3,16.

²¹¹ Mt 21,33–45; Mk 12,1–12; Lk 20,9–19.

²¹² Jn 20,17.

²¹³ Jn 10,30.

²¹⁴ Mt 16,16 skk.; Jn 11,27.

²¹⁵ Jn 9,35 skk.

²¹⁶ Mt 26,63 skk.

²¹⁷ Mt 9,2; Lk 7,48.

²¹⁸ Mt 5,17–48 – „Mózes törvényei” tulajdonképp Isten törvényei, és ezért ezeket nem módosíthatja, csak Isten.

²¹⁹ Mt 12,8.

²²⁰ Jn 8,58.

²²¹ Mt 10,37–38; 19,29.

Egy alkalommal azt kérdezte Jézus a farizeusoktól: „Mit tartotok ti a Krisztus felől? Ki fia? Felelik neki: Dávidé. Mondá nekik: Míképpen híjjá tehát őt Dávid lélekben Urának, mondván: Mondá az Úr az én Uramnak: Ülj az én jobbomra, míg ellenségeidet lábad számolyává teszem. Ha tehát Dávid őt urának hívja, hogy lehet ő annak fia?”²²²

Különösen Szt. János evangéliuma bővelkedik olyan kijelentésekben, amelyekkel Jézus isteni természetét nyilvánította. A már említetteken kívül idézzük még a következőket: „Az én Atyám mindeztideig munkálkodik és én is munkálkodom.” Ezért a nyilatkozatáért is Jézus életére törtek a zsidók, „mert egyenlővé tette magát az Istennel!”²²³ Az ítélet az Istenre tartozik, és azt is a maga jogának mondja Jézus: „Nem is ítél az Atya senkit, hanem az ítéletet egészen a Fiúnak adta – és hozzátette: –, hogy mindenki tisztelje a Fiút, amint tisztelik az Atyát. Aki nem tiszteli a Fiút, nem tiszteli az Atyát, aki őt küldötte,” Ezek szerint a szavak szerint Jézus annyira egy az Atyával, hogy ugyanaz a tisztelet, azaz isteni tisztelet illeti meg őt, mint az Atyát.²²⁴

Jézus vallomását önmagáról el kell fogadnunk. Ezt követeli erkölcsi jelleme, amelytől távol állt minden színlelés és hazugság, önzetlensége és nagy életszentsége, amely kizár minden csalást, végül bölcsessége és a vitákban megnyilvánuló éleslátása, amely viszont azt zárja ki, hogy önmaga felől tévedésbe essék. Mindamellet, bár joga volt az Úrnak követelnie, hogy egyszerű szavának higgyenek az emberek, istenségét csodáival és jövendöléseivel, legfőképpen pedig feltámadásával is bizonyította.

Krisztus istenségét őrajta kívül tanúsította Gábor arkangyal és Szt. Erzsébet,²²⁵ Ker. Szt. János²²⁶ és maga a mennyei Atya.²²⁷

Jézus Istensége oly átfogó gyökeres igazság, hogy belőle valamennyi más igazság következik: tehát, az, hogy van Isten, van halhatatlan lélek, van kinyilatkoztatás, van csalatkozhatatlan Egyház. Azért vannak teológusok, akik azt mondják, elég, ha az alapvető hittanban ezt az egy igazságot bizonyítjuk.

2. Jézus csodái

Az evangélisták közel 40 csodát mondanak el részletesen, amelyeket Jézus cselekedett. De említik, hogy ezeken kívül még számtalan csoda történt, amelyek nincsenek megírva az evangéliumokban.²²⁸ Jézus csodáit három csoportba oszthatjuk: 1. ördögűzések, 2. a természetben végbevitt csodák, minők a víz átváltoztatása, a kenyerek megszáporítása, a vízen járás, a háborgó tenger lecsendesítése, 3. az embereken véghezvitt csodák, minők a gyógyítások és halott-támasztások. Megjegyzendő, hogy Jézus ezeket a csodákat mind a maga nevében, azaz a saját hatalmával és erejével tette, míg a próféták és apostolok Isten nevében, a tőle nyert erővel tettek csodákat.

A racionalisták nem tudják, hogy mit kezdjenek Jézus csodáival. Voltak, akik egyszerűen tagadták azokat, mondván, hogy későbbi betoldások. (A „liberális” szentírásmagyarázók.) Ámde a csodák az evangéliumok szerves részei, összefüggnek a tanításokkal és oly nagy

²²² Mt 22,41–45. Vö. Zsolt 109 – Jézus emberi természete szerint fia volt Dávidnak, isteni természet szerint ura.

²²³ Jn 5,17.18.

²²⁴ Jn 5,22. skk.

²²⁵ Lk 1,32.43.

²²⁶ Jn 1,27.34.

²²⁷ Mt 3,17; 17,5.

²²⁸ Jn 21,25.

számmal vannak, hogy ha kihagyjuk őket, alig marad az evangéliumban más, mint értelmetlen váz. Próbálták tehát nem tagadni, hanem természetes úton magyarázni Jézus csodáit. (H. E. Gottlob Paulus, †1851, heidelbergi tanár és követői.) Feltételezték azt is, hogy Jézusban szuggesztív erő, hipnotikus képesség volt. Hitet, bizalmat tudott ébreszteni a betegekben, mint a jó orvos, és ezzel gyógyított. Nemde, ő maga mondta a vérfolyásos asszonynak: „Hited meggyógyított,”²²⁹ és a Jerikói vaknak: „Menj, a hited megszabadított?”²³⁰

Ámde a racionalisták is tudják, hogy szuggesztióval, hipnózissal, hitnek és bizalomnak felkeltésével szervi betegségeket, vakságot, süketiséget, sántaságot, bélpoklosságot stb. gyógyítani nem lehet. Főleg nem lehet halottakat feltámasztani, tengert lecsendesíteni, kenyeret sokasítani stb.

A halottak feltámasztását a „liberális” írásmagyarázók úgy próbálják természetes úton magyarázni, hogy azt mondták, hogy teszthalottakról volt szó. Ámde hogyan tudhatta Jézus, hogy a naimi ifjú vagy Jairus leánya csak tetszhalott? (Mert csak úgy állhatott volna eléjük biztonsággal, mondván: „kelj fel!”, különben kudarc érte volna!) A feltámasztott Lázár pedig azért sem lehetett tetszhalott, mert már negyednapos volt a sírban és szaga volt! Általában a liberális magyarázók nem riadtak vissza az evangéliumi szövegek elcsúszásától-csavarásától sem, csakhogy valami természetes magyarázatot kihozhassanak.

Jézus csodái tagadhatatlan tények, amelyek magukon viselik a csodák valódi tulajdonságait, az erő, bölcsesség és szentség jegyeit, és arra szolgálnak, hogy isteni küldetését és szavának igazságát bizonyítsák. Ő maga mondotta: „*Ha nem hisztek nekem, higgyetek a jeleknek, amelyeket köztetek cselekedtem.*”²³¹

3. Jézus jövődölései

Jézus tudta a jövődölőt, és ismerte az emberek titkos gondolatait, valamint a távoli eseményeket.²³² Miként csodái, hasonlóképp jövődölései és a titkos dolgok ismerete is istenségének bizonyítékai. Megjövődölte szenvedését, halálát és feltámasztását; Júdás árulását és Péter tagadását. Péternek azt is előre megmondta, hogy milyen halállal fog meghalni.²³³ Tanítványait eleve figyelmeztette, hogy üldözni fogják őket, a zsinagógából kizárják, bíróság elé állítják, megostorozzák, megölik őket az ő nevéért.²³⁴

Egyházáról azt jövődölte Jézus, hogy el fog terjedni, és mint a mustármag, nagy fává fog nőni.²³⁵ Azt is megmondta, hogy a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.²³⁶ A zsidó népről megjövődölte, hogy összességében nem lép az Egyházba, hanem ellenáll a hívásnak. Ez a nép, amely Isten első népe volt az ószövetségben, utolsó lesz a Messiás országában.²³⁷

Jézus legnagyobb jövődölése *Jeruzsálem pusztulásáról és a világ végéről szól*. Az előbbi az utóbbinak előképe, azért a két jövődölés együtt történik, sőt úgy látszik, mintha Jézus jövődölésében a világ vége mindjárt Jeruzsálem pusztulása után következne.²³⁸ Láttuk azonban (22. §. 3), hogy a jövődölésekben legtöbbször hiányoznak az időbeli távlatok, és

²²⁹ Mk 5,34.

²³⁰ Mk 10,52 – Jézus csodáit sokszor a hit megjutalmazására cselekedte, azért mondta: „Hited megszabadított.”

²³¹ Jn 10,38.

²³² Vö. Mt 9,3 sk.; Jn 4,18; Jn 1,48; Mt 17,26; Jn 11,14.

²³³ Jn 21,18 sk.

²³⁴ Mt 10,16 skk.

²³⁵ Mt 13,31 skk.

²³⁶ Mt 16,18.

²³⁷ Mt 19,30; 20,16; Lk 13,30.

²³⁸ Mt 24,29.

egy síkba kerülnek a különböző korabeli események. Hogy Jeruzsálem pusztulását és a világ végét időben szét kell választani, az következik abból, hogy az előbbi Jézus mint közel álló eseményt jövendölte meg,²³⁹ a világ végéről pedig azt mondta, hogy azt senki sem tudja, mikor lesz, még a mennybéli angyalok sem, csak az Atya egyedül.²⁴⁰

Jeruzsálem pusztulását *Flavius Josephus* zsidó történetíró, mint szemtanú írja meg. Történetéből tudjuk, hogy Jézus jövendölése még részletekben is pontosan beteljesedett. *Eusébius* (†339) keresztény történetíró szerint a keresztények elmenekültek Jeruzsálemből, amikor a rómaiak közeledtek, mert ismerték Jézus jövendölését, és szót fogadtak figyelmeztetésének: „Akkor, aki Júdeában van, fusson a hegyekbe!”²⁴¹

A világ végéről és Jézus második eljövételéről az első keresztények közül sokan azt hitték, hogy az még életükben bekövetkezik.²⁴² Ennek oka az volt, hogy Jézus nem mondta meg, mikor lesz a világ vége. Viszont az üldöztetések és szenvedések kiváltották a keresztényekből a nagy vágyakozást, hogy bárcsak hamar jönne az Úr megítélni a világot és megszabadítani övéit. A vágyakozásból sokakban remény lett, és ennek a reménynek adott kifejezést az őskeresztények egyik köszönési formája: „Maranatha”, azaz: „a mi Urunk eljő.”²⁴³ Sok erőt és vigasztalást merítettek az őskeresztények ebből a reményből.

A hit Krisztus közeli eljövételében hozta létre az ún. „chiliaszták”²⁴⁴ tanát, mely szerint az Úr Jézus eljön és övéivel uralmat alapít itt a földön, amely 1000 esztendeig fog tartani. (Vö. *Jel* 20,2.) Az Egyház türelemmel és elnézéssel volt az álmodozó ezen tanításával szemben, amely idővel magától elmúlt.²⁴⁵

Az egyes lélekre nézve Jézus eljövele már a halálkor megtörténik, mert hisz akkor ítéli meg az Úr a lelket.

Mikor Jézus a világ végét, és annak előképét, Jeruzsálem elpusztulását megjövendölte, akkor azt mondta: „*El nem múlik ez a nemzedék, míg mindez meg nem történik.*”²⁴⁶ Ezek a szavak Jeruzsálem pusztulására vonatkoznak, és válaszul szolgáltak a tanítványoknak arra a kérdésére, hogy mikor fog a jeruzsálemi templom Jézustól megjövendölt pusztulása bekövetkezni.²⁴⁷

²³⁹ Mt 24,34; Mk 13,29.30.

²⁴⁰ Mt 24,36; Mk 13,32.

²⁴¹ Mt 24,16.

²⁴² 1Tessz 4,13 skk.

²⁴³ 1Kor 16,22. Vö. *Jel* 22,17.20.

²⁴⁴ Chilíoi = ezer.

²⁴⁵ A világ végét Jézus inkább a távoli jövőbe helyezte, miként az aratásról, a mustármagról és a kovásról szóló példabeszédekből kitűnik. (Mt 13,39; 13,33; Mk 4,31.32.)

²⁴⁶ Mt 24,34. Vö. 23,36.

²⁴⁷ Mt 24,2.3. A Mt 24,34-gyel párhuzamos hely Mt 23,36 szintén Jeruzsálem pusztulására vonatkozik. Amint mondtunk, a jövendölésnél a különböző események részletei nincsenek pontosan szétválasztva.

31. §. Jézus feltámadása

1. A feltámadás tényének nagy fontossága

Jézus előre megmondta, hogy fel fog támadni.²⁴⁸ Különösen megjegyezték a zsidók a nevezetes mondást: „Bontsátok el ezt a templomot, és én harmadnapra felépítem azt.” Jézus ezt saját testéről értette.²⁴⁹ Ha tehát fel nem támadt, összeomlik a hit őbenne, és szavai, csodái, jövendölései mind értéküket veszítik. Azért mondja az Apostol: „Ha Krisztus fel nem támadt, akkor hiábavaló a mi hitünk.”²⁵⁰

Érthető ezek után, ha az apostolok prédikációjában Jézus feltámadása központi helyet foglal el.²⁵¹ Az is érthető, hogy a feltámadás történetét mind a négy evangélista részletesen elmondja. Végül nem csoda, ha a feltámadás botránykő volt minden idők hitetlenjeinek szemében, és azt következetesen támadták.

2. Szt. Pál tanúsága Jézus feltámadásáról

Mielőtt az evangéliumok tanúságát idéznők, megemlékezünk Szt. Pál tanúságáról, aki Jézus feltámadásának leglelkesebb hirdetője volt. Minden alkalmat felhasznált, hogy a feltámadt Krisztust hirdesse. Róla beszélt a pogányoknak is az athéni aeropágon²⁵² és a római helytartóknak Cezareában.²⁵³ A korinthusiakhoz írt első levelében (15,1. skk.) részletesen elsorolja, hogy hol és kinek jelent meg feltámadása után az Úr, és a végén hozzáteszi: „mindnyájuk után pedig mint idétlennek megjelent nekem is”. Ez a jelenés a damaszkuszi úton történt.²⁵⁴ Máskor is megjelent Jézus az Apostolnak, így pl. mikor Jeruzsálemben őrizetbe került.²⁵⁵ Szent Pál nagy elme és kiváló jellem volt, akinek tanúságában nem lehet kételkedni. A Feltámadottba vetett hitét életével és halálával igazolta.

A korinthusiakhoz írt levelében Szt. Pál egy olyan jelenést is említ, amelyre az evangéliumokban csak célzás történt,²⁵⁶ hogy ti. Jézus feltámadása után „*megjelent ötszáz embernek egyszerre, akik közül legtöbben még élnek*”. Mintegy ezekhez a még élő tanúkhöz utasítja a kételkedőket.

3. A négy evangélium tanúsága

Az evangéliumok elbeszéléséből két tény válik ki: a) az asszonyok, akik húsvét vasárnap hajnalán a sírhoz mentek, azt üresen találták és angyali jelenést láttak; b) Jézus feltámadása után többször megjelent övéinek.

ad a) *Az üres sírról* a zsidó főpapok próbálták elhitetni, hogy míg az örök aludtak, a tanítványok ellopták a holttestet.²⁵⁷ Kizárt dolog azonban, hogy a halálra ijedt tanítványok, akik előzőleg elszaladtak és azután bezárkóztak a zsidóktól való félelem miatt,²⁵⁸ erre

²⁴⁸ Mt 17,22; 20,19; Mk 9,30; 10,34; Lk 18,33; Jn 2,19 skk.; Mt 12,39.40; Lk 11,29.30.

²⁴⁹ Jn 2,19 skk.; Mt 26,61.

²⁵⁰ 1Kor 15,14.

²⁵¹ ApCsel 2,24; 3,15; 17,31; 23,6; 26,23.

²⁵² ApCsel 17,31.

²⁵³ ApCsel 24., 25., 26. fej.

²⁵⁴ ApCsel 9,3. skk.

²⁵⁵ ApCsel 23,11.

²⁵⁶ Mt 28,10; Mk 16,7.

²⁵⁷ Mt 28,13.

²⁵⁸ Jn 20,19.

vállalkoztak volna. De ha lett is volna ehhez bátorságuk, lehetetlen lett volna a nehéz követ elhengeríteni anélkül, hogy az örök fel ne ébredjenek. Lélektanilag is elképzelhetetlen, hogy a tanítványok hirdessék Jézus feltámadását, és ezt az állításukat vértanú halállal pecsételjék, amikor tudják, hogy az hazugság.

Az is különös volt, hogy az örök maguk hirdették, hogy aludtak, és ezalatt a holttestet ellopták. A római fegyelem igen keményen büntette a katonákat, akik őrhelyükön elaludtak.

ad b) A legnagyobb nehézséget a racionalisták számára a *feltámadt Jézus megjelenései képezik*. Az evangéliumok kilenc megjelenésről beszélnek, ebből kettő Galileában, hét Jeruzsálemben, illetve Jeruzsálem közelében, Emmauszban történt. Ezeket a jelenéseket az evangéliumokból kitörölni nem lehet, tehát magyarázni próbálják. Feltételezik, hogy a tanítványok hiszékeny emberek voltak, akik a jámbor asszonyok hírére, hogy a sír üres, hallucinálni kezdtek, és látni vélték a szeretett Mestert, akinek végleges letűnésébe nem tudtak belenyugodni. Ez a lelkiállapot – mondják – nagyon alkalmassá tette őket érzéki csalódásokra, jobban mondva hallucinációra, amit fokozott a tömeghisztéria ...

Kötelező szabály azonban az események magyarázatánál, hogy magukat az eseményeket ne aszerint magyarázzuk, ahogy szeretnők, ha megtörténtek volna, hanem aszerint, ahogy tényleg megtörténtek. Már pedig az evangéliumok elbeszélése szerint a *tanítványok bizony nem voltak hiszékenyek*, hanem nagyon is hitetlenkedtek.²⁵⁹ Nem hittek az asszonyok szavának, de kételkedtek még akkor is, amikor Jézus előttük állt.²⁶⁰ Azt hitték, kísértetet látnak, és az Úr Jézus szemükre is hányta hitetlenségüket. Jellemző Tamás konoksága, aki tíz társa egyöntetű tanúságának sem akart hinni, hanem saját szemeivel, sőt ujjával akart meggyőződni.²⁶¹ Ezek a józan galilei férfiak a természet emberei voltak, és nem megviselt idegzetű szobalakók. Sem vízióra, sem hallucinációra vagy tömeghisztériára nem voltak alkalmas médiumok. Végül is az a nagy határozottság és elszántság, amellyel a Szentlélek eljövetele után Jézus feltámadását hirdették, hallucinációkkal és víziókkal meg nem magyarázható.

Hozzátehetjük még a következőket: 1. hallucináció rendszeren csak egy érzék útján történik, ritkábban több érzék útján, és egészséges embernél sohasem valamennyi érzék útján. Márpedig az apostolok valamennyi érzékükkel meggyőződtek a feltámadt Jézus jelenlétéről, mert nemcsak látták és hallották, de ujjukkal meg is tapintották őt. 2. Hallucináció, vízió, ha egyszer történik, nem hagy mélyebb nyomot az ember életében, legfeljebb zavaró, nyugtalanító emlék marad; ha pedig ismétlődik és készséggé lesz, akkor lassanként megbontja a szellemi és erkölcsi élet egyensúlyát és mániában végződik. Ámde semmiféle ilyen rendellenes jelenséget az apostoloknál nem tapasztalunk. Meggyőződésük tiszta, erős, legyőzhetetlen. Az, hogy ismételten látták a feltámadt Jézust, semmiféle törést, vagy zavart szellemi és erkölcsi életükben nem okozott, csak megsokszorozta lelki erejüket, százezrek térítőjévé, oktatójává és vezetőjévé avatta őket.

4. Jézus tetszhalott volt?

A „természetes magyarázat” hívei egy időben azt igyekeztek bizonyítani, hogy Jézus csak tetszhalott volt. A hideg sírban magához tért, és megjelent a tanítványok között. Ennek az állításnak képtelensége azonban olyan szembeötlő, hogy soká nem tarthatta magát. Jézus ugyanis biztosan meghalt a kereszten. Ellenségei erről meggyőződést szereztek maguknak, mielőtt testét levenni engedték. Egy katona a levétel előtt még átszúrta oldalát, és abból vér és víz folyt. Jól jegyzi meg továbbá a racionalista D. F. Strausz (†1874), hogy egy életre kelt

²⁵⁹ Mt 28,17; Mk 16,14.

²⁶⁰ Lk 24,37.

²⁶¹ Jn 20,25.

tetszhalottal nem lehet megmagyarázni a kereszténység létrejöttét. „Egy félholt ember, aki sírjából kivánszorog, egy legyengült, tántorgó szegény nyomorult, aki orvosi segítségre, kötözésre és ápolásra szorul, és aki a végén mégis belehal sebeibe, nem kelthette a tanítványokban azt a benyomást, hogy ő a halál legyőzője és az élet fejedelme...”²⁶²

5. Jézus feltámadásának bizonyítéka az élő kereszténység

Ha Jézus fel nem támadt volna, a tanítványok csalódottan szétszéledtek volna,²⁶³ és Jézus ellenségeinek győzelme teljessé vált volna. Csak a feltámadt Jézus tudta a hitükben megrendült embereket újra összegyűjteni és felbátorítani. Csak ő tudott ellenségei körében olyan zavart kelteni, hogy fejüket vesztették a feltámadás hírének rohamos terjedésével szemben. Mire észbe kaptak és erőszakot alkalmaztak, az igazság már elindult hódító útjára.

²⁶² Ld. *Léonce de Grandmaison*, *Jesus Christ*, 1929. 409. 1.

²⁶³ A két emmauszi tanítvány már útban is volt, és Tamás is másfelé tájékozódott.

32. §. Egyéb külső és belső bizonyítékok az újszövetségi kinyilatkoztatás mellett

Bár Jézus csodái, jövődölései és feltámadása elegendő bizonyítékul szolgálnak istensége és így az általa közölt kinyilatkoztatás mellett, teljesség kedvéért nem mellőzzük az egyéb külső és belső bizonyítékokat sem, amelyek Jézus természetfeletti küldetését és istenségét igazolják.

1. Jézus jelleme

Jézus magát *Isten Fiának* mondta. Ugyanakkor Emberfiának is, nevezte magát, kétségkívül azért, hogy valódi emberségét is hirdesse. Két természet volt benne, Isten és ember volt egy személyben. Igen nehéz, ha ugyan nem lehetetlen, egy Istenember életét és viselkedését költeni oly módon, hogy mind az isteni fölség, mind pedig az emberi gyengeség ellentétei összhangban legyenek. Az evangéliumokban azonban ez az összhang tökéletesen megvan, jelölve, hogy nem költött dolgokat írnak.

Jézus isteni fölségét sugározta az a fölényes biztonság, amellyel a természet erőivel, emberekkel és ördögökkel szemben fellépett. Parancsolt a szeleknek és a tengernek, és csendesség lőn.²⁶⁴ Parancsolt a láznak, és az elhagyta a beteget.²⁶⁵ Az ördögök engedelmeskedtek neki.²⁶⁶ Beszédei tekintélyt sugároztak és az emberek azt mondták: „*Úgy beszél, mint akinek hatalma van*.”²⁶⁷ Feltett kérdésekre határozottan és biztosan válaszolt, nem véleményt mondott, hanem döntött.²⁶⁸ Nagy szellemi fölényével ellenségeit elnémította, az általuk furfanggal készített csapdát egy szavával leleplezte.²⁶⁹ Állította: „*Nekem adatott minden hatalom az Égben és a Földön*”²⁷⁰ – és azt oly isteni öntudattal mondta, hogy senki sem kételkedett szavai komolyságában. Isteni tulajdonságokat és jogokat hirdetett magáról, és ennek megfelelően viselkedett.

De az evangéliumok Jézusa igazi ember is volt. *Mindent, ami emberi, megtalálunk benne, kivéve a bűnt.* Szomorkodik, örül, éhez, szomjazik, elfárad, alszik, könnyezik, félelemtől gyötrődik, szereti tanítványait, barátai vannak, gondoskodik anyjáról, meghal. És ezek az emberi tulajdonságok sehol sem homályosítják el az isteni fölségét, sem nem jutnak ellentétbe vele.

Jellemében csodálatos arányosságot látunk. Semmi egyoldalú túlzás nincs benne, amit ne követhetnénk. Ker. Szt. János szigorú, önsanyargató életet él, Jézus ellenben lakomákon is részt vesz, ha meghívják. Tud kemény lenni és jajt mond a farizeusokra²⁷¹ és a szívtelen gazdagokra,²⁷² de elnéző a tanítványok gyarlóságai iránt²⁷³ és kegyes a megtérő bűnösökhöz.²⁷⁴ Szelíd és alázatos,²⁷⁵ de ugyanakkor megkívánja az őt megillető tiszteletet és

²⁶⁴ Mt 8,26.

²⁶⁵ Lk 4,39.

²⁶⁶ Mk 1,25 sk.; Lk 4,35.

²⁶⁷ Mt 7,29.

²⁶⁸ Mt 22,36 skk.; Mt 19,3 skk.; Mt 22,24 skk.

²⁶⁹ Mt 22,21; Jn 8,7.

²⁷⁰ Mt 28,18.

²⁷¹ Mt 23,13 skk.; Lk 11,42 skk.

²⁷² Lk 6,24 skk.

²⁷³ Mt 20,23.

²⁷⁴ Lk 7,47.48; 19,5; 23,43.

²⁷⁵ Mt 11,29. Vö. Lk 22,48.51; Jn 13,4 skk.

felszólal a sérelem ellen, mellyel személyét illetik.²⁷⁶ Érintkezik szegényekkel és gazdagokkal, előkelő és alacsony sorsúakkal; bűnösökkel és szentekkel, zsidókkal, samaritánusokkal és pogányokkal, írástudókkal és gyermekekkel; férfiakkal és nőkkel; hatóságokkal és egyszerű polgárokkal, betegekkel és egészségesekkel, – de minden körülmények között méltóságteljes, mindenkire kegyes és jóságos, leereszkedő és irgalmas. Nem személyválogató. Látjuk őt dicsőségben, hozsannázó néptől körülvéve, és gyalázatban, amint kereszttel a vállán végigvonul Jeruzsálem utcáin. Egy pillanatra sem veszt el önuralmát és nem tagadja meg önmagát. Nála tanítás és élet egy. Végtelenül önzetlen. Szenvedésében és halálában is oly nagy, hogy a pogány százados felkiált: „Ez valóban Isten Fia volt!”

Jézus jelleme a csodák és jövődölések mellett egyik külső bizonyítéka isteni küldetésének és így szavai igazságának.

2. Jézus tanításának gyors terjedése és fennmaradása

a) Jézus tanítása hamarosan elterjedt nemcsak Palesztinában, hanem a világ minden részében. Tacitus szerint már Néró idejében magában Rómában „ingens multitudo”, azaz roppant sokaság voltak a keresztények.²⁷⁷ Plinius helytartó Kr. u. 112 körül Kisázsából jelenti Traianus császárnak, hogy ott nagy számban vannak keresztények.²⁷⁸ Tertullianus keresztény író a II. század végén dicsekszik, hogy „bár csak tegnap óta vagyunk, minden helyet betöltünk”.

Ez a gyors terjedés természetes úton nem magyarázható, ha tekintjük az akadályokat, amelyeket a kereszténységnek le kellett győznie, és az eszközöket, amelyekkel rendelkezett. Az akadályok között volt a „felfeszített Isten”, akit az apostolok prédikáltak, és aki a zsidóknak botrány volt, a pogányoknak pedig oktalanság.²⁷⁹ Más akadály volt a pogányok laza erkölce és élvezetvágya, amiért is nem tetszhetett nekik a keresztény tan, amely önmegtagadást hirdetett. Ehhez járultak az előítéletek a keresztényekkel szemben. Zsidó szektának tartották őket, márpedig a zsidókat megvetették. Ráfogták a keresztényekre, hogy fajtalanokdognak és gyermekeket ölnek. Végül a véres és kegyetlen üldözések is akadályozták a kereszténység terjedését. Viszont a hitelesítés eszközei emberi szempontokból nagyon elégtelenek voltak. A hit terjesztőinek nem volt tudományuk, nem volt pénzük, sem hatalmuk és befolyásuk. Amint Szt. Pál a korinthusiakhoz írta: Isten a tanulatlanokat, a gyengéket, a világ szemében közönségeseket és megvetetteket választotta ki, hogy velük megsemmisítse, amik a világban nagyoknak látszanak.²⁸⁰

b) *De nem kevésbé csodálatos a kereszténység fennmaradása.* A legnagyobb birodalmak megdőltek, de Krisztus Egyháza ma is fennáll. Pedig állandóan támadták és támadják. A nyílt üldözéshez járul a sok rágalom, amit követői ellen szórnak, az áltudományok támadásai, az eretnokségek, a rossz keresztények élete. És ne mondja senki, hogy más vallások is fennmaradtak évezredek óta, így a mohamedánizmus, buddhizmus, parszizmus, – mert ezek a vallások követőiktől nem kívánják érzéki vágyaik megtagadását, és nincsenek is megmásíthatatlan hitelveik, éppen ezért üldözést sem szenvedtek.

²⁷⁶ Lk 7,44 skk.; Jn 18,23.

²⁷⁷ Annal. 15,44.

²⁷⁸ Ep. 10,96.

²⁷⁹ 1Kor 1,23. Ti. a pogányok oktalanságnak tartották az állítást, hogy Isten fel hagyta magát feszíteni.

²⁸⁰ 1Kor 1,26 skk.

Krisztus tanításának gyors terjedése és fennmaradása tehát nem magyarázható meg természetes okokból, miért is bizonyíték alapítójának isteni küldetése mellett. Ő mondotta: „*Íme, én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig.*”²⁸¹

Krisztus tanításának természetfeletti eredetét bizonyítják ennek a tanításnak csodás és üdvös hatásai is. Ezekről az utolsó fejezetben lesz szó.

3. Jézus tanításának belső igazsága és szépsége

a) *Jézus tanítása megfelel az ész követelményeinek.* A hitigazságok, amelyeket ő tanított, összhangban vannak a természeti vallás igazságaival, a hittitkok pedig, bár fölülmúlják felfogóképességünket, az emberi értelemmel nincsenek ellentétben. Sőt ezek a hittitkok éppen a keresztény vallás isteni eredetének bizonyítékai, mert ha nem volnának, ez a vallás sem volna több bármely emberi bölcselkedésnél.

Az evangéliumok erkölcsi parancsai is egyeznek a természetes etika törvényeivel. Ami bennük nekünk talán nem tetszik, az nem az emberi természettel, hanem csak a romlott természettel van ellentétben. Az evangélium tekintettel van azokra is, akik az Istennel való szorosabb egyesülést keresik, és ezek számára adja az „*evangéliumi tanácsokat*”. A külső cselekedetek mellett a belső érzület fontosságát hangsúlyozza, és a cselekedetek értékét a szándék szerint ítéli. *A legnemesebb indítók a szeretet.* De ahol a szeretet nem elég hathatós, ott az evangélium a félelmet is alkalmazza, csak hogy az embert a bűntől visszatartsa.

b) *A szívnek is megfelel az evangélium tanítása.* Éppen a szeretet az, ami után a szív vágyik, és amiben boldogságát keresi, és ezt a szeretetet teszi Jézus fő parancsá. A másik, amit a szív kíván, a lélek békéje. Ezt a békét mindnyájan érezték és érzik, akik az evangélium szerint éltek és élnek, és a bűnösök megtalálják, ha Isten irgalmát kérik. A bűnök megbocsátásáról szóló tan a gyarló emberi szív legnagyobb vigasza.

c) De Jézus tanításának nemcsak tartalma magasztos, hanem *formája is megragadó*, és stílusa is szépséges. A legmagasabb igazságokat olyan egyszerűen és világosan adja elő, hogy a tanulatlan ember, sőt a kisgyermek is megérti. Jézusnak nem egy mondanéja közmondássá lett minden művelt nép nyelvén. Hasonlatai szemléltetők, példabeszédei a világirodalom remekei.

Jézus magáról azt mondotta: „*Én vagyok az út, az igazság és az élet.*”²⁸² „*Én vagyok a világ világossága.*”²⁸³ Ezeket a szavakat az evangéliumok tartalma és formája is igazolja.

4. A racionalisták Jézust egy sorba állítják más vallásalapítókkal, a keresztény vallást pedig más világvallásokkal

Álláspontjuk azonban tarthatatlan. A nagy keleti vallások alapítóinak: a perzsa *Zoroaszternek* (Kr. e. VII. század)²⁸⁴ és a hindu *Buddhának* (Kr. e. VI. század) életéről keveset tudunk, csak annyit, amennyit a történettudomány nagy nehezen összeszedett róluk. Ami „természetfeletti” elem életükben jelentkezik, az későbbi idők betoldása. Jézus személye ellenben éles történeti megvilágításban áll előttünk, és természetfeletti jellege is biztos és megbízható forrásokból ismeretes.

²⁸¹ Mt 28,20.

²⁸² Jn 14,6.

²⁸³ Jn 8,12.

²⁸⁴ A perzsa vallás követői, a *parszik* (helytelenül tűzimádóknak is nevezik őket), ma már kevesen vannak.

Jóval később élt *Mohamed* (fellépett 620-ban). Őt minden rendkívülisége mellett is jellemezte nagy érzékisége és erőszakos, sokszor kegyetlen természete, s ezért Isten küldöttjének el nem fogadhatjuk.

A nagy keleti vallások pedig éppen nem hasonlíthatók össze a kereszténységgel. Zoroaszter két teremtőben hisz: jóban (Ormuzd) és rosszban (Ahrimán), és istentisztelete tele van babonás szokásokkal és varázslásokkal. Bár Buddha éppen a politeizmus ellen lépett fel, követői, a buddhista néptömegek, az istenek egész seregében hisznek, és őt magát is megtették istennek. A hindu vallás, bár van egy panteista változata is, fantasztikus istenregék és babonák szinte kiismerhetetlen keveréke. A buddhizmus és hinduizmus életeszménye a Nirvánába jutás, a megsemmisülés, azért minden életvágy és érzelem kiölésére törekszenek, tehát *élet-tagadók*. A kereszténység életcélja viszont az örök boldogság és a krisztusi tökéletesség, amihez az életerők felfokozása szükséges, a kereszténység tehát *élet-igenlő*.

A pogány vallásokkal való összehasonlítás csak arra jó, hogy Krisztus személyének és tanításának rendkívüliségét és isteni jellegét még jobban kiemelje és bizonyítsa.

III. rész: Az Egyház

33. §. Az Egyház fogalma. Az egyház alapítása

1. Mit értünk Egyházon?

Kezdetben kétféle értelemben szerepel ez a szó: egyház. a) Szűkebb értelemben jelenti a hívek helyi vagy tartományi csoportját, és így beszélünk korinthusi vagy palesztinai egyházról; b) tágabb értelemben jelenti az egész világon élő katolikus keresztények társaságát.

A magyar szó: egyház, a régi „id” (szent) és „ház” szóból lett, és tulajdonképp templomot jelent. Csak átvitt értelemben jelenti a hívek közösségét, akik a templomban összegyűlni szoktak. Az *ecclesia* szó görög „kaleo” = „hívni” szóból ered, és eredetileg olyan gyülekezetet jelentett, amely hívásra jött össze.

Jogi meghatározás szerint *az Egyház az egész földön élő katolikus keresztények társasága, amelynek látható feje a pápa*. Ezen jogi meghatározás mellett van egy másik, amely Szt. Páltól való, és amely jobban kiemeli az Egyházban rejlő szeretetközösséget. Eszerint az Egyház Krisztus misztikus teste, és mi ennek a testnek a tagjai vagyunk. A tagoknak különböző szerepe van a testben, hasonlóképp különböző szerepe van Krisztus misztikus testében a püspököknek, papoknak és híveknek, valamint a karizmával megáldott választottaknak.²⁸⁵ A láthatatlan fő maga Krisztus, látható helytartója a pápa. Krisztustól, a főtől árad szét minden kegyelem az Egyház tagjaiba, és minden tag egyesül övele. A tagokat egymás közt összefűzi a szeretet. Minthogy pedig az Egyház a Krisztus misztikus teste, azért, aki az Egyházat üldözi, Krisztust üldözi, és amikor az Egyház tanít, Krisztus tanít, amikor az egyház győz, Krisztus győz.²⁸⁶

2. Az Egyházat Krisztus alapította

Az Egyház alapítása fokozatosan történt. Jézus tanítványokat gyűjtött maga köré és közülük kiválasztott tizenkettőt, akiket apostoloknak nevezett, őket külön oktatásban részesítette és külön felhatalmazásokat adott nekik. Felhatalmazta őket az ige hirdetésre,²⁸⁷ az oldásra és kötésre,²⁸⁸ az áldozat bemutatására,²⁸⁹ a keresztre,²⁹⁰ és a bűnbocsánatra.²⁹¹ Főt is állított élükre Szt. Péter személyében.²⁹² Lelki hatalmuk alá vetette a híveket, amikor így

²⁸⁵ A *karizmák* az ősegyházban a Szentlélek ajándékai voltak, amelyeket egyes hívek kaptak. Ilyenek a jövődőlés ajándéka, a nyelvek adománya, a szónoklás készsége stb. Ma is lehetnek a hívek közt választottak, akiket Isten különös képességgel, karizmával ajándékoz meg az Egyház javára.

²⁸⁶ Vö. Róm 12,4 skk.; 1Kor 12,27 skk.; Ef 1,22.23; 4,11.12; Kol 1,18.24; ApCsel 9,5.

²⁸⁷ Mt 28,20; Mk 16,15.

²⁸⁸ Mt 18,18.

²⁸⁹ Lk 22,19.

²⁹⁰ Mt 28,19.

²⁹¹ Jn 20,22.23.

²⁹² Mt 16,18; Jn 21,25 skk.

szólt: „Aki az egyházat nem hallgatja, legyen neked mint a pogány és a vámos.”²⁹³ Végül elküldötte nekik a Szentlelket, hogy velük maradjon a világ végéig.²⁹⁴

3. Az Egyház célja

Senki társaságot nem alapít célkitűzés nélkül. Az Egyház célja, hogy a kinyilatkoztatást (*depositum fidei*) őrizze²⁹⁵ és hirdesse, a lelkeket megszentelje és irányítsa, és ezáltal az embereket az üdvösségre vezesse. Ennek a célnak megvalósítására adta Jézus apostolainak a tanítói, a papi és a kormányzói hatalmat.

4. Az Egyház tökéletes társaság

a) Tökéletes társaságnak nevezzük az olyan társaságot, amelynek saját külön célja és céljának elérésére saját külön eszközei vannak, és ezért minden más társaságtól független. Ilyen tökéletes társaság csak kettő van, az *Egyház és az állam*. Az Egyház célja az emberek üdvösségének munkálása, az állam célja pedig az alattvalók földi boldogulásának előmozdítása. Sem az Egyház, sem az állam nem kölcsönzi más társaságtól azokat az eszközöket, amelyek céljuk megvalósítására szükségesek. Mindkettő Istennek köszönheti létét: az Egyház közvetlenül, az állam pedig közvetve az emberi természetén át. Isten ugyanis az embert természete szerint társas lénynek teremtette, a társaságban pedig kell lenni egy legfőbb hatalomnak, amely a tagokat a közös cél felé irányítja.

Az Egyházon és az államon kívül más tökéletes társaság nincs, mert mindazok a társaságok, amelyek léteznek, vagy az Egyházon belül, vagy az államon belül, vagy mindkettőben egyszerre helyezkednek el és tőlük függenek. Céljaik is alá vannak vetve a két független társaság céljának, és eszközeikben is rájuk szorúlnak.

Hogy az Egyház mint tökéletes társaság, minden más társaságtól független és csak Istennek van alávetve, az következik abból, hogy Krisztus közvetlenül adta át Szt. Péternek és az apostoloknak a lelki hatalmat, és sem Kaifást, a zsidók vallási fejét, sem Pilátust vagy a római császárt, mint politikai feljebbvalót nem vette figyelembe Egyháza alapításánál. Egyház és állam jogkörét élesen elválasztotta, amikor azt mondotta: „*Adjátok meg Istennek, ami Istené, a császárnak, ami a császáré.*”²⁹⁶

b) *Egyház és állam viszonya* a történelem folyamán különbözőképp alakult. Vannak államok, amelyek a katolikus vallást államvallássá tették, azt hivatalosan védik és támogatják, és az Egyház törvényeinek érvényét a közéletben is elismerik. Vannak viszont, amelyek minden ún. történeti egyházat támogatnak, anélkül, hogy egyiket is államvallásnak elismernék. Ismét vannak, amelyek teljes szabadságot adnak az Egyháznak, hogy éljen a maga hitelvei és törvényei szerint, de közvetlenül nem támogatják.

Az Egyház azt kívánja és azon munkálkodik, hogy *jó viszony álljon fenn a két tökéletes társaság között*. Ennek a jó viszonynak feltétele, hogy egyik a másikat segítse a maga sajátos céljának munkálásában anélkül, hogy egyik a másiknak belső ügyeibe avatkoznék. Mivel pedig ugyanazok az emberek az Egyháznak és államnak is alattvalói, azért vannak közös ügyek, amelyek mindkét tökéletes társaságot érdeklik, ilyenek a házassági ügyek, birtokügyek, iskolaügyek stb. Az ilyen közös ügyeket az egyenlőség alapján közös megegyezéssel, konkordátummal szokták szabályozni.

²⁹³ Mt 18,17.

²⁹⁴ Jn 14,16.

²⁹⁵ 1Tim 6,20.

²⁹⁶ Mt 22,21.

5. Krisztus látható Egyházat alapított

Ez következik az emberek látható voltából, akiknek számára Egyházát alapította. Ezek az emberek látható jel, a keresztség által lesznek az Egyház tagjai. Látható elöljárókat és látható főt is adott nekik Jézus az apostolok és Szt. Péter személyében.

A láthatatlan Egyház tanát *a hitújítók találták ki* a XVI. században, hogy igazolják elszakadásukat az Egyház törvényes látható fejétől, a pápától. Azt tanították, hogy az Egyház tagjai csak az igazak, de nem a bűnösök; illetve Kálvin szerint csak a predestináltak, az előre kiválasztottak, de nem az elvetettek. (Eszerint, ha a pápa bűnös, vagy nem tartozik a predestináltak közé, már nem is tagja az Egyháznak.)

Ezzel szemben bizonyos, hogy Krisztus látható Egyházat alapított. Ez következik hasonlataiból is, amelyeket az Egyházzal (a mennyek országáról) mondott. Hasonlította Egyházát kősziklára épített házhoz, hegyen épült városhoz,²⁹⁷ pásztor által legeltetett nyájhoz stb.

Hogy pedig az Egyházba nemcsak az igazak és predestináltak tartoznak, azt Jézus a szántófölddel példázta, ahol *a konkoly együtt terem a búzával*,²⁹⁸ és a tengerbe kivetett hálóval, amelybe jó halak mellett kivetendő haszontalan halak is kerülnek.²⁹⁹ Továbbá: Jézus nem rendelte volna a bűnbocsánat szentségét, ha Egyházában bűnösök is nem lennének, sem nem iktatta volna a Miatyánkba, hogy „bocsásd meg a mi vétkeinket”, ha csak szentek tartoznának az Egyházba.

²⁹⁷ Mt 5,14.

²⁹⁸ Mt 13,24 skk.

²⁹⁹ Mt 13,47.48.

34. §. Krisztus Egyháza hierarchikus

Ez a szó, hierarchia, görögül szent hatalmat jelent. Hierarchikus Egyház tehát az olyan egyház, amelyben egyeseknek szent, azaz lelki hatalmuk van, míg mások, az egyszerű hívek, ilyennel nem rendelkeznek.

1. Krisztus hierarchikus Egyházat alapított

Ez következik abból a tényből, hogy tanítványai közül egyeseket kiválasztott, apostoloknak nevezett, és nekik különleges megbízásokat és felhatalmazásokat adott.

2. Az apostolok gyakorolták is a szent hatalmat

A Szentlélek eljövetele után tanítottak, kereszteltek, bérmáltak és megszervezték az istentiszteletet, amelynek középpontjában a „kenyértörés” (későbbi néven szentmise) állott.³⁰⁰ Törvényeket és rendeleteket hoztak, és a hívek ezeknek alávetették magukat.³⁰¹ Diakónusokat szenteltek.³⁰² Pált és Barnabást elkülönítették a többi hívőtől és kézzel átadták nekik az apostoli tisztséget.³⁰³ Tudatában voltak annak, hogy ők nem a régi zsidó vallás egy ágát képezik, amely Áron nemzetségéből való főpapok vezetése alatt áll, hanem új egyház szervezői, amelynek tagjait a keresztség és a közös hitvallás (apostoli hitvallás) elválasztja a zsinagógától, és amelyben ők az előjárók, nem pedig Áron utódai.³⁰⁴

Ugyanez tűnik ki Szt. Pál apostol leveleiből. Tanít, keresztel,³⁰⁵ bérmál,³⁰⁶ szabályokat ad az istentiszteletről³⁰⁷ és a keresztyén életéről,³⁰⁸ korhol és büntet³⁰⁹ stb. Apostoli hatalmát és tekintélyét oly nyomatókkal hangsúlyozza, hogy azzal szemben még az ég angyalainak sem lehet szava.³¹⁰

3. A hierarchia az apostolok halála után is fennmaradt

Ők ugyanis utódokat rendeltek és azokat kézzel felszentelték.³¹¹ Ezeket az apostol-utódokat majd *püspököknek*, majd *presbytereknek* hívták.³¹² Szt. János apostol a „Jelenések” könyvében „angyaloknak” nevezi őket, ami küldöttet jelent.³¹³ Szt. Pál apostol tanítványainak, Timotheusnak és Titusnak utasításokat ad, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezzenek azok, akiket kézzel püspökké szenteltek.³¹⁴ Idővel a püspök elnevezés csak azokat illette, akik a teljes apostoli hatalmat örökölték, míg a presbyter cím az egyszerű

³⁰⁰ ApCsel 8,14 skk.; 2,14 skk.; 2,42.

³⁰¹ ApCsel 15. fej.

³⁰² ApCsel 6,6.

³⁰³ ApCsel 13,2.3.

³⁰⁴ ApCsel 5,29 skk.

³⁰⁵ 1Kor 1,14.16.

³⁰⁶ ApCsel 19,6.

³⁰⁷ 1Kor 11.4.5.20 sk.

³⁰⁸ Róm. 7,2 skk.; 1Kor 6,1 skk.; 7,1 skk.; 1Tim 2,8 skk.

³⁰⁹ 1Kor 4,21; 5,1 skk.; 2Kor 13,10; 2Tessz 3,14; 1Tim 1,18. skk.

³¹⁰ Gal 1,8. Vö. még 2Kor 5,20; Ef 6,19.20.

³¹¹ ApCsel 14,22; 2Tim 1,6; Tit 1,5.

³¹² „Püspök” elnevezést találunk a következő helyeken: ApCsel 20,28; Fil 1,1; 1Tim 3,2; Tit 1,7; 1Pét 2,25.

Presbyterek szerepelnek: ApCsel 14,22; 15,2.4.6.23.41; 20,17; 1Tim 4,14; 5,17.19; Tit 1,5; Jak 5,14.

³¹³ Jel 2. és 3. fej.

³¹⁴ 1Tim 3,2; Tit 1,7.

papoké lett.³¹⁵ A III. század elején a hierarchia kialakulása végleges volt és *püspökökből, papokból és diakónusokból* (szerpapokból) állott.

A hitújítók a hierarchia krisztusi, illetve apostoli eredetét tagadásba vették. Erre azonban nem a Szentírás indította őket, hanem az újításból folyó kényszerűség. Ugyanis elszakadván az Egyháztól, megszakadt köztük az apostoli utódlás. *Luther, Kálvin* stb. nem szentelhettek püspököket és papokat, és ennek tudatában is voltak. Azért azt hirdették, hogy az ősegyházban mindenki egyenlő volt, és a papi (püspöki) hatalmat a hívek egyetemessége kapta Krisztustól. A hívek joga tehát kijelölni és kiemelni maguk közül azokat, akik ezt a hatalmat az ő nevükben gyakorolják. (Luther ezt a jogot a fejedelmekre ruházta.) Állításuk igazolására hivatkoznak Szt. Péterre, aki a híveket „választott nemzetségnek, királyi papságnak, szent nemzetnek” hívja.³¹⁶ Szt. Péter szavai azonban az összefüggés szerint képletesen értendők, úgy ti., hogy a keresztények szent és áldozatos életük által emelkedjenek a királyi papság méltóságára. Ha szó szerint értelmeznők az idézett szavakat, akkor ellenkezésbe kerülne minden szentírási helyekkel, amelyek világosan és határozottan megkülönböztetik a püspököket, papokat és diakónusokat az egyszerű hívektől.³¹⁷

4. A kormányzati és rendi hatalom megkülönböztetése

Sz. Pál apostol a püspököknek kormányzati hatalmat tulajdonít (*protestas iurisdictionis*), amikor azt mondja róluk, hogy a Szentlélek az Egyház kormányzására rendelte őket.³¹⁸ A kormányzati hatalommal (joghatósággal) jár a törvényhozói, a bírói és büntető hatalom.³¹⁹ Az apostolok és utódaik ezek mindegyikét gyakorolták.³²⁰ De ugyancsak Szt. Pál magát és apostoltársait Krisztus szolgáinak és Isten titkai sáfárainak is nevezi.³²¹ Mint Isten titkainak sáfárai mutatják be a szentmiseáldozatot és szolgáltatják ki a szentségeket, köztük az egyházi rend szentségét is.³²² A hatalom, amellyel ezt teszik, a rendi hatalom (*potestas ordinis*).

A két hatalom lehet külön, egyik a másik nélkül. Egy a pápától kinevezett és székébe beiktatott püspök kormányozhatja egyházmegyéjét, mielőtt még püspökké szentelnék, tehát gyakorolhatja a kormányzati joghatóságot a rendi joghatóság nélkül. És viszont lehet valaki felszentelt püspök anélkül, hogy tényleges egyházmegyéje lenne, és kormányzó hatalmat gyakorolhatna. *Mindkét hatalmat gyakorolja a felszentelt megyéspüspök.*

³¹⁵ *Episcopus* = felügyelő, *presbiter* = idős.

³¹⁶ 1Pét 2,9.

³¹⁷ Ezt a határozott megkülönböztetést bizonyítja Szt. Kelemen pápa levele is a korinthusiakhoz (Kr. u. 96.), amelyben megrója ezeket, amiért egyházi elöljáróknak nem akartak engedelmességni. Azt mondja, hogy amint Jézus Krisztust Isten küldötte, hasonlóképp az apostolokat Jézus Krisztus. Az apostolok pedig presbitereket és diakónusokat állítottak: „Akiiket pedig az apostolok állítottak, vagy utánuk az egész Egyház jóváhagyásával más elöljáró férfiak, azokat nem lehet megfosztani hivataluktól igazságtalanság nélkül.” (Ep. ad Cor. 44.) Látjuk ebből a levélből, hogy az ősegyházban az elöljárói hatalmat az apostoloktól és rajtuk keresztül Krisztustól eredeztették, és nem a néptől.

³¹⁸ ApCsel 20,28. Vö. még 2Kor 5,20; 1Kor 4,17 skk. 1Pét 5,1.2.

³¹⁹ Vö. Mt 16,19 és 18,18.

³²⁰ L. fentebb 2. p.

³²¹ Kor 4,1.

³²² ApCsel 14,22; 1Tim 4,14; 2Tim 1,6; Tit 1,5.

5. Különbség a klérus és a laikusok között

A fentiekből következik, hogy az Egyházban a lelki hatalmat csak erre kiválasztott férfiak gyakorolhatják, akiknek testületét klérusnak nevezzük.³²³ Velük szemben áll a hívők, más néven laikusok serege. A megkülönböztetésnek gyökere Krisztus intézkedése, aki egyeseket tetszése szerint kiválasztott,³²⁴ és csak ezeknek a kiválasztottaknak adta át az oldás-kötés, a tanítás és keresztelezés, az áldozatbemutatás és bűnbocsátás hatalmát. Azért a trienti zsinat ünnepélyesen elítélte azokat, akik állítják, hogy minden kereszténynek joga van az igehirdetésre és valamennyi szentség kiszolgáltatására.³²⁵

³²³ Ez a görög eredetű szó sorsot vagy sorsrészt jelent, részint, mert viselői kisorsoltattak az Úr szolgálatára, részint mert sorsrészük maga az Úr.

³²⁴ „Magához híva, akiket ő akart.” Mk 3,13. Vö. Jn 6,71; 13,16.

³²⁵ Sessio VII. can. 19. de sacram.

35. §. Krisztus Egyháza monarchikus. Szt. Péter elsőbbsége

Monarchia az olyan társas szervezet, amelynek élén a legfőbb hatalom egyetlen ember kezében van.

1. Krisztus monarchikus Egyházat alapított, amikor Egyházában Péternek ígérte, illetve Péternek adta a legfőbb hatalmat. Történt pedig az ígért Fülöp Cezareája mellett, az átadás pedig feltámadása után a Genezáret tavánál. Mindkét esetben Jézus előzetes kérdésekkel hívta fel a figyelmet a bekövetkező intézkedések fontosságára.

2. Péter elsőbbsége és valóságos főhatalma

a) Fülöp Cezareájánál azt kérdezte Jézus „Kinek tartják az emberek az Emberfiát?” És miután a tanítványok e kérdésre válaszoltak, Jézus hozzájuk fordult: „Hát ti kinek mondotok engem?” És most Péter felelt, mondván: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia.” Jézus pedig felelvén, monda neki: „Boldog vagy Simon, Jónás fia, mert nem a test és vér nyilatkoztatta ki ezt neked, hanem az én Atyám, ki mennyekben vagy. Én is mondom tehát neked, hogy *te Péter vagy (azaz kőszikla), és én erre a kősziklára fogom építeni Egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. És neked adom a mennyek országa kulcsait, és amit majd megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is, és amit majd feloldasz a földön, fel lesz oldva a mennyekben is.*”³²⁶

Ezekkel a képletes, de világos értelmű szavakkal Jézus nem tiszteletbeli elsőbbséget, sem pusztá felügyeleti jogot ígért Péternek, hanem *valóságos elsőbbséget, primátust*, amellyel igazi hatalom jár az egész Egyházra kiterjedőleg.

Péter ugyanis ezek szerint a szavak szerint olyan sziklaalap, amelyen az Egyház roppant épülete nyugszik. Az egész Egyház tőle kapja a fenntartó és a részeket egybefoglaló erőt. Nélküle az egész épület összeomlik, részei szétesnek. Péter azonban a fenntartó és egybefoglaló erőt csak úgy tudja kifejteni, ha az Egyház minden részére, azaz minden tagjára kiterjedő valóságos hatalma van, amellyel a tagokat egy cél felé tudja irányítani.

Ugyanez következik *a kulcsok átadásából*. A kulcsok birtokosa akár házban, akár városban, valóságos hatalommal rendelkezik,³²⁷ mert ő szabja meg, hogy ki milyen feltételek mellett tartózkodhatik a házban, illetőleg a városban, ő határozza meg a ház vagy a város rendjét, amelyhez kinek-kinek alkalmazkodnia kell, ha nem akarja, hogy kizárassék. Végül az oldás és kötés hatalma mindenkor törvényekkel való megkötést és törvényektől való feloldást jelentett.

Jézus ezzel a képletes beszéddel világosabban kifejezte akaratát, mintha szó szerint értendő mondatokkal beszélt volna, mert a szavak értelme idővel változhatik vagy elmosódhatik, a képeké ellenben mindig ugyanaz marad.

b) Ugyancsak világos hasonlattal történt a főhatalom átadása Péternek és a Genezáret tavánál.³²⁸ Itt is kérdéseket tett fel Jézus. Azt mondta Péternek: „Simon, Jónás fia, jobban szeretsz-e engem ezeknél?” Felelé neki: „Igen, Uram! te tudod, hogy szeretlek téged.” Mondá neki: „*Legeltesd bárányaimat!*” Ismét mondá neki: „Simon, Jónás fia, szeretsz-e engem?” Felelé neki: „Igen Uram, te tudod, hogy szeretlek téged!” Mondá neki: „*Legeltesd*

³²⁶ Mt 16,13 skk.

³²⁷ A város kulcsainak átadása a legújabb időkig jelentette a hatalom átadását a hódítónak.

³²⁸ Jn 21,15 skk.

bárányaimat.” Harmadszor mondá neki: „Simon, Jónás fia, szeretsz-e engem?”

Elszomorodék Péter, hogy harmadszor kérde őt: Szeretsz-e engem? és felelé neki: „Uram, te mindent tudsz, te tudod, hogy szeretlek téged.” Mondá neki: „*Legeltesd juhaimat.*”

Jézus a híveket többször nevezte nyájának,³²⁹ magát pedig pásztornak.³³⁰

Megkülönböztette magát a bérestől.³³¹ A pásztor a nyáj tulajdonosa, teljhatalmú ura. Jézus mennybemenetele előtt ezt a *legfőbb pásztori tisztséget adta át Péternek* nyája felett; helyettesévé tette teljes hatalommal. És nehogy a nagy hatalom birtoklása zsarnokká tegye Pétert a nyáj felett, azért kérdezte őt Jézus háromszor: „szeretsz-e engem?” (Háromszor kérdezte, hogy jóvá tegye hármas tagadását, és háromszor bízta rá nyáját, nehogy bárki is kételkedjék Jézus bocsánatának és bizalmának teljességéről.)

Jézus szavaiból az is következik, hogy Péter hatalma az egész Egyházra: bárányokra és juhokra egyaránt kiterjed.

3. Péter tiszteletbeli elsőbbsége

A valóságos főhatalom a tiszteletbeli elsőbbséget is magával hozza. Jézus ezt is megadta Péternek. Mindjárt működése kezdetén megtisztelő nevet adott neki, amely hivatalának természetét is kifejezte.³³² Meglátogatta házában,³³³ az ő hajócskájába szállott, amikor a tó partján prédikált,³³⁴ és őt részesítette a csodálatos halfogásban.³³⁵ Kifizette helyette a templomadót,³³⁶ és neki mosta meg elsőnek a lábait.³³⁷ Feltámadása után külön megjelent Péternek.³³⁸ Az evangélisták is megtisztelik Pétert azzal, hogy mindig első helyre teszik, amikor az apostolok névsorát közlik,³³⁹ és általában többet szerepeltetik Pétert, mint bármely más apostolt.

4. Péter valóságos főhatalmat is gyakorolt

A Szentlélek eljövetele napján ő szólt a tömeghez,³⁴⁰ és ugyancsak ő volt az apostolok szónivője a főtanács előtt.³⁴¹ Ő választotta Júdás helyébe Mátyás apostolt,³⁴² ítélte Ananiás és Szafira ügyében³⁴³ és felvette az első pogányokat az Egyházba.³⁴⁴ A jeruzsálemi apostoli zsinaton elsőnek szólalt fel és döntő erővel nyilvánította véleményét.³⁴⁵

Ezzel szemben fel szokták hozni Szt. Pál apostolnak a Galatákhöz írt levelét, amelyben ez áll: „*Midőn pedig Kéfás (Péter) Antiochiába jött, szemtől szembe ellenálltam neki, mert méltó*

³²⁹ Mt 9,36; 10,6; 18,12; Lk 12,32.

³³⁰ Jn 10,2 skk. – Szt. Péter Jézust a pásztorok fejedelmének hívja: 1Pét 5,4.

³³¹ Jn 10,12.

³³² Jn 1,42.

³³³ Mt 8,14.

³³⁴ Lk 5,3.

³³⁵ Uo.

³³⁶ Mt 17,26.

³³⁷ Jn 13,6.

³³⁸ Lk 24,34; 1Kor 15,5.

³³⁹ Mt 10,2; Mk 3,16; Lk 6,14; ApCsel 1,13.

³⁴⁰ ApCsel 2,14.

³⁴¹ ApCsel 4,8.

³⁴² ApCsel 1,15 skk.

³⁴³ ApCsel 5,3 skk.

³⁴⁴ ApCsel 10. fej.

³⁴⁵ ApCsel 15,7.

volt a feddésre.”³⁴⁶ Alattvaló – mondják – feljebbvalót nem feddhet, Szt. Pál tehát nem ismerte el Pétert feljebbvalójának. A valóságban Szt. Pál ezen szavaiból épp az ellenkező következtetést kell levonnunk. Szt. Pál ellenségei ugyanis aláásni törekedtek apostoli tekintélyét, és ő ennek védelmében mondta el, miként rosszállotta Péter eljárását Antiochiában, amikor ez a zsidóktól való félelmében nem mert a pogányokkal érintkezni. Szt. Pál egyszerűen azt akarta mondani: én is vagyok valaki az Egyházban, mert íme, még Pétert, a legfőbb apostolt is mertem testvéri feddésben részesíteni. Hogy Szt. Pál nem tagadta Péter elsőbbségét, az következik ugyanabból a levélből, ahol elmondja, hogy megtérése után Jeruzsálembe ment, „hogyan lássa Pétert”, és nála maradt 15 napig.³⁴⁷

³⁴⁶ Gal 2,11.

³⁴⁷ Gal 1,18. Vö. még 1Kor 15,5.

36. §. Szt. Péter utódai a római pápák

1. Szt. Péter nem maradhatott utódok nélkül

Ha nem lettek volna utódai, akkor az Egyház alap nélkül, Isten háza kulcsok hordozója nélkül, Jézus nyája pásztor nélkül maradt volna. Ez azonban nem következhetett be, mert hisz az Egyháznak a világ végéig fenn kell állania.

A történelem tanúsága szerint *Péter utódai a római püspökök*, más néven pápák voltak. Minden időben őket ismerték el az Egyház fejének. Ez az elismerés azonban feltételezi, hogy maga Szt. Péter is Róma püspöke volt, és mint ilyen halt meg.

2. Hogy Péter Rómában élt, annak nyomát a Szentírásban is megtaláljuk. Maga az apostol-fejedelem ugyanis első levele végén azt írja a kisázsiai híveknek: „Üdvözl titeket a veletek együtt kiválasztott egyház *Babilonban*, és Márk az én fiam.”³⁴⁸ Kétségtelen, hogy ezt a levelet Szt. Péter Rómából küldötte, mert a keresztények abban az időben Rómát nevezték romlottsága miatt képletesen Babilonnak.³⁴⁹ De tanúsítja Szt. Péter római működését és ott bekövetkezett halálát a legrégibb időkbe visszanyúló, megszakítatlan hagyomány is. Az őskeresztény írók: *Szt. Kelemen pápa* (†97), *Szt. Ignác antiochiai püspök* (†107), *Szt. Irén lyoni püspök* (†202), *Tertullian hitvédő* (†220 körül), *Szt. Ciprián karthágói püspök* (†258) stb. ezt mint köztudomású tényt említik. Bár az apostolok általában nem telepedtek meg egy helyen, és Péter is bizonyára tett missziós utakat, működésének központja mégis a nagy birodalom fővárosa volt, és ott is halt meg. *Harnack* protestáns tudós, az újszövetségi szentírástudományban és az őskeresztény irodalomban elismert szaktekinély, ezeket mondja: „Hogy Péter Rómában vértanúhalált halt, azt valamikor elfogult protestánsok előítéletből tagadták, de ma már ez világos igazság mindenki előtt, aki nem akar vak lenni.” *XII. Pius pápa* Szt. Péter temploma alatt ásatásokat végzett, és ott meg is találták Szt. Péter sírját, amint azt a pápa 1950-ben karácsonyi szózatában a keresztény világnak hírül adta.

3. A római pápát mindig elismerték Péter utódának és az Egyház fejének

Ez az elismerés megnyilvánul a) abban a tiszteletben, amelyben a római egyház, illetve annak feje részesült. *Szt. Ignác antiochiai püspök* és vértanú a római egyházat a szeretetszövetség (azaz a kereszténység) elöljárójának mondja. *Szt. Irén lyoni püspök* és vértanú az eretnekek ellen írt művében azt írja, hogy a római Egyházzal annak elsőbbsége miatt minden egyháznak egyeznie kell a hitben. *Tertullian* még akkor is, amikor 202 után a montanistákhoz pártolt, a pápát legfőbb püspöknek (*Pontifex Maximus*), a püspökök püspökének nevezi. Az üldözések megszűnte után maguk a római császárok is az Egyház fejeként tisztelik a pápát, és *Jusztiniánusz császár* (527–565) törvénykönyvében elismeri őt minden egyház fejének (*caput omnium ecclesiarum*).³⁵⁰

b) De nemcsak tisztelet volt az, amit a püspökök, papok és hívek a pápák iránt kezdettől fogva tanúsítottak, hanem *joghatóságukat is elismerték*. Ez nyilvánult meg a gyakori *fellebbezésekben*, amelyekkel valódi vagy vélt jogsérelem esetén hozzájuk folyamodtak. Ha az eretnekek, a császárok vagy zsinatok püspököket elmozdítottak, az elűzött püspök rendesen a pápánál tett panaszt. A pápa kivizsgálta az ügyet és igazságot szolgáltatott. Megesett, hogy ő mozdította el a méltatlan püspököt. *I. Celesztin* pápa a tekintélyes

³⁴⁸ 1Pét 5,13.

³⁴⁹ Vö. Jel 17. és 18. feje. – Az igazi Babilon Szt. Péter korában romokban hevert.

³⁵⁰ Cod. Just. I. 7,8.

konstantinápolyi püspököt, *Nesztoriuszt* is megfosztotta állásától, és az ephezusi egyetemes zsinat (431) a pápa intézkedését jogosnak ismerte el.

c) *Hitviták esetén* igazhitűek és eretnekek egyaránt a pápához fordultak döntésért. Mikor a montanistákat³⁵¹ a kisázsiai zsinatok a II. század végén elítélték, az elítélt eretnekek háromszor is a pápához fordultak, de elutasításban részesültek. Viszont a katolikusokkal is megesett, hogy zsinati határozatukat a pápa elvetette. Ez történt az afrikai püspökökkel az újra-keresztelés kérdésében, ők ugyanis azon a véleményen voltak, hogy a katolikus hitre tért eretnekeket újra meg kell keresztelni. Szt. Ciprián karthágói püspök vezetése alatt ezt két zsinaton (255–256) ki is mondták. István pápa azonban hivatkozva Szt. Pétertől örökölt tisztségére, ezt a határozatot elvetette. „Nem kell újítani – írta –, hanem a hagyományokhoz kell ragaszkodni.” („*Nihil innovetur, nisi quod traditum erat.*”) A pápa döntése nem tetszett Szt. Cipriánnak, és szeretne volna annak megváltoztatását elérni, de eredménytelenül. István pápa döntése azóta is elfogadott szabály az egész Egyházban.

d) Az Egyházban mindig eleven és tevékeny volt a meggyőződés, hogy a hit egysége megőrzendő! Erre a *hitegységre éberen őrködtek a pápák*. De őrködtek a fegyelem és liturgia egységére is, amennyiben ezeknek bomlása a hit egységét is fenyegethette. Szt. Kelemen pápa Kr. u. 96-ban Korinthusba küldötte megbízottait, hogy a laikusok és presbyterek között kitört viszályt elintézzék. Levélben szinte bűn terhe alatt megkövetelte a korinthusiaktól, hogy döntésének engedelmeskedjenek.³⁵² Viktor pápa a III. század elején az ún. *húsvéti kérdés* egységes elintézését vonta jogkörébe. A kisázsiaiak ugyanis mindig Nisán hónap 14-én ülték Jézus halála napját és utána két nappal a húsvétot, ha az nem is esett vasárnapra. Rómában viszont, és az Egyház nagyobb részében, a tavaszi holdtölte után következő vasárnapon tartották húsvét ünnepét. A kisázsiaiak hivatkoztak arra, hogy ők a maguk szokását Szt. János apostoltól örökölték. Tekintet nélkül erre, a pápa kiközösítés terhe alatt felszólította őket, hogy a római szokáshoz alkalmazkodjanak. S valóban, ez a szokás lett általánossá az egész egyházban.

Ezek a példák csak egyes kiragadott esetek a keresztény ókorból. Bizonyos belőlük, hogy a római püspököt kezdettől fogva elismerték Szt. Péter utódjának és Krisztus helytartójának. A középkorban a pápa primátusát már senki kétségbe nem vonta, és az az újkorban is megingathatatlanul állott. *A vatikáni zsinat 1870-ben kimondta*: „Ha valaki azt állítja, hogy nem magának Krisztus urunknak rendelkezéséből folyik és nem isteni jogból következik az, hogy Szt. Péternek állandó utódai legyenek az egész Egyház felett álló elsőbbséggel, vagy hogy a római püspök nem utóda Szt. Péternek ugyanebben az elsőbbségben, az legyen kizárva az Egyházból.”

A pápák primátusát próbálják megmagyarázni abból a politikai túlsúlyból, amelyet Róma jelentősége állítólag nekik adott. Ámde Rómának, mint a birodalom székhelyének politikai súlyából a pápák semmiféle előnyt nem nyerhettek, mert hisz a politikai Róma fejei, a császárok üldözték őket; amikor pedig az üldözés megszűnt, Nagy Konstantin és utóda Konstantinápolyba tették át székhelyüket, miért is a konstantinápolyi püspök, és nem a római

³⁵¹ *Montánusz* 150 körül lépett fel, és azt tanította, hogy az ó- és újszövetség után egy „harmadik” szövetség következik, és ez a Szentlélek korszaka lesz. A harmadik szövetség megalapítójának magát hirdette. A montanisták magukat „lelkieknek” nevezték, és szigorúságukkal kérkedtek. Tiltották az özvegyek házasságát, a katonai szolgálatot, a művészeteket, a színházat, a nők ékszereit, és tagadták, hogy az Egyház minden bűnt megbocsáthat.

³⁵² Ep. ad Cor. 49. – A pápának ez az intézkedése annál figyelemre méltóbb, mert akkor Ephesusban még élt az utolsó apostol, Szt. János evangélista, aki közelebb volt a korinthusiakhoz. Mégis nem ő, hanem a római püspök intézkedett ügyükben.

püspök jutott ezen a réven befolyáshoz. Egyébként is a pápák mindig tudatosan Szt. Péterre, mint elődjükre, és nem politikai okra hivatkoztak primátusuk gyakorlásában.

37. §. Az egyház ismertető jegyei

Mivel az Egyháztól függ üdvösségünk,³⁵³ azért nagyon fontos, hogy Krisztus igazi Egyháza felismerhető legyen, és azt megkülönböztethessük az olyan felekezetektől, amelyek Krisztus egyházának vallják magukat, pedig nem azok. A niceai egyetemes zsinat szerint négy ilyen megkülönböztető tulajdonsága, más szóval ismertető jegye van az Egyháznak, és ezek a következők: 1. *egység*, 2. *szentség*, 3. *katolikusság (egyetemesség)*, 4. *apostoliság*. Ezeket a jegyeket a Krédóba is belefoglaltatta az Egyház e szavakkal: *Credo „unam, sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam”*³⁵⁴

1. Krisztus igazi Egyháza egy és egységes

Krisztus csak egy Egyházat alapított és nem többet. Péterre mint közsiklára nem egyházait építette, hanem Egyházát. Reá nem nyájait bízta, hanem nyáját. Akarta, hogy egy akol legyen és egy pásztor.³⁵⁵

De azt is akarta az Úr, hogy ebben az ő egyetlen Egyházában egység uralkodjék, és ezért az egységért imádkozott kinszenvedése előtt a mennyei Atyához.³⁵⁶ Ez a Krisztustól óhajtott egység megnyilvánul a kormányzatban, a hitben és a kegyelmi eszközökben. A kormányzatban azért, mert *egy feje* van az Egyháznak,³⁵⁷ a hitben azért, mert a világ minden részén *ugyanazt a hitet vallják* a katolikusok a kegyelmi eszközökben azért, mert *ugyanazzal a hét szentséggel élnek és ugyanazt a szentmiseáldozatot mutatják be* mindenütt. És ez az egység megnyilvánul nemcsak a jelenre, hanem a múltra nézve is. Az Egyház tanítása ugyanaz ma is, mint volt történetének bármely szakában. A katolikus egység annál csodálatosabb, mert a legkülönbözőbb korok és legkülönbözőbb népek között érvényesül. Az Egyház tud alkalmazkodni a különböző idők szelleméhez, a különböző népek jelleméhez és igényeihez anélkül, hogy tanításban vagy szervezetében lényeges változást szenvedne.

Az Egyház egységét nem szüntetik meg a különböző szertartások, mert bár ezeknek a nyelvük és jelképeik mások és mások, a lényeg, amit eltérő formákkal kifejeznek, ugyanaz. Így pl. valamennyi különböző szertartás szentmiséjében megvan a felajánlás, átváltozás és áldozás. (Az egység a sokféleségben a szépség jellemző tulajdonsága.)

Az Egyházon kívül a Krisztusról akart egységet sehol sem találjuk. A protestánsok több száz felekezetre bomlottak, a görögkeletiek nemzeti egyházakra szakadtak, és nincs közös fejük. (Csupán tiszteletbeli elsősége van a konstantinápolyi pátriárkának, komoly hatalom nélkül.) Közös fő nélkül a hitbeli egységet sem tudták megőrizni.³⁵⁸ Mindamellet az Egyházon kívül élő keresztényekben él a vágy az egység után. A protestánsok 1937-ben világegyház-tanácsot létesítettek az összes felekezetek bevonásával, és a világegyház-tanács időről időre világegyház-kongresszust rendez, ahol próbálják a szeretet-egységet létrehozni addig is, amíg a hitegység útját meg nem találják. Egyelőre imádkoznak érte. (Az egység

³⁵³ Mt 18,17.

³⁵⁴ A niceai egyetemes zsinatot 325-ben tartották.

³⁵⁵ Jn 10,16.

³⁵⁶ Jn 17,11.21.

³⁵⁷ A kormányzati egység bizonyossága a *Codex Juris Canonici*, azaz az Egyházi Törvénykönyv. Szerkesztésében (az 1917-es változatának) fő része volt b. e. Serédi Jusztinián, bíboros érsek-prímásnak.

³⁵⁸ A görögkeletiek papjai és püspökei közül sokan protestáns főiskolákon tanultak, és ott magukba szívták azok szellemét a hitegység kárára. Azonfelül nagyon elterjedtek közöttük a szekták.

azonban az Egyházon kívül el nem képzelhető.) Az Anyaszentegyház maga is állandóan imádkozik és dolgozik az elszakadtak visszatéréséért.

2. Krisztus igazi Egyháza szent

A szent alapító akarta, hogy Egyháza is szent legyen, és azért is imádkozott.³⁵⁹ Mivel az Egyház a szent Krisztus misztikus teste, azért a szentség szükségképpen tulajdonsága.³⁶⁰

Az Egyház szentsége megnyilvánul abban, hogy a) egészében és tagjaiban Istennek szenteltetett, és hogy b) szentségre nevelő erő van benne.

ad a) Szt. Péter szerint *az Egyház Istennek szentelt ház*, élő kövekből felépítve.³⁶¹ Tagjai a keresztségben Isten gyermekei, a bérnálásban Isten ügyének hitvallói és harcosai, az egyházi rendben pedig Isten hivatásos szolgálói lesznek.

ad b) De nyilvánul az Egyház szentsége abban a természetfeletti erőben is, amely *szenteket nevel benne*. Ennek az erőnek forrása Krisztus tanítása és példája, megváltó halála és a Szentlélek kegyelme, eszközei pedig a szentségek. Az Egyházban mindig voltak, vannak és lesznek kanonizált szentek, akik az erényeket hősi fokban gyakorolták, és akiknek szent voltát Isten csodákkal is erősítette.³⁶² Az Egyház azonban nem elégszik meg azzal, hogy kanonizált szenteket nevel, hanem igyekszik minden tagját életszentségre vezetni, és a közérkölcstől állandóan javítani. Teszi ezt oktatással, ájtatossági gyakorlatokkal, triduumokkal, lelki gyakorlatokkal, búcsúk engedélyezésével stb. Felveszi a küzdelmet a hitetlenség és erkölcstelenség minden formája ellen. Egyedül küzd a házasság felbonthatatlanságáért, az ártatlan élet megőrzéséért (magzatelhajtás, euthánázia ellen), jó sajtóért, tiszta filmekért stb., stb. Az Egyház fájának gyümölcsei: az irgalmasság szolgálatában álló szerzetesrendek és a különböző szeretetművek szintén az Egyházban rejlő megszentelő erőről tanúskodnak.

Az Egyház szent voltát nem szünteti meg a sok rossz katolikus, sőt a méltatlan papok, vagy a múltban egyes méltatlan pápák sem. Az Üdvözítő előre megmondta, hogy lesz konkoly a búza között,³⁶³ és hogy lesznek olyanok, akik majd botrányt okoznak.³⁶⁴ Maga az Egyház azonban így is Krisztusnak szent és tiszta jegyese.³⁶⁵

A katolikus Egyházon kívül a szentség jelét hiába keressük. A protestáns egyházak alapítói (Luther, Kálvin stb.) nem voltak szentek, és tanításuk sem volt szent. Azzal, hogy a jó cselekedetek szükségességét tagadták, az életszentség feltételét törölték.³⁶⁶ De törölték a szentgyónást is, a lelki tisztulás eszközét, és tagadták az Oltáriszentséget, az áldozatos és tiszta élet erőforrását. A görögkeletiek viszont ezeket elhanyagolják. Valamennyien nagy engedményeket tesznek a modern kor erkölcsi lazulásával szemben. Igazságtalanok volnánk, ha mondanók, hogy nincsenek közöttük sokan igaz, becsületes szándékú, buzgó

³⁵⁹ Jn 17,17.19.

³⁶⁰ Vö. Ef 5,26; Tit 2,14.

³⁶¹ 1Pét 2,5.

³⁶² Vö. Mk 16,17.18. – A szentté avatáshoz szükséges, hogy két-három szigorúan megvizsgált és bebizonyított csoda tanúsítsa Isten szolgájának vagy szolgálójának üdvözült voltát. Vértanúk szentté avatása csodák nélkül is történhetik. A szentté avatást kanonizációnak nevezzük, mert az illető nevét a szentek jegyzékébe, kánonjába felvesszük.

³⁶³ Mt 13,38.

³⁶⁴ Mt 18,7.

³⁶⁵ Ef 5,27.

³⁶⁶ Luther szerint a hit jócselekedetek nélkül üdvözít. Ismeretes a mondása: „Vétkezz bátran, csak higgy bátrabban!” Kálvin szerint nem a jócselekedetek döntik el üdvösségünket, hanem a predestináció. Mindamellett híveik szerencsés következetlenséggel gyakorolják a jó cselekedeteket.

keresztények, de ezek erényeiket nem téves vallásuknak köszönhetik, hanem azoknak az igazságoknak, amelyeket a katolikus Egyházból a szakadás után is magukkal vittek és megőriztek, továbbá a Szentírásnak, amelyet olvasnak, és amelyet szintén a katolikus Egyháztól kaptak. Végül a Szentlélek kegyelme náluk is működik, hisz az nincs határokhoz kötve.³⁶⁷

3. Krisztus igazi Egyháza katolikus, vagyis általános

Hogy Krisztus igaz Egyházának katolikusnak kell lennie, az következik a parancsból: „*Elmenvén tanítsatok minden népet ...*”³⁶⁸

A katolikusság, vagyis általánosság, kétféle értelemben vehető: jogi értelemben és tényleges értelemben. *Jogi értelemben* kezdettől fogva általános az Egyház, mert minden nép számára rendeltetett, és mindenkinek joga van ide belépni faji, nemzeti és rendi különbség nélkül. *Tényleges értelemben* is általános az Egyház, mert hirdeti az igét az egész földkerekségen, és minden nép között vannak missziói, papjai, hívei. Vannak néger, hindu, kínai, japán püspökei is, sőt minden színű emberfajból vannak szentjei.³⁶⁹ Es bár a pogány népek nagy tömegei élnek még az Egyházon kívül, egy pillanatra sem adja fel a reményt, hogy egykor részben vagy egészben ezek is megtérnek.

A Föld lakóinak száma 1954. évi adatok szerint kerek 2500 millió. Ebből 456 millió a katolikus és kb. ennyi a protestáns és görögkeleti együttvéve. Európában a lakosságból 47,2% a katolikus, Amerikában 42,8%, Ázsiában 6,2%, Afrikában 3,2%, Óceániában 0,6%. Hogy az utóbbi földrészekben a kereszténység eddig nem terjedt el jobban, annak okai részben a rossz keresztények, akik a pogányokat életmódjukkal botránkoztatják, továbbá a gyarmatosító államok önző politikája, amely miatt a bennszülöttek mindent, ami a fehérektől jött, ellenszenvvel fogadták.

A „katolikus” jegy az Egyházat nemcsak térben, de időben is jellemzi, mert mindenkor fennállott és fenn fog állni.

Az Egyházon kívül más vallást a „katolikus” jelző nem illet meg. A protestánsok már csak a hitegség hiánya miatt sem lehetnek katolikusok, mert még ha a világ minden részén elterjednek is, sehol sem ugyanazok. Azonkívül több protestáns felekezet, akár csak a görögkeletiek is, *nemzeti egyházat* képez (anglikánok, norvég, svéd, dán, finn lutheránusok, orosz, görög, román, bolgár stb. görögkeleti egyházak), ami ellenkezik az általánosság fogalmával.

4. Krisztus igazi Egyháza apostoli

Ez következik abból a tényből, hogy *Jézus az apostoloknak adta át Egyháza kormányzását, rájuk bízta tanítását és az emberek megszentelését.* Teljesen azonosította magát az apostolokkal³⁷⁰ és megígérte nekik, hogy velük marad a világ végéig.³⁷¹ Szt. Pál szerint Krisztus Egyháza az apostolokon mint alapokon épült.³⁷²

³⁶⁷ Jn 3,8.

³⁶⁸ Mt 28,19. Vö. még ApCsel 1,8.

³⁶⁹ Uganda néger mártírok, kínai, japán, vietnámi vértanúk. Vö. Jel 7,9.

³⁷⁰ Jn 20,21; Lk 10,16.

³⁷¹ Mt 28,20.

³⁷² Ef 2,20.

Csak a római katolikus Egyház mondható apostolinak. Tanítása ugyanis egyezik az apostolok tanításával. Amikor a II. század közepén *István pápa* az afrikai zsinatok határozatát az eretnekek újrakereszteléséről elvetette, azt írta: „*Amit az apostoloktól kaptunk, azt követjük.*”³⁷³ Ez marad az Egyház elve mind a mai napig. De megnyilvánul az apostoliság jegye a kormányzatban is, mert a katolikus Egyház feje, a római pápa, a főapostolnak, Szt. Péternek utóda, és valamennyi püspök és pap törvényes apostol-utódtól kapta szentelését. Ennek a törvényes utódlásnak (*successio*) a fenntartására mindig nagy gondot fordított az Egyház.

Magának Szt. Péternek utódait egytől egyig név szerint ismerjük. Már Szt. Irén fontosnak tartotta a római püspökök névsorát, és tőle maradt ránk az első pápák jegyzéke Eleutheriusig (175–189). Az apostoliság az Egyházban oly erősen érvényesül, hogy még az Istentől nagy történelmi feladatokra hivatott tudósok és szentek is csak az apostol-utódoknak, azaz a pápának és püspököknek alávetve működhetnek egy Egyházban.³⁷⁴

A római katolikus Egyházon kívül sehol sincs meg az apostoliság. A görögkeleti egyházak a XI. században, a protestáns felekezetek a XVI. században lettek, tehát jóval az apostolok halála után keletkeztek. Az utóbbiaknál teljesen megszakadt az apostoli utódlás, azért nincsenek érvényesen szentelt püspökeik és papjaik. A görögkeletiekénél az apostoli utódlás az egyházi rend szempontjából nem szakadt meg, mert püspökeik, érvényesen szentelnek. De nem maradt fenn náluk az apostoli *successio* kormányzati szempontból. Amióta ugyanis elszakadtak Szt. Péter törvényes utódjaitól, megszűnt kormányzati joghatóságuk, és így cselekményeik, ha érvényesek is, nem törvényesek.

³⁷³ „*Quod accepimus ab apostolis, hoc sequimur.*”

³⁷⁴ Szt. Jeromos, Szt. Bonifác, Németország megtérítője, Szt. Cirill és Metód, Szt. István király, Assiszi Szt. Ferenc, Loyolai Szt. Ignác, Ward Mária stb., stb.

38. §. Az egyház lényeges tulajdonságai

A Krédóba foglalt megkülönböztető jegyeken kívül egyéb lényeges tulajdonságai is vannak az Egyháznak, amelyek a következők:

1. Az Egyház fogyatkozhatatlan

azaz *fennmarad a világ végezetéig és szervezetében és tanításában sem történhetik lényeges változás*. Következik ez Krisztus ígéretéből, mely szerint a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.³⁷⁵ Azt is mondta az Úr, hogy egy „í” betű vagy ékezet el nem veszhet az Egyház törvényéből és tanításából.³⁷⁶

A katolikus Egyház ronthatatlanságát eddig a történelem is igazolta. Sem a Néró- és Dioklécián-féle üldözések, sem a Julián-féle kultúrharok, sem egyes keresztény uralkodók hatalmi törekvései nem tudták megsemmisíteni. Véres üldözéseknél is nagyobb veszedelmet jelentettek az Egyházra nézve a tévtanok és a saját hívei között elharapódzott erkölcsi romlás. A tévtanokkal szemben csodálatos éleslátással és rendíthetetlen következetességgel járt el és soha jótányit sem engedett, az erkölcsi romlást pedig üdvös reformokkal és szentjeinek buzgóságával mindig le tudta küzdeni. Hogy pedig tanítása Krisztus óta nem változott, azt bizonyítják az ősrégi írások és a katakombák falai. Amit ezekben és ezeken olvasunk, az ugyanaz, mint amit ma is hiszünk és vallunk.³⁷⁷

2. Az Egyház szükséges

Ezt úgy értjük, hogy rajta kívül nincs üdvösség. „*Extra Ecclesiam non est salus.*” Krisztus az ő megváltó halálának gyümölcseit kizárólag az Egyházra bízta és senki másra. Kizárólag neki adta át a tanítói, kormányzó és megszentelő hatalmat. Senki tehát az Egyházat megvetve és megkerülve nem üdvözülhet. Azt sem mondhatja senki: nincs szükségem közvetítőre, én közvetlen Istennél keresem lelkem megszentelését, – egyszerűen azért, mert Isten másként rendelkezett. Isten azt akarta, hogy az ember testben élve, látható jelek, a szentségek által részesüljön kegyelmeiben, a szentségek kiszolgáltatását pedig Egyházára bízta. Ez az üdvösség rendes útja. Ez az út elejét veszi egyéni eltévelyedéseknek és önámításoknak. Lehetnek azonban esetek, amikor ez a törvényes út a lélek elől el van rejtve, vagy el van zárva, és ilyenkor Isten az ő végtelen irgalmából kivételt tehet, és rendkívüli úton üdvözítheti az embert.

Amikor tehát azt mondjuk, hogy az Egyházon kívül nincs üdvösség, és a katolikus Egyház az egyedüli üdvözítő egyház, akkor ezzel *nem állítjuk, hogy az Egyházon kívül mindenki elkárhozik* (sem azt, hogy az Egyházban mindenki üdvözül!). Ha valaki saját hibáján kívül él az Egyháztól távol, de megvan benne Isten tökéletes szeretete és az ebből folyó bánat bűnei felett, az üdvözülhet még akkor is, ha nincs megkeresztelve,³⁷⁸ még inkább, *ha meg van keresztelve*.³⁷⁹

³⁷⁵ Mt 16,18.

³⁷⁶ Mt 5,18.

³⁷⁷ Newman anglikán lelkész céljával tűzte ki, hogy kimutassa a katolikus tanok eltérését az ősi keresztény hittől. Tanulmányozni kezdte tehát a régi írásokat, de éppen az ellenkező meggyőződésre jutott. Erre katolikussá, sőt katolikus pappá lett, és tollát az Egyház szolgálatába állította. Mint bíboros halt meg 1890-ben.

³⁷⁸ Ilyen emberben a vágykereszttség pótolja a vízkeresztiséget.

³⁷⁹ Meg vannak keresztelve a protestánsok és a görögkeletiek. Egyrészt azonban a hitbéli tájékozatlanság, másrészt a beléjük oltott előítéletek akadályozzák őket, hogy az igaz Egyházat megismerjék. Jóhiszeműen a

Az Egyház szükségszerűségével szemben felhosszítják, hogy Szt. Pál szerint csak *egy a közvetítő* Isten és az ember között, és ez az ember-Krisztus, Jézus aki váltságul adta magát mindenkiért.³⁸⁰ Minden más közvetítő – mondják –, tehát az Egyház is, felesleges és nem szükséges. Azonban aki tudja, hogy az Egyház Krisztus misztikus teste, a tovább élő Krisztus, az nem feleslegesnek, hanem szükségesnek fogja mondani az egyház közvetítését.

Az Egyház mint közvetítő Isten és emberek közt nem akadályozza meg a lelket, hogy Istennel közvetlenül érintkezzék. Ellenkezőleg: az Istennel való egyesülést sürgeti és a megigazulás feltételévé teszi. Ő tehát nem tolja magát Isten és ember közé, hanem az embert Istenhez irányítja, és mintegy atyai karjába vezeti. Az Egyház imái és különböző ájtatosságai mind az Istenhez való közeledést, a vele való egyesülést és a benne való megnyugvást akarják és szolgálják.

Türelmetlenséggel is vádolják az Egyházat, mert magát egyedül üdvözítőnek vallja. Ennél a pontnál azonban *meg kell különböztetnünk dogmatikai türelmetlenséget és polgári türelmetlenséget*. A dogmatikai türelmetlenség az igazság meg nem alkuvó természetéből folyik. Az igazság nem engedheti, hogy a tévedés vele egyenlővé tegye magát. Az Egyház árulást követne el Krisztussal szemben, ha leülne tárgyalni és egyezkedni a tévtanítókkal. Ezzel megsemmisítené létjogosultságát. Még a látszatát sem tűri annak, hogy a katolikus vallás csak olyan, mint a többi, éppen azért szigorúan tiltja híveinek a közösködést a másvallásúakkal az istentiszteletben, és tiltja a vegyes házasságot, hacsak a katolikus vallás jogait a családban nem biztosítják. A dogmatikai türelmetlenség mellett azonban igen jól megférhet a polgári türelem, azaz a békés együttélés a másvallásúakkal. Ezt a katolikus Egyház nemcsak hogy nem tiltja, hanem a szeretet nevében meg is kívánja.

3. Az Egyház csalatkozhatatlan

azaz hit és erkölcs dolgában nem tévedhet. Következik ez az Egyház céljából és feladatából. Célja, hogy az embereket az üdvösség útján vezesse. Ha tévedhetne, tévútra vezetné őket. Feladata a kinyilatkoztatásnak minden hibától mentes megőrzése. Ha tévedhetne, akkor nem tudna ennek a feladatának évezredek át megfelelni.

A csalatkozhatatlanság a Szentírásból is bizonyítható. Jézus megparancsolta tanítványainak, hogy hirdessék az evangéliumot minden népnek, és hozzátette: „*aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni fog, aki nem hisz, az elkárhozik*.”³⁸¹ Isten azonban nem kötelez örök büntetés mellett arra, hogy feltétlenül higgyünk valakinek, aki tévedhet. Azt is mondta az Úr apostolainak: „*Aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket megvet, engem vet meg*.”³⁸² De nem azonosította volna magát velük ennyire, ha tévedhettek volna. Szt. Pál „*az igazság oszlopának és szilárd alapjának*” nevezi az Egyházat.³⁸³ Ha azonban az Egyház tévedhetne, akkor nem erős oszlop, hanem hajladozó nádszál, nem szilárd alap, hanem megbízhatatlan futóhomok lenne.

A csalatkozatlanság oka természetesen nem valami emberi képesség, hanem az igazság lelke, a Szentlélek „Mikor pedig eljövend ő, az Igazság Lelke – mondja az Úr –, majd eligazít

maguk vallását tartják igaznak. Mihelyt azonban erről kételyük támad és a katolikus Egyház igazságát megsejtik, kötelesek ezt az igazságot keresni, és megtalálván, az Egyházba lépni, mert máskülönben nem üdvözülhetnek.

³⁸⁰ Tim 2,5.

³⁸¹ Mk 16,16.

³⁸² Lk 10,16.

³⁸³ 1Tim 3,15.

titeket minden igazságban.”³⁸⁴ Azt is megígérte Jézus, hogy Egyházával marad a világ végéig.³⁸⁵

A csatlakozhatatlanság birtokosa az Egyházban a *tanítói hivatal*. A tanítói hivatal tagjai a törvényes püspökök a pápa vezetése alatt. Csatlakozhatatlanul tanítanak pedig akkor, mikor *egyetemes zsinatra* jönnek össze és határozataikat a pápa hallgatagon vagy kifejezetten jóváhagyja. Legtöbbször maga a pápa, illetve az ő megbízottai szoktak az egyetemes zsinatokon elnökölni.³⁸⁶ Csatlakozhatatlan igazság továbbá az is, amelyet a püspökök, ha nem is jönnek össze zsinatra, a világ minden részén egyöntetűen tanítanak.

Az egyes püspökök egyénenként nem csatlakozhatatlanok. Nem is szükséges, hogy azok legyenek, mert ha egyes püspökök tévednek, azért még nem fog tévedésbe menni az egész Anyaszentegyház. A római püspök, vagyis a pápa azonban egymagában is csatlakozhatatlan, mert ha ő, a fő, hit és erkölcs dolgában tévedne, tévedésbe vinné az egész Egyházat, amit Isten nem engedhet.

A pápa csatlakozhatatlanságának azonban megvannak a feltételei. Ezekről a következő fejezetben szólnak.

³⁸⁴ Jn 16,13.

³⁸⁵ Mt 28,20.

³⁸⁶ Az Egyház történelme folyamán 20 egyetemes zsinatot tartottak, a legutolsó volt a vatikáni zsinat 1870-ben.

39. §. A pápai csalatkozhatatlanság

1. A pápai csalatkozhatatlanság következik a Szentírásból

Jézus Pétert az Egyház sziklaalapjává tette, és a sziklaalap szerepét viselik Szt. Péter utódai is. *Ezen a sziklaalapon a pokol kapui nem vesznek erőt.* A „pokol kapui” azonban nemcsak erőszakkal törnek a sziklaalap ellen, hanem a hamisság és megtévesztés eszközeivel is. Ha sikerülne nekik a pápát tévedésbe vinniük, megbomlasztanák és elmállasztanák a sziklaalapot, és így megdöntenék az Egyházat.

A kulcsok viselőjének is tévedés nélkül kell ítélnie arról, kik bocsáthatók be az Egyház falain belül és kik zárandók ki onnan, mert különben befurakodnak a hamis próféták és belülről döntenek meg az „igazság oszlopát”.

De következik a pápa tévedhetetlensége azokból a szavakból is, amelyekkel Jézus Szt. Pétert nyája főpásztorává tette. Lehetetlen, hogy ez a főpásztor a rá bízott juhokat és bárányokat tévedések mezejére terelje és hamis tanítások mérgével táplálja.

Végül következtethetjük a pápa tévedhetetlenségét Krisztus imájából, amelyet Péterért mondott. Kínzenvedése előtt így szólt az Úr Péterhez: „*Simon, Simon, íme a sátán kikért titeket magának, hogy megrostáljon, mint a búzát: de én könyörögtem érted, hogy meg ne fogyatkozzék hited, és te egykoron megtérvén, megerősítsd testvéreidet.*”³⁸⁷ Ezek a szavak Péter utódaira is vonatkoznak. Nekik is hivatásuk, hogy megerősítsék hitükben testvéreiket, azaz a püspököket, papokat és híveket; ámde ez aligha történne eredményesen, ha a tévedhetetlenség biztos tudata nem tenné erőssé őket magukat.

2. A pápákat kezdettől fogva csalatkozhatatlanoknak tartották

Láttuk fentebb (36. fejezet), miként fordultak hitviták esetén döntésért Rómába igazhitűek és eretnekek egyaránt, és miként vizsgálták felül a pápák a zsinati határozatokat. Döntésük lezárta a vitákat. Ez azonban nem történhetett volna, ha csalatkozhatatlanságukat el nem ismerték volna.

Szt. Ciprián karthágói püspök 252-ben méltatlankodva írja *Cornélius pápának* az eretnekekről: „A rómaiakhoz merészelnek áthajózni, akikhez pedig hitszegés (igazságtól való eltérés) be nem férközhetik.” Szt. Jeromos a keletiek hitvitáit látván, *Damasus pápának* ezt írja: „Szükségesnek tartottam ebben a tárgyban megkérdezni Péter székét és az apostoli hitet. Egyedül csak tenálad van biztonságban minden romlással szemben atyáink öröksége (hite).” Nevezetesen Szt. Ágoston szavai, amelyeket akkor mondott, amikor a pelágiánusok³⁸⁸ ügyében Rómából a pápa döntése megérkezett: „Két zsinat határozatait e tárgyban az Apostoli Szék ítéletének vetettük alá; a válasz megérkezett, az ügy ezzel végéhez jutott; bárcsak egyszer már végéhez jutna a tévtan is!” Szt. Ágostonnak ebből a szavaiból származik e mondás: „*Roma locuta, causa finita.*” „Róma szólott, az ügy befejezést nyert.”

Mikor pedig a *chalcedoni* egyetemes zsinaton (451) felolvasták *Nagy Szt. Leó* pápa levelét, az összegyűlt püspökök így kiáltottak: „Mindnyájan ezt hisszük, ezt hiszik az igazhitűek, átok alatt legyen, aki mást hisz. Péter szólott Leó ajka által.”

Hogy pedig a pápai csalatkozhatatlanság ellen időnként itt-ott jelentkező ellentmondásokat végleg elhallgattassa, azért a vatikáni egyetemes zsinat 1870-ben dogmaként kimondotta, hogy *a római püspök akkor, amikor ex cathedra szól, ... isteni*

³⁸⁷ Lk 22,31.32.

³⁸⁸ A pelágiánusok eretnekségének szerzője, Pelagius, tagadta a kegyelem szükségességét az üdvösségre.

*segítség erejénél fogva... csatlakozhatatlan, miért is a római püspök ilyen döntései önmagukban, nem pedig az Egyház jóváhagyásából kifolyólag, megmásíthatatlanok.*³⁸⁹

3. A pápa csak akkor csatlakozhatatlan, ha „ex cathedra” szól

Ez a kifejezés: „*ex cathedra*”, jelzi azokat a feltételeket, amelyeknek fenn kell állniuk, hogy a csatlakozhatatlanság ténye bekövetkezzék. Ezek a feltételek a következők:

a) A pápa csak *hit és erkölcs dolgában* csatlakozhatatlan. Más kérdésben, pl. pusztán természettudományos vagy politikai vitákban tévedhet.

b) Akkor csatlakozhatatlan, ha „*mint az összes keresztények legfőbb pásztora és tanítója*”, ebből a hivatalból kifolyólag az egész Egyházat tanítja. Ha csak mint Róma püspöke vagy a Nyugat pátriárkája szól, vagy csak a hívek egy részéhez, esetleg egyes személyekhez intézi beszédét, nem csatlakozhatatlan.

c) Szükséges, hogy *legfőbb apostoli tekintélyénél fogva, kötelező erővel* tanítson, mert ha, mint más közönséges hittudós, vallási kérdésekről értekezik, avagy nem kötelező erővel tanácsokat, irányelveket ad az Egyháznak, akkor nem tévedhetetlen.

d) Végül *szándéka legyen a pápának szavával egy hitvitát végleg lezárni*. Ha egy tant a pápa csak indokoltnak (probabilis) és elfogadhatónak nyilvánít, nem áll fenn az „*ex cathedra*” döntés esete.

„*Ex cathedra*” szól a Szentatya, ha dogmát hirdet ki,³⁹⁰ pl. IX. Pius pápa kihirdette Szűz Mária szeplőtelen fogantatása dogmáját, XII. Pius Mária mennybemenetelének dogmáját. Továbbá, ha szenteket avat, vagy szerzetesrendet hagy jóvá. (De nem csatlakozhatatlan, ha egy szerzetesrendet feloszlat.)³⁹¹ Mondanunk sem kell, hogy a csatlakozhatatlanság nem jelent vétkezhetetlenséget. A pápa is vétkezhet, mert még a legmagasabb egyházi hivatal sem biztosít a bűnök lehetőségével szemben.

Mielőtt a pápa „*ex cathedra*” szólna, a kérdést alaposan tanulmányozza, hittudósokkal megvitatta, esetleg a világ püspökeinek véleményét kéri. A csatlakozhatatlanság azonban nem ebből a megelőző vizsgálatból ered, hanem abból a segítségből, amelyben a Szentlélek Isten a pápai széket részesíti.

Ha a pápa nem „*ex cathedra*” szól, pl. társadalmi vagy politikai kérdésekben, akkor is tisztelettel és engedelmes lélekkel kell fogadni tanítását és utasításait. Különösen nagy figyelemben részesülnek világszerte a modern pápák enciklikái (körlevelei), amelyek korkérdéseket tárgyalnak, és róluk eligazítást nyújtanak.

4. A pápai csatlakozhatatlanság nem teszi feleslegessé az egyetemes zsinatot

Az első egyetemes zsinatok, amelyeket Keleten tartottak, hivatva voltak szenvedélyes pártoskodásoknak és szakadásoknak is véget vetni, ami alkalmasabban történt az összes érdekelt püspökök bevonásával. Ugyanily körülmények közt jöttek létre Nyugaton a konstanzi és trienti zsinatok. A vatikáni zsinat a pápa primátusát és csatlakozhatatlanságát volt hivatva megerősíteni és a hit alapelveit megvédeni. Kifelé ez hatásosabban történhetett egyetemes zsinat útján, mint „*ex cathedra*” döntéssel.

³⁸⁹ Értendő itt az általános zsinat, vagy a szétszórta élő püspökök összességének jóváhagyása.

³⁹⁰ A dogma kihirdetése nem jelent új tanítást, hanem egy olyan kinyilatkoztatott tannak ünnepélyes megállapítását, amelyet az Egyház azelőtt is vallott.

³⁹¹ Ha szerzetesrendet hagy jóvá a pápa, akkor hit és erkölcsi kérdést érint, mert nem hagyhat jóvá egy rendet, amely nem igazhíttű, vagy amelynek célja a keresztény erkölcsbe ütközik. Viszont egy szerzetesrend felosztása történhetik egyházpolitikai szempontból, pl. ha arra a pápát világi hatalmak kényszerítik.

Viszont az is tény, hogy az egyetemes zsinat nehézkesen és körülményesen működő szerv, míg a csatlakozhatatlan pápa döntései gyorsabbak és egyszerűbbek.

40. §. A katolikus hitszabály

1. A katolikus hitszabály így szól: hinni kell mindazt, amit Isten kinyilatkoztatott, és pedig úgy, amint azt a katolikus Egyház tanító hivatala élénk adja

A katolikus Egyház tanító hivatala mást nem taníthat, csak azt, ami a Szentírásban vagy a Szent Hagyományban mint isteni kinyilatkoztatás benne foglaltatik.

A tanító hivatal kétféleképpen határozza meg azt, amit hinnünk kell: a) ünnepélyes döntéssel, amikor a pápa, vagy egyetemes zsinat egy hitigazságot dogmaként kihirdet; b) a rendes, mindennapi és az egész világon folyó tanításával. Ez az utóbbi tanítás történik könyvek (hittankönyvek, imakönyvek stb.), szentbeszédnek és hitoktatás útján.

Miként tudjuk, a dogma kihirdetése nem jelent új tanítást, hanem valamely kinyilatkoztatott igazságnak ünnepélyes megállapítását. A dogmák kihirdetésére rendszerint az eretnekségek szolgáltatnak alkalmat azáltal, hogy kinyilatkoztatott igazságot támadtak. Az ókori eretnekségek (Arius, Nestorius, Macedonius, Eutyches) a Szentháromsággal kapcsolatos igazságokat, főleg Krisztus istenségét és megtestesülésének titkát támadták. A középkori eretnekségek (Wycliffe, Huss, majd Luther, Kálvin) az Egyház isteni eredetét tagadták. Az újkori „bölcsek” már magát Isten létét vonják kétségbe, úgyhogy a vatikáni zsinaton az Egyház kénytelen volt már azt is dogmaként kimondani, hogy van Isten, illetve, hogy Isten léte a teremtett világból megismerhető és bizonyítható.

2. A katolikus hitszabály megfelel az emberi természetnek, mert

- a) *látható* hivatalhoz, az Egyház tanító hivatalához utasít bennünket;
- b) mert *élő*, Krisztustól elrendelt emberekhez küld eligazításért, nem pedig holt betűhöz; és végül
- c) mert *állandó és mindenütt megtalálható* intézményt jelöl meg irányítóul az üdvösséget kereső embereknek.

Ez a hitszabály amellet *biztos és tévedhetetlen*, éppen azért megnyugtató. Üdvösség dolgában biztos tanok helyett nem elégedhetünk meg bizonytalan véleményekkel.

Akik az Egyháztól elszakadtak, a Szentírást, tehát a holt betűt jelölték meg hitszabályul. Azt mondták: „vedd és olvasd a Szentírást, amit ott találsz, az az igazság; azt higgyed és cselekedj!” Ámde: ki mondja meg nekem biztosan, hogy mely könyvek teszik a Szentírást? És ki mondja meg nekem, mi a Szentírás egyes helyeinek igazi értelme? „Ezt meg lehet találni tanulmányozással” – mondják Luther hívei. Csakhogy nem mindenki ér rá arra, hogy elmélyedjen a Szentírás tanulmányozásába! Azonfelül a tanulmány nem óv meg a tévedéstől. „A Szentlélek Úristen mindenkit felvilágosít a Szentírás olvasásakor” – felelik az anabaptisták, quekkerek és methodisták. De akkor hogyan lehetséges, hogy egy és ugyanazon Szentlélek felvilágosítása oly különféle és ellentétes hitelvekre vezet, mint ahogyan ezt a protestáns felekezeteknél látjuk? ...

Bizonyos, hogy Jézus az élő tanítást tette hitszabállyá. Nem parancsolta az apostoloknak, hogy írjanak és legtöbbjük semmit sem írt. Az első apostoli írás 50 körül keletkezett. És addig mi volt a hitszabály?

Elfogulatlan protestánsok is elismerik a katolikus hitszabály előnyét: „A katolikus hitrendszer – írja *Sabatier* – az isteni csatlakozhatatlanságot egy társas intézménybe helyezi, amely a pápával az élen csodálatosan meg van szervezve; a protestáns hitrendszer a

csalatközzhatatlanságot egy könyvbe helyezte. De bármely szempontból vizsgálom is a két rendszert, az elsőbbség kétségkívül a katolikus részen van.”³⁹²

3. Hit és ész. Kinyilatkoztatás és tudomány

A racionalisták számára egyedülálló hitszabály az ész.

A világi tudományokban valóban a kutató és ítélő ész az egyedüli norma. Minthogy pedig hit dolgában nem hagyatkozhatunk tisztán a magunk eszére, hanem az Egyház tanító hivatalának tekintélyére kell támaszkodnunk, felmerül a kérdés, mily viszony áll fenn a hit³⁹³ és ész, kinyilatkoztatás és tudomány között?

A válasz a kérdésre a következő:

a) *Hit és ész az emberi megismerésnek két egymástól különböző forrása.* A hitnek világossága szélesebb területre terjed, mint az ész világa, mert az előbbinél olyan igazságokat is megismerünk, amelyekre a tiszta ésszel soha rá nem jöhettünk volna. Ilyen igazságok a hittitkok.

b) *Hit és ész, kinyilatkoztatás és tudomány között soha igazi ellentét fel nem merülhet,* mert ugyanaz az Isten, aki a vallás igazságait kinyilatkoztatta, az ész is adta; Isten pedig nem mondhat ellent önmagának, mert ez ellenkezne igazságával és szentségével. Ha mégis felmerül látszólagos ellentét az emberi megismerés két területe között, annak oka vagy az, hogy a hitigazságot nem az Egyház értelmezése szerint fogják fel az emberek, vagy az, hogy bebizonyosodott tudományos igazságként állítanak valamit, ami csak pusztán találgatás vagy téves vélemény. Ellentmondás következhetik be akkor is, ha a vallás képviselői a tudomány terén akarnak döntő szót mondani, és akkor is, ha a profán tudomány művelői vallási térre kalandoznak és következtetéseiket ide is ki akarják terjeszteni. A határok kölcsönös tisztelete a harmónia és béke feltétele.

c) *A hit útján szerzett ismeret és a természetes ész útján nyert tudás egymást segíti és kiegészíti.* Az ész segítségével bizonyítjuk a hit alapigazságait és építjük fel a hitigazságok összefüggő rendszerét; a hit viszont megóvjá az ész olyan tévedésektől, mint aminőkre a világ bölcsei magukra hagyva nemegyszer jutottak. Mindebből következik, hogy az Egyház nemcsak nem ellensége a tudományoknak, hanem ellenkezőleg: azokat mint Istentől eredő nemes hajtásokat, minden erejével előmozdítja. Nagyon jól tudja, hogyha tudományok nélkülözhetetlen szolgálatot tesznek az emberiségnek és egyenes, alázatos lelkülettel művelve nem Istentől el, hanem Istenhez hozzá vezetnek.

Az Egyház papjai nemcsak a hittudományok, hanem profán tudományok terén is sok esetben kiváló nevet szereztek maguknak.

³⁹² Id. Boulanger, Manuel d'Apologetique, 6. ed. 350. 1. – Sabatier francia protestáns hittudós, †1901.

³⁹³ Itt természetesen csak az igaz hitet értjük.

41. §. Támadások az egyház ellen

1. Kétféle elem az Egyházban

Az Egyház eredete Istentől van, benne és általa a Szentlélek működik; állandóan az ő kegyelmeinek hatása alatt él, és az ő ereje tartja fenn.

Másrészt az Egyház tagjai gyarló emberek, nemcsak szentek, hanem bűnösök, akik földi célokat is követnek és a hármasság hatása alatt állanak.³⁹⁴

Innen a kétféle elem az Egyházban: az *isteni* és az *emberi* elem. Az Egyház történelme ennek a kétféle elemnek a küzdelme. Voltak korok, amikor az emberi elem: a birtoklási vágy, élvezetvágy és hatalomvágy fölülkerekedett és elnyomni látszott az isteni elemet. De a legrosszabb korokon is átragyogott az isteni elem; viszont a legjobb korokra is árnyat vetett az emberi elem. Az isteni elem tiszta uralma csak a győzedelmes Egyházban valósul meg.

Az emberi elem az Egyházban okozza, hogy ellenségei kedvükre való anyagot találnak az Egyház támadására. Elsősorban természetesen a papok, püspökök és pápák hibáit keresik, mint akik az Egyház tanait hivatalból kötelesek nemcsak hirdetni, hanem életükben meg is valósítani. 2000 év alatt elég hibát találhatnak, és ezeket sokszor túlozzák, sőt rágalmakkal tetézik, amint azt az Üdvözítő megjövendölte.³⁹⁵

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a középkorban az Egyház nagy vagyonnal és befolyással rendelkezett. Ez a vagyon és befolyás egyházi pályára vonzott sok alkalmatlan embert, akik visszaéléseikkel és bűnös életükkel botránkoztatták a híveket. De éppen ezek az elemek váltották ki az isteni elem fokozott működését, amely a clunyi reformban, VII. Szt. Gergely pápa küzdelmeiben, Szt. Domokos és Assiszi Szt. Ferenc áldozatos szegénységében, a trienti reformokban és ezekhez hasonlatos csodálatos mozgalmakban és intézményekben érvényesült és győzedelmeskedett.

2. Az inkvizíció

Az inkvizíciót az Egyház jogos önvédelme teremtette meg a felforgató eretnekségekkel szemben. A XII. század végén léptek fel a keletről átszivárgott *katharok*, („katharos” görög szó után „a tiszták”), akiket fő fészük, Albi francia város után albiaknak is neveztek. Szerintük a világnak két teremtője van: az Isten és az ördög; a test az utóbbinak műve. Ezért a testet szabad öngyilkossággal megsemmisíteni, de nem szabad a házasságban utódoknak életet adni. Ugyanakkor ezek az eretnekek a törvényes egyházi és világi hatalom ellen is izgáltak.

Minthogy Egyház és állam szigorúan lépett fel velük szemben, tanaikat titokban terjesztették. Azért írta elő az Egyház a püspököknek kinyomozásukat és megbüntetésüket. Mivel pedig a püspökök nem érték célt, ezért IX. Gergely pápa 1231-ben külön törvényszéket létesített az eretnekek felkutatására és megbüntetésére. A vizsgáló és ítélő bírói tisztet a pápa főleg Domonkos-rendi és Ferenc-rendi szerzetesekre bízta, őket nevezték inkvizítoroknak, azaz nyomozóknak, az egész bírói eljárást pedig inkvizíciónak.

Az inkvizíciós eljárást a következő módszerek jellemezték: a) A vádlottnak nem nevezték meg a feljelentőt és a vád tanúit, és így nem tudta, kikkel áll szemben. Ez azért történt, mert a tanúkat az elítélt hozzátartozói részéről bosszú és halál fenyegette. b) Alkalmazták a

³⁹⁴ A hármasság: a szemek kívánsága, a test kívánsága és az élet kevélysége. (1Jn 2,16)

³⁹⁵ Mt 5,11.

kínvallatást, de ez nemcsak az inkvizíciónak sajátossága, hanem a legújabb időkig a világi törvényszékeknél is szokásban volt. Az inkvizíciónál a kínvallatást megismételni nem volt szabad.

Ha a vádlott ártatlansága bebizonyult, azonnal szabadon bocsátották. Ha bűnösnek találták és visszavonta tévedését, enyhe büntetés árán szabadult. Ha nyakasan ragaszkodott tévhitéhez, vagy visszaesett bűnébe, börtön vagy vesszőztatás, pénzbüntetés vagy vagyonelkobzás, súlyos esetben máglyahalál várt rá. Máglyára ítélték többi közt *Huss Jánost* (1416), *Prágai Jeromost* (1416), *Savonarolát* (1498), *Giordano Brunót* (1600). A halálbüntetés kimondását és végrehajtását a világi bíróságra bízták.

Az inkvizíciót nem alkalmazták az egész Egyházban, hanem csak az eretnekségtől fertőzött vidékeken, így Dél-Franciaországban, Lombardiában, Németországban, Csehországban és főleg *Spanyolországban*. Ez utóbbi helyen V. Ferdinánd király és felesége, Izabella, állami intézménnyé tették azt, és felhasználták nemcsak eretnekek, zsidók és mohamedánok felkutatására,³⁹⁶ hanem olyan világi hatalmasok ellen is, akiket megfélemlíteni és megtörni akartak, vagy akiknek vagyonát megkívánták. *A spanyol inkvizíció tehát a királyi abszolutizmus megerősítését is szolgálta*. Túlkapásai és visszaélései ellen a pápák ismételten tiltakoztak, sőt egyes inkvizitorokat kiközösítettek.

Az inkvizíció miatt két szempontból támadják az Egyházat: a) elvi, b) gyakorlati szempontból.

ad a) *Elvi szempontból* azt állítják, hogy az Egyháznak, mint lelki intézménynek nincs joga fizikai büntetést alkalmazni, hanem meg kell elégednie a lelki büntetéssel és meggyőzéssel. Tény, hogy ma az Egyház fizikai megtorlást nem alkalmaz, és nem alkalmazna, ha tehetné sem, de ez nem jelenti azt, hogy erre nincs joga. Az államhoz hasonlóan tökéletes társaság lévén, erre is joga van, és a középkorban, amikor a katolikus vallás az állam és a társadalom alapja volt, maga az állam és a társadalom is megkívánta, hogy ezzel a jogával éljen. Az eretnekeket az igazság meghamisítóinak tartották, és súlyos esetben a pénzhamisítók büntetésével, máglyával büntették. Ezt a büntetést alkalmazták különben a protestánsok is.

ad b) *Gyakorlati szempontból* kifogásolják és elítélik az inkvizíció keménységét, sőt sok esetben kegyetlenségét, és bizonyos fokig joggal. Azonban nem szabad a dolgokat a mai kor mértékével megítélni. A középkorban, amikor kerékbe törések, elevenen való megnyúzások, karóba húzások, elégetések stb. mint törvényes kivégzések polgári vonalon napirenden voltak, senki sem ütközött meg az inkvizíció szigorán. A mai emberségesebb bírói eljárások és enyhébb ítélezések a keresztény civilizáció fájának gyümölcsei, de ezek akkor még nem értek meg. Meg kell továbbá állapítani azt is, hogy igen sok egyházi bíró, bár elítélte az eretnekséget, irgalommal viseltetett az eretnekek iránt. Ezeknek volt köszönhető, ha a kínvallatásra nem került sor, és ritkábbak voltak a halálos ítéletek. Viszont nem tagadjuk, és nincs is okunk tagadni a visszaéléseket, amelyek nyereségvágyból,³⁹⁷ személyes gyűlöletből, vérmérsékletből vagy vallási fanatizmusból eredtek.³⁹⁸ Ezek azok az emberi elemek az

³⁹⁶ A mohamedánok uralma Spanyolország jó részében 711-től 1492-ig tartott. Hatalmuk megtörése és kivonulásuk után sok mohamedán (mór) és zsidó megkeresztelkedett, hogy az országban maradhasson, titokban azonban régi hitét gyakorolta és a spanyolok kárára tevékenykedett. Ezeknek felkutatása és megbüntetése volt egyik célja a spanyol inkvizíciónak.

³⁹⁷ Az eretnekek vagyonát elkobozták.

³⁹⁸ Ilyen fanatikus eretneküldözők voltak *Robert de Bougre* Franciaországban és *Rainerio Sacchoni* Olaszországban, akik azelőtt maguk is eretnekek voltak és a konvertiták buzgóságával üldözték volt hittársaikat. L. *Boulanger* i. m. 451. 1.

Egyház életében, amelyekről fentebb szólottunk, és amelyekre bizony csak sajnálkozva gondolhatunk.

Az inkvizíció korába esnek a *boszorkányper*ek. Mivel a boszorkányokat az élet és tulajdon ellen is vétő gonosztevőknek tartották, azért, különösen a XV. századtól kezdve, világi bíróságok ítélkeztek felettük. IV. Sándor pápa (1258) és XXII. János pápa (1320) csak eretnokség vádjának fennforgása esetében engedte meg egyházi bíróságoknak a boszorkányperbe való beavatkozást. A boszorkányhit eredete germán pogány babonákban keresendő, amelyeket felduzzasztottak a keletről beszivárgott varázslók és a katharok eretnoksége. Az Egyház soká ellenállt a mótelynek. *Hinkmar reimsi érsek* (†882), VII. *Gergely pápa* (†1085). *Nagy Károly császár* (†814), nálunk bizonyos értelemben *Könyves Kálmán* (†1116), küzdöttek ellene, illetve törvényben tiltották a boszorkányüldözést. A nép között azonban oly erősen tartotta magát ez a hit, hogy idővel befolyásolta még a hittudósokat is. A középkor végén természeti csapások és betegségek (pestis, dögvész) csak fokozták a tömegidegességet és táplálták a boszorkányhitet. Boszorkányperek a protestáns országokban éppúgy dúltak, mint a katolikusoknál. Rómában és környékén ritkábban fordultak elő, és a katolikus megújhódás pápái (V. Pius, XIII. Gergely) körében ellenzésre találtak. Végre is főképpen egy nemes lelkű jezsuita, *Spee Frigyes* (†1635) fellépése olyan ellenáramlatot támasztott, hogy a boszorkánypereket lassanként beszüntették. Nem tagadható, hogy a kivégzettek között sokan voltak közönséges bűnösök: gyilkosok, méregkeverők, erkölcstelen üzelmekben részesek stb.

3. A Galilei-eset

A „modern”, vagy ahogy a relativitáselmélet kialakulása óta nevezik, a „klasszikus” fizika megalapítójának, Galileinek tragikus esetét az Egyház ellenségei három évszázad óta úgy emlegetik, mint kirívó példáját annak, hogy az Egyház megakadályozza a világi tudomány szabad fejlődését, és hogy céljai érdekében a legkegyetlenebb eszközök használatától sem riad vissza. A legutóbbi nyolcvan év alatt – amióta a vatikáni zsinat definiálta a csalatkozhatatlanság dogmáját – hozzáteszik azt is, hogy Galilei elítélése történelmi bizonyíték a dogma ellen.

Magának az esetnek rövid története a következő:

A Congregatio S. Officii³⁹⁹ 1616-ban Kopernikusz tételeit a Nap mozdulatlanságáról és a Föld mozgásáról hamis és eretnek tannak nyilvánította: hirdetését, tanítását megtiltotta és az ilyen könyveket, elsősorban Kopernikusz művét indexre tette. Galileit, mint az új tannak Olaszországban leglelkesebb hívét, a határozatról külön is értesítették, és ígéretét vették, hogy a jövőben semmiképpen sem terjeszti a „pythagorasi nézetek”-et, ahogy akkor Kopernikusz tanát nevezték.

Galilei ennek ellenére 1632-ben kiadott egy könyvet, a híres „*Dialogo*”-t, amelynek már a címe is szemet szúrt: „Párbeszéd ... a ptolemaioszi és kopernikuszi világrendszeréről”, tartalma pedig félreérthetetlenül az új rendszer mellett foglalt állást.

A kongregáció „engedetlenség és eretnokség” gyanúja alapján vád alá fogta a tudóst. Hosszas tárgyalásokkal rábírták, hogy 1. ismerje be önként bűnösségét – evvel elkerülhetővé

³⁹⁹ A pápa mellett ún. kongregációk működnek és intézik az egyházkormányzat rájuk eső részét. Ilyen kongregáció volt a *Szt. Officium* is, amely a hit és erkölcs tisztaságára örködött, és az *Index-kongregáció*, amely a könyvekre ügyelt. Ez utóbbi az új egyházi törvénykönyv óta megszűnt és hatáskörét a Szt. Officium vette át. Más kongregációk a szerzetes ügyek kongregációja, a szentségek kongregációja, a szemináriumok és egyetemek kongregációja, a keleti egyházak kongregációja stb. A pápai kongregációk döntései nem csalatkozhatatlanok még akkor sem, ha a pápa jóváhagyta őket.

vált a tagadás esetén szokásos kínvallatás; 2. vesse el a kopernikuszi tant, mint hamis és eretnek nézetet, – így nem kellett mint makacs eretneket halálra ítélni; 3. vállalja a kiszabott büntetést. A büntetés börtönre szólt és néhány imádság elvégzésére. A „börtön” egy bíbornok-barátjának lakása, majd a saját Firenze melletti villája volt. Itt folytatta családját és tanítványai körében nagy jelentőségű tudományos működését 78 éves koráig, és itt adta ki 1638-ban „*Discorsi*” című művét, amelyet a tudományos világ alkotó tevékenysége csúcának tart. Meghalt 1642-ben, és teste a Santa Croce-templomban, Firenzében nyugszik.

A tények tárgyilagos bírálata:

1. Az Egyháznak egy nagy tekintélyű testülete, de nem az Egyház csatlakozhatatlan tanítóhivatala, tárgyilag tekintve főbenjáró hibát követett el tudományos és teológiai szempontból egyaránt. Alanyi szempontból azonban érthető tévedése, ha tudjuk, hogy a szaktudósok legnagyobb része és az egész emberiség közvéleménye osztotta álláspontját, és ezt az álláspontot a Szentírás akkoriban általános értelmezése is alátámasztotta.⁴⁰⁰

2. Az 1632. évi eljárás Galilei ellen logikus következménye volt az 1616-os decretumnak, amellyel Kopernikusz tételeit tilalmazták, és sem a tudomány, sem a teológia szempontjából újat nem jelentett. Feltűnő legfeljebb az volt, hogy a bíróság szokatlan figyelmet tanúsított Galilei személyével szemben. Ezt a hetvenéves, világhírű tudós népszerűsége is indokolta tette.

3. A kongregáció mindkét döntése magában véve alkalmas volt arra, hogy egy meghatározott területen útját szegje a tudományos kutatásnak. Valójában azonban semmi fennakadás nem történt, mert a további haladás nem a vitáktól, hanem részben az elméleti dinamika fejlődésétől (Newton, 1686), részben a mérőeszközök tökéletesedésétől (aberráció, parallaxismérés, Foucault-inga, Eötvös-effectus) függött. Ez természetesen nem szolgálhat a kongregáció mentségére, de megnyugtatta azokat, akik a tudomány képzelt vesztesége miatt sajnálkoznak.

A „mégis mozog a Föld” anekdotája jellemzi Galilei lelkiületét, történeti alapja azonban nincsen.

4. Az Egyház a haladás ellensége?

A Galilei-esetből kifolyólag azzal is vádolták az Egyházat, hogy a haladás ellensége. Erre a vádra válaszunk a következő:

a) Kétségtelen, hogy az Egyházban is vannak maradi emberek, mint minden más társaságban. De bizonyos, hogy az Egyház elvileg nem ellensége a haladásnak. A Biblia szavai: „*Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a Földet és hajtsátok uralmatok alá, uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és minden állaton, amely mozog a Földön*”⁴⁰¹ – egyenesen a haladás parancsát jelentik. Szt. Pál szavai pedig: „*mindent vizsgáljatok meg, ami jó, azt tartsátok*,”⁴⁰² – a megfontolt haladás arany szabálya.

Maga a kereszténység fellépése óriási haladást jelentett a pogánysággal összehasonlítva. A pogányságban az egyénnek csökkent értéke volt a mindenható állammal szemben, a

⁴⁰⁰ Verulamii Bacon, akit általában kora legműveltebb emberének tartanak, és akit D'Alembert az Enciklopédia előszavában a legnagyobb filozófusnak nevez, „*Novum Organum*” című munkájában, amely 1620-ban jelent meg, Kopernikuszról azt mondja, hogy elhamarkodott ítéletében nem a tények vezették, hanem csupán a számolásban való gyönyörködés. Pedig akkor már Kepler két első törvénye régen (1597., ü. 1609.), harmadik törvénye pedig egy év óta ismeretes volt.

⁴⁰¹ Ter 1,28.

⁴⁰² 1Tessz 5,21.

rabszolgát pedig csak annyira értékelték, mint egy holt eszközt vagy állatot. A kereszténység az ember értékét a halhatatlan lélekbe helyezi, ez pedig az evangélium szerint drágább minden mulandó földi kincsnél. A lélek által az ember, a legkisebb és legmegvetettebb is, méltóságban nagyot emelkedett és elidegeníthetetlen jogok hordozója lett. Ugyanakkor azonban, amikor az Egyház így felemelte az egyént, a közösség jogait és érdekeit is biztosította. Tanítja, hogy a közösségtől, és pedig a családtól, társadalomtól, hazától, államtól egyaránt az ember igen sok jóban részesül, nélküle el sem tud lenni, miért is vele szemben kötelességei vannak. Ha a közösség java kívánja, akkor az Egyház tanítása szerint még a testi életet is fel kell áldozni! Az egyén és közösség érdekeit az Egyház ily módon csodálatos egyensúlyba hozta, és ezen egyensúlyra mindig vigyázott a történelem folyamán. Mármint előfordult, hogy a tévesen értelmezett haladás akár az egyén jogait, akár a közösség érdekeit fenyegette. Így pl. a liberalizmus az elmúlt században haladásnak számított. Ugyanakkor azonban az egyéni szabadság szélsőséges hirdetésével károkat okozott a közösségnek, a féktelen szabadverseny hangoztatásával pedig előidézte a munkások nyomorát, akik a versenyben, mint gyengébb fél, a tőkésekkel szemben alul maradtak. Hozzájárult ehhez az erkölcsök szabadossága, hamis és veszedelmes tanok szabad terjesztése. Mikor azután az Egyház felszólalt ezen elvek ellen, amelyeknek káros hatása nyilván mutatkozott, akkor szemére hányták, hogy a „haladás” ellensége.⁴⁰³

b) A Galilei-eset tényleg sajnálatos, de érthető tévedése volt a pápához közelálló egyházi köröknek. Egy ilyen történelmi intézmény szellemét azonban, mint az Egyház, nem szabad egy-két eset alapján megítélni. Az Egyház nagy lelki értékek őre, megeshetik, hogy ezeket féltve, némelykor túlságosan óvatos. Ezt történt a Galilei-esetben is. Érdekes azonban, hogy míg a Galilei-esetet felfűjják, senki sem beszél Nils Celsius esetéről. Ez a svéd csillagász szintén Kopernikusz híve volt és egy művében annak tételeit hirdette. Ezért a nagy tekintélyű upszealai protestáns teológiai fakultás elítélte, könyvét eltiltotta, őt magát tanári állásától megfosztotta. Történt pedig ez 1679-ben, amikor már megszületőben volt Newton törvénye az általános vonzásról (1682), és amikor Kopernikusz tana elméletből tudományos igazsággá kezdett válni.⁴⁰⁴

Ne feledjük azt sem, hogy a legtöbb új tan ellentmondásra talál, részint mert nem értik meg a lángészt, részint mert irigységet kelt nagysága. Hány felfedezőt keserített el kortársai meg nem értése, hány feltaláló találkozott ellenállással éppen a tudósok körében! Gondoljunk csak Semmelweisre: mennyit kellett szenvednie orvostársai maradisága miatt! Galilei esetében a korabeli tudósok nagy része még Ptolemaiosz híve volt, és ezeknek álláspontja befolyásolta ítéletében a hivatalos egyházi köröket.

Az Egyház nem ellensége a haladásnak! Nagy embereket adott a tudománynak, és felbecsülhetetlen szolgálatokat tett és tesz a civilizációnak. Nem kis szolgálatot tesz azzal is, hogy a haladást óvja a meggondolatlan rohanástól és útvesztőkbe való tévedéstől.

Csak néhány egyházi férfit említsünk, akik egyúttal híres tudósok is voltak: Kopernikusz, frauenburgi kanonok (†1543, nem volt felszentelt pap), Ch. Scheiner S. J. (1650) a napfoltok pontos ismertetője. A. Kircher, S. J. (†1680), aki a tengeráramok térképét elkészítette,

⁴⁰³ Nevezetes eset volt az ún. „Syllabus” megjelenése IX. Pius alatt 1864-ben. Ez a pápai irat korának 80 tévedését gyűjtötte össze és ítélte el a liberálisok nagy botránkozására. Emiatt akkor a pápát a haladás ellenségének nyilvánították, az idők fordulása azonban bebizonyította, hogy igaza volt.

Az emberi jogok és a lélek védelmét szolgálták a nagy pápai enciklikák, mint a „*Rerum Novarum*”, amelyben XIII. Leó a munkások jogait védi (1891), és ennek kiegészítője a „*Quadragesimo anno*” XI. Piusától (1931). A szocializmussal és a hitlerizmussal szemben a „*Divini Redemptoris*” és a „*Mit brennender Sorge*” enciklikák fejtik ki az Egyház álláspontját (1937).

⁴⁰⁴ A tübingeni protestáns teológiai kar 1595-ben, a bázeli pedig 1662-ben a Szentírással ellentétesnek ítélte a kopernikuszi rendszert.

amellett sok fizikai kísérleti műszer feltalálója volt, A. Secchi S. J., az újkor egyik legkiválóbb csillagásza. A zikavei jezsuiták Kínában, Sanghai mellett, meteorológiai állomást létesítettek, tudományosan kivizsgálták a tájfunok járását és ezzel számtalan hajó és emberélet megmentői lettek; ugyancsak jezsuiták találták fel a gázvilágítást. Rogerius Baco ferencrendi pap (†1294), kiváló fizikus és kémikus, készítette az első nagyítót, távcsövet, gyújtólencsét; S. Knelp (†1897) mint falusi plébános a természetes gyógymóddal gazdagította az orvostudományt. Arezzói Guidó, bencés (†1050) találta fel a hangjegyeket; Szt. Cirill, a szlávok apostola (†868) alkotta meg a szláv írást és alapította meg a szláv irodalmi nyelvet; W. Schmidt (†1954) és szerzetes társai az etnológiának tettek kiváló szolgálatot. Misszionáriusok fedezték fel a Mississippi, a Rio Grande és az Amazon forrásvidékét. A Maurinus bencések és a hollandista jezsuiták a történelemnek tettek nagy szolgálatokat kéziratok kutatásával és régi források közzétételével. Angelo Mai bíboros (†1854) a palimpszesztusok⁴⁰⁵ felfedezője és előhívója. G. Mendel, brünni apát (†1884), az átöröklés törvényeinek kutatásában lett úttörő. A magyar Jedlik Ányos, bencés (†1895), az első dinamó készítője. A nemzetközi jog megalapítói a dominikánus Victoria (†1546) és a jezsuita Suarez (†1617) voltak stb., stb. Felbecsülhetetlen a szolgálat, amit a tudományoknak ma is tesznek a katolikus iskolák és egyetemek, a világ elhagyott részein önfeláldozóan dolgozó misszionáriusok. Csak vak elfogultság mondhatja ezek láttára, hogy az Egyház a tudománynak vagy a haladásnak ellensége.

⁴⁰⁵ Mivel a pergamen drága volt, a régi időkben megesett, hogy a rajta levő írást valami maró anyaggal lemosták és az így tisztává lett pergament könyvírásra újra felhasználták. Az ilyen könyveket nevezték *palimpszesztusoknak*. A mai tudomány viszont a régi letörölt szöveg iránt érdeklődik és azt alkalmas vegyszerekkel előhívja. Ilyen előhívással került elő többek közt egy egész biblia: a „*Codex Ephraemi*” az V. századból. (Párizsban a nemzeti könyvtárban őrzik.)

42. §. Az egyház működésének áldásos hatásai

1. A rabszolgák felszabadítása

A rabszolgák eredete a háborúban keresendő. A hadifoglyok és ezek utódai jog nélkül való rabszolgák lettek. Adás-vevés tárgyát képezték, akárcsak a háziállatok. Gazdájuk tehetett velük, amit akart, akár meg is ölhetette őket. Munkájukért bérhez nem volt joguk. Védtelenek voltak a legembertelenebb bánásmóddal szemben. Sokan voltak (Solon idejében pl. az athéni lakosság 4/5-e), helyzetük mégis reménytelen volt, mert a pogányok a rabszolgaságot a természeti törvény követelményének tartották, mely nélkül nem állhat fenn sem az állam, sem a család. Így tanították ezt a legkiválóbb bölcsek, Platón és Arisztotelész.

Az Egyház a rabszolgaságot nem szüntette meg forradalmi úton egyszerre, mert ezzel végzetes gazdasági és politikai válságot idézett volna elő. Ellenben hirdette az Isten előtt való egyenlőséget, amely alól a rabszolga sem kivétel. *„Nincs többé zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban”* – mondja Szt. Pál apostol.⁴⁰⁶ Ugyanő a rabszolgát fiának, majd szeretett testvérének nevezi.⁴⁰⁷ A templomban az Egyház nem tett különbséget szabad és rabszolga között, és a szolga urával egy sorban járulhatott az Úr asztalához. Az Egyház figyelmeztette a gazdákat, hogy emberségesen és igazságosan bánjanak szolgálóikkal,⁴⁰⁸ és buzdította, hogy szabadítsak fel őket. Ez különösen nagyobb ünnepeken szokott történni. Amikor a császárok keresztényekké lettek, befolyásukat felhasználták olyan törvények érdekében, amelyek a rabszolgák sorsán enyhítenek. Ilyen módon, azaz a gondolkodásmód, a lelkiület lassú és fokozatos megváltoztatásával érte el az Egyház a rabszolgaság megszüntetését. Persze a rabszolgaság intézményével az Egyház a történelem folyamán újra és újra találkozott, de mindannyiszor felvette vele szemben a harcot. Utoljára a néger rabszolga kereskedelem és rabszolgatartás lett intézményessé, de a felébredt keresztény lelkiismeret azt sem tudta elviselni. Az afrikai négervadászat és rabszolga kereskedelem ellen a döntő küzdelmet Lavigerie bíboros, karthágói érsek (†1892), és XIII. Leó pápa vezette.

2. Mit tett az Egyház a család érdekében?

A család isteni eredetű intézmény, léte a természetjogon alapszik. A családon mint sejteken épül fel a nemzet, és a család romlásával pusztulnak el a népek. A pogányoknál a család a züllés szomorú jeleit mutatta. Az atyai hatalom korlátlan volt, és ezzel a hatalommal az atyák visszaéltek. *Az újszülött gyermek kitétele vagy megölése* mindennapi dolog volt. *Tertullian* szemére veti a pogányoknak: „Mily sokan vannak köztetek, még bírói rangban is, akik saját gyermekeiket megölik.” Platón mintaállamában megengedettnek mondotta a nyomorék és gyenge gyermekek kitételét, nehogy az államot terheljék.

Az asszonyoknak sem volt kedvező helyzete a családban. Az atyai hatalomban nem volt része, sem annak gyakorlásába beleszólása, gyermekei előtt tehát nem volt tekintélye. Ahol többnejűség uralkodott, ott helyzete alig volt jobb, mint a rabszolgánőké. A nagy műveltségű rómaiaknál és görögöknél pedig a válás könnyűsége tette sorsát bizonytalanná és erkölcséit romlottá. *Seneca* szerint az asszonyok nem is szégyenlik a válólevelet, miután magas rangú és előkelő hölgyek éveiket már nem a konzulok, hanem férjeik száma szerint számlálják.

⁴⁰⁶ Gal 3,28.

⁴⁰⁷ Filem 10. és 16.

⁴⁰⁸ Ef 6,9.

Ugyancsak Seneca szerint a nő „impudens animal... cupiditatum incontinens.”⁴⁰⁹ A férfiak jó része óvakodott a házasságtól, és ezen Augustus császárnak az a törvénye segített, amely a nőtleneket súlyos adókkal büntette (*Lex Julia et Papia Poppaea*).

Az Egyház a romlásnak indult családon a házasság szentségének és felbonthatatlanságának hirdetésével, szigorú és következetes keresztülvitelével segített. Az ő felfogása szerint a házasság gyümölcse, a gyermek, Isten ajándéka, akivel felelősséggel és gyengéd szeretettel kell bánni, és kitétele vagy megölése égbekiáltó bűn. A női méltóságot a Mária-tisztelettel is segítette helyreállítani az Egyház és a női erkölcsöket a szüzesség ápolásával nemesítette. Azzal, hogy a házasságon kívül való nemi életet bűnnek és parázناسágnak bélyegezte, a házasságkötéseket előmozdította. *Tertullian* szépen írja a keresztény házasságról: „Hogyan is írjuk le annak a házasságnak boldogságát, amelyet az Egyház előtt kötnek, és amelyet a szentmise megerősít, az áldás megpecsétel, az angyalok kihirdetnek és a mennyei Atya jóváhagy? Mily szép frigye ez két keresztény közt, akinek egy a reménye, életrendje: együtt böjtölnek, egymást oktatják, figyelmeztetik, és egymást elviselik! Együtt vannak a templomban, együtt járulnak az Úr asztalához, együtt élik át a szorongatásokat, üldöztetést és a boldog napokat.”

3. Az Egyház szolgálata a társadalomnak

A legnagyobb szolgálatot az Egyház azzal teszi a társadalomnak, hogy állandóan küzd az erkölcstelenség ellen. Szt. Pál apostol a rómaiakhoz írt levelében megdöbbenő képet fest a pogány erkölcsökről.⁴¹⁰ Ezek a rossz erkölcsök mint szennyes tenger áradtak szét a világon, és ebben a szennyes áradatban épített az Egyház erkölcsös hívekből üde és tiszta szigeteket. Különösen nagy hasznára van az Egyház a társadalomnak a közösség ellen való bűnök: a kevélység, az önzés, a kapzsiság, az irigység, a bosszú, a restség stb. ellen való küzdelemmel. *Hirdette és gyakorolta a felebaráti szeretetet.* Mikor a keresztényüldözések idején nagy pestisjárvány dühöngött, ápolta a betegeket, nemcsak a keresztényeket, de a pogányokat is, akiket saját hozzátartozóik menekülésszerűen elhagytak. Kórházakat, menhelyeket alapított. A népvándorlás idején még a szent edényeket is eladta, hogy kiválthassa a barbárok kezébe került foglyokat. Hogy a szegényeket az uzsorások kezeitől megmentse, kamat nélküli kölcsön-intézeteket (*montes pietatis*) létesített. A vérbosszú korlátozására behozta a templomok menedékjogát, a belső harcok pusztításainak pedig Isten békéjével (*treuga Dei*) vetett gátat. Ugyanakkor pedig, amikor a társadalmi káoszba ilyképpen rendet vitt, *segítette a népeket államok alapításában és szervezésében.* A mai európai népek elődei ugyanis jórészt törzsekből élő nomád barbárok voltak, akiket az Egyház szoktatott állandó lakóhelyhez, alkotmányos élethez és törvénytisztelethez.

4. A munka becsületének helyreállítása

A pogányok a kézi munkát megvetették. Szabad, ember nem nyúlt szerszámhoz, mert dolgozni szégyen volt. A munkát rabszolgákkal végeztették, vagy a nép legsóbb, megvetett rétegeire hagyták. Az Egyház a munkát és munkást megbecsülte. Kimondta: „*Aki nem akar dolgozni, ne is egyék.*”⁴¹¹ Hivatkozott Jézus Krisztusra és az apostolokra, akik példájukkal a munkát megszentelték. A tétlenségben erkölcstelenség forrását látta. Szt. Benedek jelszavá tette: *imádkozzál és dolgozzál!* A szerzetesek erdőket irtottak, mocsarakat csapoltak, különböző ipari munkákat végeztek. Ugyanakkor pedig, amikor a munka becsületét hirdette

⁴⁰⁹ Szemérmetlen állat, féktelenül érzéki. „De constantia sapientis” XIV. 1.

⁴¹⁰ Róm 1,24 skk.

⁴¹¹ 2Tessz 3,10.

az Egyház, védte a munkást azokkal szemben, akik munkája gyümölcseitől megfosztani akarták. Ünnepeivel pihenést biztosított a jobbágnak és ipari munkásnak. A legújabb korban a pápák enciklikákkal fejtették ki a munkások istenadta jogait. „*Méltó a munkás a maga bérére,*”⁴¹² hirdeti az Egyház, a munkások bérének visszatartását pedig az égbekiáltó bűnök közé sorolja.⁴¹³

5. Egyház és kultúra

Azzal, hogy az Egyház a családot a fertőből kiemelte, a társadalmi és állami rend kialakulását elősegítette és a munka becsületét helyreállította, a kultúrának igen nagy szolgálatot tett. Ezeken kívül megemlíthjük itt az iskolák alapítását, amikkel a tudományokat és a művelődést előmozdította.

Szeretik a vallásos és egyházas középkort sötétnek feltüntetni. De ne feledjük, hogy a középkor eleje átmenet volt a pogány barbárságból a keresztény civilizációba, és hogy *a barbár sötétségbe az Egyház vitt világosságot*, ami bizony nagy erőfeszítésbe került és nem ment egyszerre. Munkáját a népvándorlás viharai ismételten visszavetették és eredményeit romba döntötték. Az Egyház azonban nem csüggedt, hanem a romba dőlt templomokat, kolostorokat és iskolákat újraépítette, tanító- és nevelőmunkáját a betelepedett barbárokkal nemegyszer előről kezdte. A könyvnyomtatás feltalálása előtt névtelen szerzetesek és szerzetesnők ezrei másolták nagy türelemmel a régi római és görög klasszikus műveket, és így átmentették azokat az utókor számára. A XVI. században az Egyház élére állt a reneszánsz mozgalomnak, amely nagy lendületet adott a modern tudományok és művészetek fejlődésének. Azóta sem szűnt meg támogatni a tudományokat és művészeteket, és papjai a legújabb időkig tevékeny részt vettek az emberiség szellemi mozgalmaiban. Idegen világrészekben a misszionáriusok végeztek felbecsülhetetlen tudományos és népművelő munkát.

A világ azt mondja: „nem törődöm a túlvilággal”. Az Egyház nem mondja: „nem törődöm ezzel a világgal”. Ez a világ is Istené, és az Egyház azt akarja, hogy Isten uralkodjék benne.

⁴¹² 1Tim 5,18.

⁴¹³ Jak 5,4.

Függelék: A szentírási könyvek rövidítése

Ószövetség	
Ter	Teremtés könyve
Kiv	Kivonulás könyve
Lev	Leviták könyve
Szám	Számok könyve
MTörv	Második Törvénykönyv
Józs	Józsue könyve
Bír	Bírák könyve
Rut	Rut könyve
1Sám	Sámuel I. könyve
2Sám	Sámuel II. könyve
1Kir	Királyok I. könyve
2Kir	Királyok II. könyve
1Krón	Krónikák I. könyve
2Krón	Krónikák II. könyve
Ezd	Ezdrás könyve
Neh	Nehemiás könyve
Tób	Tóbiás könyve
Jud	Judit könyve
Esz	Eszter könyve
1Mak	Makkabeusok I. könyve
2Mak	Makkabeusok II. könyve
Jób	Jób könyve
Zsolt	Zsoltárok könyve
Péld	Példabeszédek könyve
Préd	Prédikátor könyve
Én	Énekek éneke
Bölcs	Bölcsesség könyve
Sir	Sirák fia könyve
Iz	Izajás könyve
Jer	Jeremiás könyve
Siral	Siralmak könyve
Bár	Báruk könyve
Ez	Ezekiel könyve
Dán	Dániel könyve
Oz	Ozeás könyve
Jo	Joel könyve
Ám	Ámosz könyve
Abd	Abdiás könyve
Jón	Jónás könyve
Mik	Mikeás könyve
Náh	Náhum könyve
Hab	Habakuk könyve
Szof	Szofoniás könyve

Ag	Aggeus könyve
Zak	Zakariás könyve
Mal	Malakiás könyve
Újszövetség	
Mt	Máté evangéliuma
Mk	Márk evangéliuma
Lk	Lukács evangéliuma
Jn	János evangéliuma
ApCsel	Apostolok cselekedetei
Róm	Rómaiaknak írt levél
1Kor	Korintusiaknak írt I. levél
2Kor	Korintusiaknak írt II. levél
Gal	Galatáknak írt levél
Ef	Efezusiaknak írt levél
Fil	Filippieknek írt levél
Kol	Kolosszeieknek írt levél
1Tesz	Tesszalonikaiaknak írt I. levél
2Tesz	Tesszalonikaiaknak írt II. levél
1Tim	Timóteusnak írt I. levél
2Tim	Timóteusnak írt II. levél
Tit	Titusznak írt levél
Filem	Filemonnak írt levél
Zsid	Zsidóknak írt levél
Jak	Szent Jakab levele
1Pt	Szent Péter I. levele
2Pt	Szent Péter II. levele
1Jn	Szent János I. levele
2Jn	Szent János II. levele
3Jn	Szent János III. levele
Júd	Szent Júdás levele
Jel	Jelenések könyve